

Η τομή της αναπαραγωγής

παλιές και σύγχρονες ιστορίες για τη
δυνατότητα της έκτρωσης και τις
κινήσεις εναντίον της

φάμπρικα ★ υφανέτ

Η τομή της αναπαραγωγής

παλιές και σύγχρονες ιστορίες για τη δυνατότητα της
έκτρωσης και τις κινήσεις εναντίον της

Το έντυπο τυπώθηκε τον Ιούνιο του 2020 σε 1500 αντίτυπα. Διανέμεται χωρίς αντίτιμο σε στέκια, καταλήψεις, κοινωνικούς χώρους και η κάλυψη των εξόδων γίνεται με ελεύθερη συνεισφορά. Για παρατηρήσεις, κριτικές ή οποιαδήποτε ερώτηση, υπάρχει το contact@yfanet.net. Εναλλακτικά, κάθε Τρίτη στις 19:00, Ομήρου με Περδίκια.

Υλικό της Φάμπρικα Υφανέτ στη διεύθυνση: yfanet.espinblogs.net

πρόλογος

Το τελευταίο διάστημα παρατηρείται μια επίμονη ανακίνηση του ζητήματος του ελέγχου της αναπαραγωγής εν γένει και της έκτρωσης πιο συγκεκριμένα, σε συνδυασμό με το «δημογραφικό πρόβλημα» και πως αυτό αποτυπώνεται παγκοσμίως. Σε αυτό το πλαίσιο, και με αφορμή μια σειρά κινήσεων από τις αφίσες στο μετρό στην Αθήνα και τη διοργάνωση ημερίδων σε σχέση με τα δικαιώματα του αγέννητου παιδιού στη Θεσσαλονίκη, μέχρι τις δηλώσεις της εκκλησίας και των διάφορων σωματείων και συλλόγων, μελών της κυβέρνησης αλλά και δημοσιογράφων, παρακολουθήσαμε να ξεδιπλώνεται μια συντηρητική αφήγηση στον δημόσιο λόγο που να στοχοποιεί τις εκτρώσεις, ξανά, ως δολοφονίες και την επιλογή αυτής της πρακτικής των γυναικών, ως αδιαφορία απέναντι στην εθνική και προσωπική τους υγεία. Αναδύονται κοινωνικές κινήσεις, που προσπαθούν να αμφισβητήσουν το δικαίωμα στην έκτρωση, δίνοντας βάρος στο δικαίωμα στη ζωή.

Μέσα από την περαιτέρω ενασχόλησή μας, αντιληφθήκαμε ότι το ζήτημα των εκτρώσεων και γενικότερα του ελέγχου της αναπαραγωγής, παραμένει ένα εν πολλοίς ανεξερεύνητο πεδίο, αφήνοντας πολλά κενά σε σχέση με το πως υπάρχει στο ελληνικό κοινωνικό συγκείμενο. Ενώ η εν λόγω πρακτική κρατάει αιώνες, η πορεία που ακολούθησε με την αλλαγή των συστημάτων οργάνωσης της κοινωνικής ζωής καθόρισε και την πρόσβαση των γυναικών σε αυτή. Βλέπουμε να αυξάνονται τα

περιστατικά ηθικής άρνησης γιατρών, απέναντι στην έκτρωση, στα δημόσια νοσοκομεία, ενώ στη συντριπτική της πλειοψηφία εξακολουθεί να αποτελεί μια πρακτική η οποία πραγματώνεται στη σφαίρα της ιδιωτικής υγείας, καλύπτοντας έτσι και το ενοχικό κομμάτι που χαρακτηρίζει τη συγκεκριμένη επιλογή.

Σκοπό της παρούσας έκδοσης αποτέλεσε η προσπάθεια διερεύνησης της πρακτικής της έκτρωσης τόσο σε ιστορικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο, προσεγγίζοντάς την από τις απαρχές της μέχρι και σήμερα, εστιάζοντας στο ελληνικό παράδειγμα. Θέλαμε δηλαδή, να διερευνήσουμε τον τρόπο και τα πλαίσια γύρω από τα οποία διεξάγονταν οι εκτρώσεις στο παρελθόν, αλλά και στο τώρα· να δούμε αν και με ποιον τρόπο περιορίζεται η πρόσβαση των γυναικών στις εκτρώσεις όπως και το περιεχόμενο και τα χαρακτηριστικά που έλαβε ο λόγος εναντίωσης προς αυτές και τη σχέση του με τη δημογραφική ρητορική. Να δούμε δηλαδή, σε ποιο βαθμό είχαν (ή όχι) τα ίδια τα υποκείμενα τη δυνατότητα ελέγχου της αναπαραγωγής τους, και κατά πόσο τα καθόριζε στην εκάστοτε συνθήκη.

Η έκδοση αποτελείται από ένα κείμενο και δύο συνεντεύξεις, συνοδευόμενες από μια αποτύπωση του ζητήματος διεθνώς. Για τη συγγραφή του κειμένου ανατρέξαμε σε βιβλία, περιοδικά και έντυπα, επίσημες έρευνες και εφημερίδες και αναζητήσαμε τόσο τις δικές μας εμπειρίες, όσο και των φιλενάδων και γιαγιάδων μας. Επιπλέον, ήρθαμε σε επαφή με συντρόφισσες, αλλά και εργαζόμενες στον χώρο της υγείας (και όχι μόνο), τις οποίες και ευχαριστούμε για τις πληροφορίες και τη βοήθεια που μας παρείχαν.

Φυσικά, όλα αυτά που αποτυπώνονται ελπίζουμε να μην μείνουν απλώς ως μελάνι στο χαρτί. Θέλουμε μέσα από την ανάδειξη αυτών των ζητημάτων να διερευνήσουμε και νέα πεδία

αγώνα. Η σχέση μας με το σώμα μας, η πρόσβασή μας στην περιθάλψη, αλλά και η επαφή μας με την ιατρική, είναι θέματα που συχνά δεν συζητιούνται, ούτε γίνονται αντιληπτά ως πεδία ανταγωνισμού. Αυτήν την αντίληψη θέλουμε να πολεμήσουμε, τόσο μέσα μας όσο και γύρω μας, προκειμένου να αλλάξουμε την πραγματικότητα που διαχωρίζει το προσωπικό από το πολιτικό, το ιδιωτικό από το δημόσιο, τις ντόπιες από τις μετανάστριες, την πολιτική από τις ζωές μας. Ελπίζουμε αυτή η συλλογική αποτύπωση να συνεισφέρει σε αυτήν την προσπάθεια.

Σε αυτήν την έκδοση επιλέξαμε να χρησιμοποιήσουμε τη λέξη της έκτρωσης προκειμένου να περιγράψουμε τη διακοπή της εγκυμοσύνης από την πλευρά των γυναικών. Αναγνωρίζουμε βέβαια, ότι ετυμολογικά η λέξη έκτρωση, ή ακόμα και άμβλωση, παρουσιάζει έμμεσα ως αποτέλεσμα της έκτρωσης την παραγωγή ενός τερατόμορφου ή κακότεχνου εμβρύου. Εστιάζει δηλαδή, στο έμβρυο και όχι στη διακοπή της εγκυμοσύνης, νοσηματοδοτώντας αρνητικά αυτήν τη διαδικασία. Γνωρίζουμε ότι πλέον, ο ιατρικός όρος για την περιγραφή αυτής της επέμβασης είναι «η τεχνητή διακοπή κύησης», που εστιάζει στην ίδια την επέμβαση και τον τρόπο που αυτή διεξάγεται και όχι στο κύημα. Παρόλα αυτά, εμείς επιλέξαμε τη λέξη έκτρωση σε αυτό το κείμενο, τόσο γιατί είναι ευρέως διαδεδομένη και χρησιμοποιείται καθημερινά, όσο και για να αλλάξουμε το ίδιο το νόημά της μέσω της χρήσης της ως ένα μέσο των γυναικών για τον έλεγχο της αναπαραγωγής τους ανάλογα με τις επιθυμίες τους.

Στην πρώτη ενότητα του κειμένου, διερευνάται ιστορικά η πρακτική της έκτρωσης καθώς και η διαδικασία αναπαραγωγής σε μακροκοινωνικό επίπεδο και οι μεταβάσεις που είχε αυτή από τον έναν τρόπο κοινωνικής οργάνωσης στον επόμε-

νο, σε συνάρτηση με τις αντιστάσεις που κάθε φορά λάμβαναν χώρα. Αναγνωρίζουμε την τυπική και πραγματική υπαγωγή στη σχέση κεφάλαιο ως καθοριστική τομή για τη διαμόρφωση των σύγχρονων έμφυλων ρόλων και των κανόνων και υποχρεώσεων που τους καθορίζουν.

Στη δεύτερη ενότητα, παρατηρούμε την πορεία που ακολούθησε στην Ελλάδα η πρακτική της έκτρωσης πριν τη νομιμοποίηση, αναφέρουμε τον νόμο όπως συντάχθηκε το 1986 και προσπαθούμε να αναδείξουμε τις αλλαγές που εκδηλώθηκαν μετά την εφαρμογή του.

Στην επόμενη ενότητα, καταπιανόμαστε με τον δημόσιο λόγο γύρω από το δημογραφικό, προσπαθούμε να καταδείξουμε τις πολιτικές του πτυχές και τις προτάσεις που έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια σε σχέση με την κρατική διαχείριση, αναδεικνύοντας την εθνική αφήγηση με την οποία είναι εμποτισμένος, την υποτιθέμενη προοδευτική διαχείριση του ζητήματος, αλλά και τη σχέση του δημογραφικού με τη μετανάστευση.

Στη συνέχεια, διερευνούμε τις κοινωνικές διαδικασίες που οδήγησαν στη σύγχρονη ανάδυση της εναντίωσης απέναντι στην έκτρωση, τονίζοντας τον ρόλο της θρησκείας, του κινήματος υπέρ του αγέννητου παιδιού αλλά και των ηθικών αρνήσεων των γιατρών στα δημόσια νοσοκομεία.

Τέλος, εξάγουμε κάποια συμπεράσματα σε σχέση με τα ζητήματα που ασχοληθήκαμε, ώστε να μπορέσουμε να ανιχνεύσουμε τους τρόπους που θα σταθούμε συλλογικά απέναντι στην όλο και εντεινόμενη επίθεση στον έλεγχο της αναπαραγωγής και κατ' επέκταση στα γυναικεία σώματα.

Επιπλέον, στο παράρτημα συμπεριλαμβάνεται ένα κείμενο που επιδιώκει να αναδείξει συνοπτικά τις διαφορετικές τάσεις δια-

χείρισης του ελέγχου της αναπαραγωγής όπως συναντώνται παγκόσμια. Για τη βοήθεια σκιαγράφησης μιας συνολικότερης εικόνας, συμπεριλαμβάνονται δύο συνεντεύξεις από συντρόφισσες στην Κροατία και την Πολωνία, όπου στην πρώτη υπάρχει ενεργό κίνημα ενάντια στις εκτρώσεις και στη δεύτερη κινείται διαδικασία ποινικοποίησης των εκτρώσεων σε θεσμικό επίπεδο. Πρόθεσή μας ήταν να αναδείξουμε και στις δύο περιπτώσεις, τα κοινωνικά αποτυπώματα των κινήσεων που εκδηλώνονται κατά των εκτρώσεων και των αντιστάσεων απέναντι σε αυτές.

L. Natta

περιεχόμενα

[1] Ιστορία μου, Αμαρτία μου

i. Έκτρωση, μια σύγχρονη πρακτική;	15
ii. Η διαδικασία εγγραφής των γυναικών στη σφαίρα της αναπαραγωγής	19
iii. Έμφυλες συνδηλώσεις του έθνους	25
iv. Η αναπαραγωγή ως πεπρωμένο	29
v. Γυναίκες και ιδιότητα του πολίτη	34
vi. Η ποινικοποίηση των εκτρώσεων στο ελληνικό παράδειγμα	36
vii. Οι εκτρώσεις κόντρα στην απαγόρευση	46
viii. Το κλίμα πριν τη νομιμοποίηση	52
ix. Νομικό πλαίσιο σε σχέση με τις εκτρώσεις στην Ελλάδα	60

[2] Στη διαδρομή για το χειρουργείο

i. Οι υποδομές για τη νόμιμη πραγματοποίηση των εκτρώσεων	64
---	----

ii. Κόστος νοσηλείας	66
iii. Προβλήματα στη δημόσια παροχή υπηρεσιών	67
iv. Ηθική άρνηση των εμπλεκόμενων επαγγελματιών στην έκτρωση	70
v. Η προτίμηση στις ιδιωτικές κλινικές	73
vi. Σχετικά με τον αριθμό των αμβλώσεων	74

[3] Η αριθμητική του έθνους κράτους

i. Η ανάπτυξη του δημογραφικού και οι πολιτικές του προεκτάσεις	78
ii. Η πρώτη επιτροπή για το δημογραφικό (1993)	85
iii. Η δεύτερη επιτροπή για το δημογραφικό (2017)	88
iv. Οι μετανάστες και οι μετανάστριες ως υποψήφια λύση για το δημογραφικό	98

[4] Από την κρίση της κοινωνικής αναπαραγωγής στο «αγέννητο παιδί»

i. Από την κρίση στην αναδιάρθρωση της αναπαραγωγής	105
ii. Η σχέση της εργατικής δύναμης με την πτώση και την άνοδο του δημογραφικού ζητήματος στην Ελλάδα και η ιδιαίτερη αντιστοιχία τους με τη μετανάστευση	111
iii. Διερευνώντας το σήμερα: από το κίνημα από τα δεξιά στις διαμαρτυρίες για τις εκτρώσεις	115

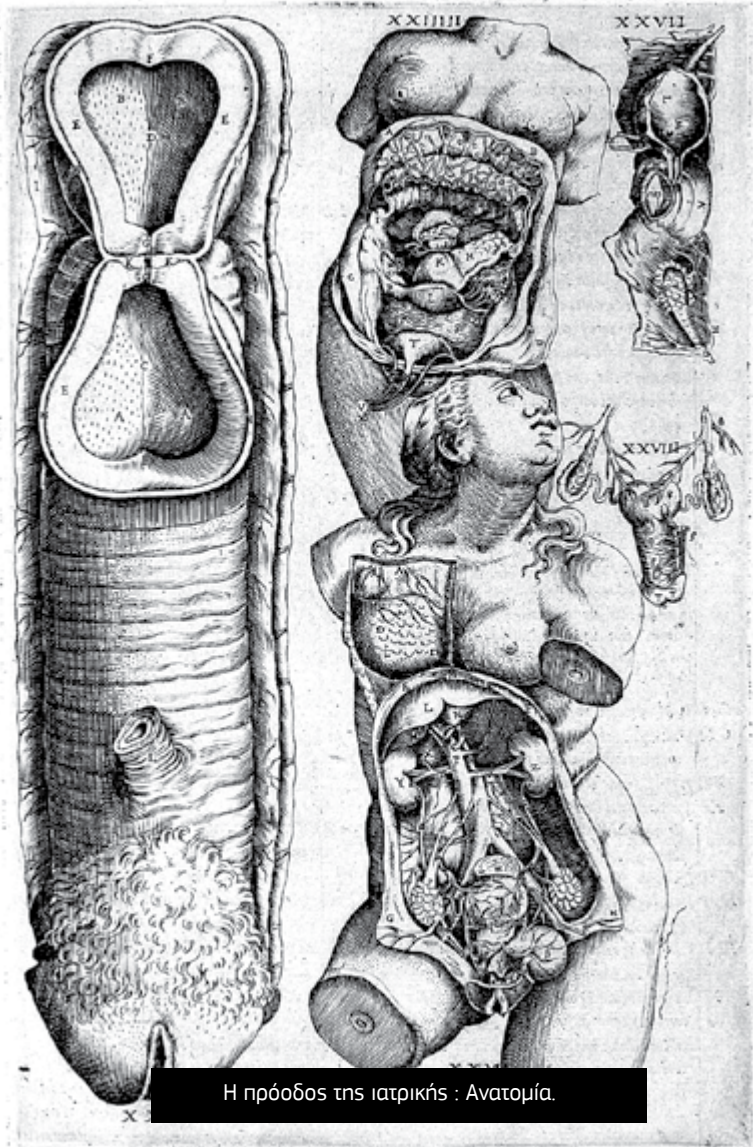
iv. Η σημερινή ανάδυση του ζητήματος των εκτρώσεων μέσω της ηθικής άρνησης	122
--	-----

Επίλογος

Συνοψίζοντας τις συνθήκες, εφευρίσκοντας τα πεδία αγώνα	137
---	-----

Παράρτημα

i. Πέρα από τα εθνικά σύνορα	152
ii. Συνέντευξη με συντρόφισσες από την Κροατία	170
iii. Συνέντευξη με συντρόφισσα από την Πολωνία	194

Η πρόοδος της ιατρικής : Ανατομία.

[1]

Ιστορία μου, Αμαρτία μου

i. Έκτρωση, μια σύγχρονη πρακτική;

Η έκτρωση δεν αποτελεί αποκλειστικά μια πρακτική της σύγχρονης ιατρικής επιστήμης, αντίθετα αποτελούσε μια συνηθισμένη πρακτική των γυναικών¹ για χιλιάδες χρόνια. Η πρακτική αυτή, βέβαια, αφορμάται από την ανάγκη και την επιθυμία των ίδιων των γυναικών να ελέγξουν την αναπαραγωγή τους και συνεπώς, η ιατρική και η γυναικολογία διαμορφώθηκαν για να καλύψουν ή και να ελέγξουν τη συγκεκριμένη ανάγκη. Στο σημείο αυτό θα προσπαθήσουμε να κάνουμε μια σύντομη αναδρομή σε σχέση με τη διαδικασία της έκτρωσης και την αντίληψη που διαμορφωνόταν γύρω από αυτήν στο παρελθόν. Φυσικά, αυτή η προσπάθεια δεν γίνεται επειδή αναγνωρίζουμε μια ιστορική συνέχεια ανάμεσα στην αρχαιότητα και τα σύγχρονα έθνη – κράτη, ούτε επιθυμούμε να εξυμνήσουμε τους «προγόνους» και τη θετικότητα απέναντι στις αμβλώσεις.

1. Δεν επιθυμούμε να αποδώσουμε κάποιου είδους ουσία στον όρο γυναίκα, ούτε θεωρούμε ότι μπορεί να οριστεί με βάση κάποιο «βιολογικό χαρακτηριστικό». Η έννοια της γυναίκας μετασχηματίζεται ανάλογα με τις κοινωνικές συνθήκες, αλλά και με βάση τον περιορισμό των ανθρώπων σε συγκεκριμένες σφαίρες δραστηριοτήτων. Η αναπαραγωγή των συγκεκριμένων δραστηριοτήτων (που ανήκουν στις εκάστοτε σφαίρες) από τα εκάστοτε υποκείμενα είναι που οδηγεί στην αναπαραγωγή των φύλων.

Αντίθετα, στόχος είναι να μεταφέρουμε πολύ συνοπτικά ορισμένες από τις αντιλήψεις των κοινωνιών του παρελθόντος σχετικά με την έκτρωση και να διερευνήσουμε πως αυτές άλλαξαν μέσα στον χρόνο, ποια ήταν η διαδικασία ποινικοποίησής τους στο ελληνικό παράδειγμα και πως διαμορφώθηκε η επίθεση στα γυναικεία σώματα.

Ανάλογα με το εκάστοτε κοινωνικό πλαίσιο, μπορούσαν να επιτρέπονται ή να απαγορεύονται, να χρησιμοποιούνται ως μέθοδος ελέγχου και μείωσης ή αύξησης του πληθυσμού αναλόγως, συχνά μέσα από την εφαρμογή της ευγονικής. Οι αναφορές της έκτρωσης σε πηγές, εμφανίζονται από πολύ πρώιμη περίοδο². Όπως για παράδειγμα, σε διατάξεις απαγόρευσης των εκτρωτικών φαρμάκων από τον Κινέζο αυτοκράτορα Shen Nung την περίοδο 2737 – 2696 π.Χ. Σύμφωνα με άλλες μαρτυρίες γνωρίζουμε ότι η πρακτική της έκτρωσης εφαρμοζόταν πολύ διευρυμένα, από τις πρώιμες αιγυπτιακές, ασσυριακές και κινέζικες κοινωνίες, μέσα από τη χρήση εκτρωτικών βοτάνων, ψευδάργυρου, την έντονη σωματική άσκηση ή ακόμη και τη ρίψη καυτού νερού στην κοιλιακή χώρα, σε αντίθεση με τις χειρουργικές επεμβάσεις οι οποίες αναφέρονται πολύ σπάνια.

Τόσο στην αρχαία Ελλάδα, όσο και στη Ρώμη, η έκτρωση δεν ήταν ηθικά επιλήψιμη και αποτελούσε συχνή πρακτική. Επομένως, χρησιμοποιούνταν ως μέθοδος ελέγχου του πληθυσμού, εφόσον τόσο για πολιτικούς, όσο και οικονομικούς λόγους δεν ενθαρρυνόταν η υπερβολική αύξηση του πληθυσμού. Ενώ, στις περιπτώσεις που απαγορευόταν (όπως για παράδειγμα από τον Φίλιππο Β') γινόταν για λόγους στρατιωτικής ισχύος

2. Μητσοπούλου, Α. (2013) *Η ηθική πλευρά της άμβλωσης*, Διδ. Διατριβή, ΕΚΠΑ.

σε περιοχές με μειωμένο πληθυσμό και όχι λόγω ηθικών ενδοιασμών.

Φυσικά, μια επιμέρους ανάλυση της αντίληψης γύρω από την έκτρωση ανάλογα με το εκάστοτε κοινωνικό πλαίσιο θα μπορούσε να έχει ενδιαφέρον, ωστόσο ξεφεύγει από τους σκοπούς του κειμένου. Αρχικά, θα αναφέρουμε ότι ο όρκος του Ιπποκράτη, έτσι όπως θεωρείται ότι αποδόθηκε τον 4^ο αι. π.Χ., αναφέρει συγκεκριμένα ότι ο γιατρός πρέπει να ορκιστεί ότι δεν θα παρέχει σε καμία γυναίκα κάποιο εκτρωτικό φάρμακο³. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και στο έργο του Αριστοτέλη η διάκριση ανάμεσα στη νόμιμη και την παράνομη έκτρωση η οποία διαμορφώνεται με βάση τη στιγμή «κατά την οποία το έμβρυο αποκτά αίσθηση και ζωή» (Αριστοτέλης, Περί Ζώων Ιστορία). Ο Αριστοτέλης, υποστηρίζει ότι το έμβρυο αποκτά ζωή, όταν ολοκληρώνεται ο σχηματισμός των οργάνων του. Ενώ, για τη λεγόμενη εμψύχωση του εμβρύου σημαντική παράμετρος αποτελεί η κίνησή του. Η αριστοτελική οντολογική αντίληψη υιοθετήθηκε από τη δυτική σκέψη μέχρι και την πρώιμη χριστιανική περίοδο όσον αφορά στην Ορθόδοξη Εκκλησία και κατ' επέκταση το βυζαντινό δίκαιο. Ενώ, τμήμα της καθολικής θεολογίας μέχρι και τον 14ο αι. μ.Χ. ενστερνίζεται τη διάκριση μεταξύ του ασχημάτιστου και του εμψυχωμένου εμβρύου. Την περίοδο του ύστερου μεσαίωνα διαμορφώνονται οι πάγιες θέσεις της εκκλησίας και το έμβρυο αρχίζει να θεωρείται οντολογικά αυτοτελές και άρα η έκτρωση ανθρωποκτονία.

3. Η φράση στα αρχαία ελληνικά είναι η εξής «Ὁμοίως δὲ οὐδὲ γυναικὶ πεσσὸν φθόριον δώσω». Επιπλέον, ο όρκος καταδικάζει την ευθανασία και τη χειρουργική. Πλέον, αρκετά κομμάτια του έχουν αλλαχθεί ή δεν χρησιμοποιούνται.

*Αρχαία αντισυλληπτικά μέσα (λεμό-
νι, σφουγγάρι και πάπυρος), Μουσείο
αντισύλληψης και έκτρωσης, Βιέννη.*

ii. Η διαδικασία εγγραφής των γυναικών στη σφαίρα της αναπαραγωγής

Η θέση αυτή από πλευράς της εκκλησίας, συμπίπτει με τη μακρά διαδικασία της πρωταρχικής συσσώρευσης που συντελέστηκε ως επακόλουθο της κρίσης της φεουδαρχίας και είχε ως αποτέλεσμα την κοινωνική και οικονομική αναδιάρθρωση και την ανάπτυξη του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Στην Ευρώπη, η πρωταρχική συσσώρευση επιτεύχθηκε μέσα από την ιδιωτικοποίηση της γης μέσω των πολέμων, της θρησκευτικής Μεταρρύθμισης και κυρίως μέσω των «Περιφράξεων» και της εκδίωξης των αγροτών από τις κοινές γαίες και από τα μέσα αυτοσυντήρησής τους, ενώ σύμφωνα με τη Federici⁴ οφείλει να προστεθεί και ο νέος έμφυλος καταμερισμός εργασίας, με την υπαγωγή των γυναικών στην αναπαραγωγική διαδικασία. Την περίοδο αυτή, η διευρυμένη μορφή της οικογένειας αναδύεται ως ο θεσμός που οργανώνει και μεταφέρει τις κοινωνικές σχέσεις από τον δημόσιο χώρο στην ιδιωτική σφαίρα, αλλά και ως μέσο αναπαραγωγής της καπιταλιστικής πειθαρχίας και της πατριαρχικής κυριαρχίας.

Η εκδίωξη των εργατών από τη γη και η επικράτηση των χρηματικών σχέσεων κατέστησε τον μισθό το μόνο μέσο επιβίωσης για μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού. Ταυτόχρονα, αρκετές γυναίκες εξαρτιόνταν σε μεγάλο βαθμό από τις κοινές γαίες για την επιβίωσή τους, καθιστώντας δυσκολότερο για εκείνες να μεταναστεύσουν προς αναζήτηση εργασίας. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με το ότι η εργασία τους ελεγχόταν πλέον μέσω του ανδρικού μισθού, οδήγησε σταδιακά στον περιορισμό τους στον αναπαραγωγικό ρόλο. Παράλληλα, μετά

4. Federici, S. [2012 (2004)] *Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα, Γυναίκες, σώμα και πρωταρχική συσσώρευση*, μτφ. Εκδόσεις των Ξένων.

τη δημογραφική κρίση κατά τον Ύστερο Μεσαίωνα ως αποτέλεσμα του Μαύρου Θανάτου⁵ τίθεται η ανάγκη αύξησης του πληθυσμού. Η ανάγκη συσσώρευσης εργασιακής δύναμης και η мерκαντιστική πολιτική⁶ της εποχής, καθιστούσαν επιτακτική την αύξηση του εργατικού δυναμικού.

Σε αυτό το πλαίσιο τέθηκε η ανάγκη αύξησης του πληθυσμού, αλλά και η πειθάρχησή του με σκοπό την απρόσκοπτη λειτουργία του τρόπου παραγωγής. Ταυτόχρονα με την παγίωση των έμφυλων ρόλων, υπάχθηκαν και οι ανθρώπινες δραστηριότητες σε διακριτές σφαίρες. Βλέπουμε, λοιπόν, το φύλο να συγκροτείται μέσα από τη διαδικασία περιορισμού ορισμένων κοινωνικών ομάδων σε συγκεκριμένες σφαίρες δραστηριοτήτων. Γίνεται φανερό η προσπάθεια ελέγχου των γεννήσεων, η οποία επιτεύχθηκε μέσω της κανονικοποίησης της σεξουαλικότητας, της δαιμονοποίησης του μη αναπαραγωγικού σεξ και της ποινικοποίησης των μέσων αντισύλληψης και έκτρωσης. Αυτές οι διαδικασίες ελέγχου και επιτήρησης των σωμάτων στην πιο βίαιη εκδοχή τους, επιτεύχθηκαν μέσω του κυνηγιού μαγισσών⁷, το οποίο έλαβε χώρα σε ένα μεγάλο τμήμα της ευρωπαϊκής ηπείρου και διήρκεσε για περίπου 4 αιώνες (15ος

5. Η επιδημία της Μαύρης Πανώλης στα μέσα του 14ου αιώνα είχε ως αποτέλεσμα τον θάνατο του 1/3 του ευρωπαϊκού πληθυσμού.

6. Ο мерκαντισμός αποτελεί την οικονομική πολιτική που υιοθετήθηκε σε ένα τμήμα του δυτικού κόσμου τον 16ο με 18ο αιώνα, η οποία έχει ως στόχο τη συσσώρευση πλούτου μέσω της μεγιστοποίησης των εξαγωγών και περιορισμού των εισαγωγών.

7. Αναλυτικότερα για το κυνήγι μαγισσών βλέπε: Federici, S. [2004] 2012]] *Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα, Γυναίκες, σώμα και πρωταρχική συσσώρευση*, μτφ. Εκδόσεις των Ξένων και Lady Stardust, (2010), *ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΠΥΡΑ, Το κυνήγι μαγισσών στην Ευρώπη, οι περιφράξεις και η άνοδος του καπιταλισμού*, Μωβ Καφενείο.

-18ος), εξοντώνοντας ένα κομμάτι, κυρίως, του γυναικείου πληθυσμού. Τόσο η Καθολική, όσο και η Προτεσταντική Εκκλησία προσέφεραν το ιδεολογικό υπόβαθρο για τις διώξεις, αλλά και τον μηχανισμό καταστολής, την Ιερά Εξέταση. Ωστόσο, σταδιακά οι δίκες μαγισσών διενεργούνταν από τα κοσμικά δικαστήρια, αποκτώντας σχεδόν γραφειοκρατική μορφή. Το κυνήγι μαγισσών δεν αποτέλεσε απλώς τη βίαιη επίθεση της εκκλησίας στα γυναικεία σώματα. Αντίθετα, βάδιζε χέρι χέρι με την άνοδο της νέας ορθολογικότητας και την εμπέδωση της κεφαλαιακής σχέσης.

Την περίοδο αυτή, διώκονται φτωχές γυναίκες που αποκλείονται από την κατοχή γης και δεν έχουν πρόσβαση στις κοινές γαίες, γυναίκες που συμμετέχουν στις ταξικές εξεγέρσεις ενάντια στην ιδιωτικοποίηση της γης και των περιφράξεων, αλλά και όσες είναι σεξουαλικά δραστήριες, ειδικά όσες επιδίδονται σε μη αναπαραγωγικό σεξ. Παράλληλα, κάθε είδους συλλογική συνάντηση είτε όσον αφορά στις εξεγέρσεις, είτε χορούς και παιχνίδια στα οποία επικρατούσε σεξουαλική ελευθεριότητα, περιγράφηκαν ως σαμπάτ⁸. Στον μεσαίωνα τόσο η σοφή γριά, όσο και η πόρνη θεωρούνταν θετικές κοινωνικές φιγούρες. Αργότερα, δαιμονοποιήθηκαν και αποτέλεσαν σύμβολα στειρότητας που επιδίδονταν σε μη αναπαραγωγικό σεξ.

8. Το σαμπάτ (Sabbath) αποτελούσε τις νυχτερινές συνάξεις των χωρικών σε λόφους και δάση στις οποίες συναντιούνταν και γιόρταζαν, αλλά και οργάνωναν μουσικά τις εξεγέρσεις τους εναντίον των περιφράξεων και της ιδιωτικοποίησης της γης που λάμβανε χώρα κατά τον ύστερο μεσαίωνα. Οι συνάξεις των χωρικών σταδιακά δαιμονοποιήθηκαν και έλαβαν τη μυθολογική έννοια της νυχτερινής σύναξης μαγισσών, σε λόφους έξω από τις πόλεις, όπου έφθαναν γυναίκες πετώντας καβάλα σε σκουπόξυλα ή ζώα, διενεργούσαν μαγικά και συμμετείχαν σε όργια ή συνευρίσκονταν με τον δαίμονα.

*Χαρακτικό, Βασανιστήρια
σε δίκη μαγισσών.*

Επιπρόσθετα, στην προσπάθεια ελέγχου της αναπαραγωγής, απαξιώνονται και διώκονται οι μαίες και οι θεραπεύτριες, όσες δηλαδή βοηθούσαν και θεράπευαν, έδιναν συμβουλές για την αντισύλληψη, διεξήγαγαν εκτρώσεις ή γέννες. Οι ιατρικές και θεραπευτικές γνώσεις, αλλά και αυτές γύρω από τον έλεγχο των γεννήσεων αποσπάστηκαν από τα χέρια των γυναικών και τις συλλογικές πρακτικές. Η γνώση δηλαδή, που μεταφερόταν από γενιά σε γενιά και επέτρεπε στις γυναίκες να έχουν τον έλεγχο επί των σωμάτων τους, μεταφέρθηκε στους άνδρες γιατρούς, ενώ αυτές περιορίστηκαν στον παθητικό ρόλο της γέννησης. Η διάκριση μεταξύ «θηλυκής» μαγανείας και «αρσενικής» ιατρικής επιστήμης παγιώθηκε από τον ρόλο των γιατρών στις δίκες⁹, οι οποίοι μάλιστα επιβάλλονταν πάνω στο

9. Στις δίκες μαγισσών συμμετείχαν διάφοροι «εμπειρογνώμονες» όπως δικαστές, ιερείς, αλλά και γιατροί, οι οποίοι εμφανίζονται ως ειδήμο-

γυναικείο σώμα.

Η διαδικασία αυτή οδήγησε στη δαιμονοποίηση των λαϊκών θεραπευτριών και στη σταδιακή αντικατάστασή τους από το ανδρικό ιατρικό μονοπώλιο. Η εμπειρική γυναικολογία ιατροκοποιήθηκε και μετατράπηκε σε επιστήμη στην οποία δεν χωρούσαν οι γυναίκες¹⁰. Πλέον, συμμετείχαν στις ιατρικές διαδικασίες κυρίως ως δευτερεύον νοσηλευτικό προσωπικό, το οποίο αναλάμβανε τη φροντίδα και όχι τη θεραπεία. Επιπλέον, η θεσμοθέτηση της ιατρικής και της γυναικολογίας, τουλάχιστον στον δυτικό κόσμο, ήρθε ως επιστέγασμα του Διαφωτισμού να εξορθολογίσει τη γνώση και την αντίληψη σχετικά με την υγεία, την ασθένεια, τη θεραπεία και το σώμα· ήρθε να φυσικοποιήσει την έμφυλη ιεραρχία συνδέοντας τις σωματικές διαφορές αποκλειστικά με την αναπαραγωγή. Το γυναικείο σώμα τέθηκε πλέον υπό τον έλεγχο της επιστήμης και της τεχνολογίας και βρέθηκε υπό διαρκή επιτήρηση με σκοπό να επιτελέσει σωστά τις «λειτουργίες» του, ως μια αναπαραγωγική μηχανή. Σε αυτό, συνέβαλε και η ανάπτυξη της ψυχιατρικής, η οποία προσπάθησε να συνδέσει διάφορες ασθένειες με τη γυναικεία αναπαραγωγή, αλλά και να δαιμονοποιήσει το μη αναπαραγωγικό σεξ. Οι γυναίκες κατασκευάστηκαν ως

νες, προσδίδοντας μια επιστημονική αύρα στην όλη διαδικασία. Ήταν αυτοί δηλαδή, που έκριναν αν κάποια γυναίκα ήταν μάγισσα ή εάν μια ασθένεια προκαλούνταν από τη χρήση μαγείας, μέσω της «εξέτασης» του γυναικείου σώματος, το οποίο εκτιθόταν γυμνό σε δημόσια θέα και κατόπιν βασανιστηρίων αναγκάζονταν να ομολογήσουν τη συνεύρεσή τους με τον διάβολο.

10. Περισσότερα για την ιατροκοποίηση της γυναικολογίας στα: Ehrenreich B. & English, D. [1973] 2020) *Μάγισσες, Μαίες, Νοσοκόμες, η αποσιωπημένη ιστορία των θεραπευτριών*, Μιγάδα, Αρχείο 71 και ΤΕΦΛΟΝ και Ehrenreich B. & English, D [1974] 2016) *Παθήσεις και Διαταραχές, φύλο, ιατρική και ασθένεια*, μτφ και πρόλογος από Μιγάδα, εκδόσεις Αρχείο 71 και ΤΕΦΛΟΝ.

νοσούσες και η ασθένεια σχετίστηκε με τη γυναικεία φύση. Ταυτόχρονα, η έμμηνος ρύση έγινε αντιληπτή ως ακάθαρτη ουσία και συνδέθηκε με την αποτυχία γονιμοποίησης.

Χρειάστηκε, επομένως, να ενεργοποιηθεί ένας ολόκληρος μηχανισμός ελέγχου, από το σχολείο, την ιατρική, τη δημόσια υγιεινή, την οικιστική πολιτική, τη δημογραφία, με σκοπό την επιτήρηση των σωμάτων και της σεξουαλικότητας προς όφελος της πρόσδεσης στη μισθωτή εργασία και συνέχισης της αναπαραγωγής εργατικού δυναμικού. Από τον 17ο αιώνα και ειδικότερα μετά τη συγκρότηση των σύγχρονων εθνών κρατών, διεξάγεται μια σειρά από παρεμβάσεις και ρυθμιστικούς ελέγχους πάνω στη ζωή, αλλά και τον θάνατο, τις γεννήσεις, το επίπεδο υγείας, τη διάρκεια ζωής κ.λπ. Η βιοπολιτική διαχείριση του πληθυσμού αποτέλεσε κεντρικό σημείο στην οργάνωση και την ανάπτυξη των καπιταλιστικών κρατών, έτσι ώστε να προσπαθήσει να διασφαλίσει την ελεγχόμενη τάξη των σωμάτων στον μηχανισμό παραγωγής και μέσω της προσαρμογής των πληθυσμιακών δεδομένων στις οικονομικές διαδικασίες¹¹. Φυσικά, στο σημείο αυτό δεν θέλουμε να παρουσιάσουμε το κράτος ως έναν παντοδύναμο μηχανισμό που ελέγχει εξολοκλήρου τον πληθυσμό, αντίθετα, αντιλαμβανόμαστε ότι αποτελεί μια διαλεκτική σχέση, κατά την οποία ο κοινωνικός ανταγωνισμός διαμορφώνει τη μορφή και το περιεχόμενο του κράτους. Η ιατρικοποίηση, η διαμόρφωση της δημόσιας υγιεινής ή ακόμα και η δημιουργία αποχετευτικού δικτύου και λειτουργικής ρυμοτομίας δεν αποτέλεσαν μόνο κεντρικές κρατικές πολιτικές για τη διαχείριση των πληθυσμών και την εγγραφή της εξουσίας στη μορφή της πόλης, αλλά και μέτρα που συχνά διευκόλυναν και βελτίωναν τις

11. Foucault, M. [2011 (1976)] *Η Ιστορία της Σεξουαλικότητας, 1. Η Βούληση για γνώση*, Εκδόσεις Πλέθρον.

ζωές των ανθρώπων. Αυτό συμβαίνει επειδή η βιοπολιτική δεν διαμορφώνεται και εφαρμόζεται βάσει μόνο ενός πλήρως ελεγχόμενου κρατικού σχεδίου, αλλά μέσω των αντιφατικών κοινωνικών κινήσεων και συγκρούσεων που επιζητούν διαφορετικές συνθήκες ζωής.

Σε αυτό το πλαίσιο, οι εκτρώσεις, ο έλεγχος των γυναικών επί της αναπαραγωγής και το μη αναπαραγωγικό σεξ οφείλουν να περιοριστούν και να ελεγχθούν. Για τον λόγο αυτό, η ποινικοποίηση των εκτρώσεων αποτέλεσε μια από τις πρώτες νομοθετικές ρυθμίσεις που κινούνταν προς αυτήν την κατεύθυνση. Από τα τέλη του 18ου και καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα, τα ευρωπαϊκά κράτη τα πρώτα χρόνια μετά την ίδρυσή τους επιχειρούν την οργάνωση του υγειονομικού συστήματος, με την κατασκευή νοσοκομείων και ιατρικών σχολών. Ενώ ταυτόχρονα, βασικό επίδικο από την αρχή της ίδρυσής τους αποτέλεσε και η θεσμοθέτηση της νομοθεσίας γύρω από τα ζητήματα αναπαραγωγής.

Σε αυτό το σημείο και ξεφεύγοντας για λίγο από την ιστορική αφήγηση σε σχέση με την πρακτική της έκτρωσης, θα προσπαθήσουμε να διαυγάσουμε τη σχέση μεταξύ έθνους-φύλου και τις κυρίαρχες επιταγές που αυτή χαράσσει πάνω στα σώματα των γυναικών.

iii. Έμφυλες συνδηλώσεις του έθνους

Όπως προαναφέραμε, η πρωταρχική συσσώρευση που λάμβανε χώρα στην Ευρώπη μετά τον μεσαίωνα κατέστησε τις καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής κυρίαρχες σε όλο και περισσότερο μέρη στον κόσμο. Η συγκρότηση της ήδη πατριαρχικά οργανωμένης κοινωνίας σε επίπεδο χωριού, πέρασε σιγά

σιγά στη δικαιοδοσία του κράτους και οι έμφυλοι διαχωρισμοί άρχισαν να αποκτούν νομική υπόσταση¹². Ταυτόχρονα, η ιστορική ανάδυση των εθνικών σχηματισμών στα ευρωπαϊκά εδάφη συνδέθηκε άρρηκτα με την κρατική οργάνωσή τους. Οι νέες κοινωνικές μορφές που αναδύονταν ταυτίστηκαν με το κράτος όπου ήδη από τις απαρχές του, λόγοι περί «κοινωνικών συμβολαίων» και συναινέσεων, καθιστούσαν την κοινωνία υπόλογή του (ως τον μοναδικό συλλογικό εκπρόσωπό της) και η στήριξη/νομιμοποίησή του, φάνταζε ως ο μόνος δυνατός τρόπος ύπαρξής της¹³. Η ύπαρξη αυτής της ταύτισης, η οποία πραγματωνόταν μέσω του ανήκειν σε μια κοινότητα, ήταν πολύ σημαντική για την ίδια την ευημερία και την ομαλή λειτουργία των κρατών. Για τη διεύρυνση αυτού του αισθήματος, ήταν σημαντική η αίσθηση ύπαρξης μιας συνέχειας. Το έθνος, ως μια αδιαίρετη και ιστορικά συνεχής κοινότητα, δεν νοούταν ως κάτι προσωρινό και πιθανό αλλά αντιθέτως ως αιώνιο και αναπόδραστο. Αυτή η αίσθηση, διαμόρφωσε το νήμα που συνδέει ανθρώπους που έχουν υπάρξει, με αυτούς που υπάρχουν τώρα και τους απογόνους τους και πραγματώθηκε εκκινώντας από τις οικογενειακές σχέσεις, φτάνοντας στη συγκρότηση της φαντασιακής κοινότητας του έθνους. Σε αυτό το πλαίσιο, το έθνος συμπεριλάμβανε τόσο άνδρες, όσο γυναίκες και παιδιά, δίνοντας ιδιαίτερο βάρος στη συνέχιση της αναπαραγωγής του θεσμού της πυρηνικής οικογένειας όπως υφίσταται. Το κράτος, από την άλλη, ως το συλλογικό σώμα της κοινωνίας και άρα υπεύθυνο για αυτήν, έπρεπε να αναλάβει τη ρύθμιση της ποιότητας ζωής και της ποσότητας του πληθυ-

12. Lady Stardust, (2010), *ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΠΥΡΑ, Το κινήγι μαγισσών στην Ευρώπη, οι περιφράξεις και η άνοδος του καπιταλισμού*, Μωβ Καφενείο.

13. Θερόσιτς (2017) Οι αμβλώσεις ως διαρκές επίδικο του ελέγχου επί του γυναικείου σώματος.

σμού, ούτως ώστε να εξασφαλίσει την αναπαραγωγή του εργατικού δυναμικού και της κεφαλαιακής σχέσης. Παρόλα αυτά, το έθνος δεν είναι μόνο μια ιδεολογία, μια ψευδής συνείδηση που επιβάλλεται απλώς και μόνο ως κάποιο σχέδιο της αστικής τάξης. Συγκροτείται σε συγκεκριμένα πλαίσια, αυτά του δημοκρατικού κράτους, αναπαράγεται μέσα από τους μηχανισμούς και τις λειτουργίες του και παράλληλα αποκτά τη δική του δυναμική μέσα από τους καθημερινούς ανθρώπους. Το έθνος δεν συμπίπτει χρονικά απλώς με το κράτος, αλλά και με τη συγκρότηση, την ανάπτυξη και την επέκταση του κεφαλαίου σε όλες τις πτυχές των ανθρώπινων σχέσεων. Μπορούμε, εν τέλει, να πούμε ότι το έθνος αποτυπώνει την ενότητα όλων των ανταγωνιστικών κινήσεων στην καπιταλιστική κοινωνία¹⁴.

Ο διαχωρισμός μεταξύ παραγωγής και αναπαραγωγής, που παγιώθηκε μέσω της πρωταρχικής συσσώρευσης, ενέτεινε τις ήδη ιεραρχικά συγκροτημένες έμφυλες σχέσεις και φυσικοποίησε την αναπαραγωγική εργασία¹⁵. Η έμφυλη αποτύπωση του έθνους εμφανίστηκε στην κατασκευή της πατρίδας ως μητέρα/γυναίκα και των πολέμων ως τα πεδία όπου οι άντρες προστατεύουν «τα γυναικόπαιδα»¹⁶. Πιο συγκεκριμένα, οι άντρες συνδέθηκαν άρρηκτα με τους πολέμους διαμορφώνοντας και την πολιτική. Από την άλλη, ο κύριος τρόπος με τον

14. Φάμπρικα Υφανέτ (2019), *Θρέφοντας εθνικισμούς, Μακεδονικό ζήτημα, συγκυρία και ένας κινηματικός απολογισμός*.

15. Lady Stardust, ό.π.

16. Περισσότερα για τη σχέση έθνους και φύλου στα: Δαλεζίου Μ. (2009), *Έθνος-Σώμα-Μητρότητα, Η γυναίκα - «μήτρα του έθνους» και το «δημογραφικό» ως εθνικό «πρόβλημα» και Χαλκιά Α. [2007 (2004)], Το άδειο λίκνο της δημοκρατίας. Σεξ, έκτρωση και εθνικισμός στη σύγχρονη Ελλάδα, Αλεξάνδρεια: Αθήνα.*

οποίο οι γυναίκες συμμετείχαν στην κατασκευή του έθνους, πέραν της συμβολής τους στην παραγωγή και εξασφάλιση της επιβίωσης, ήταν μέσω της μητρότητας και της ανατροφής του μελλοντικού εργατικού δυναμικού που θα προσφέρουν στο έθνος. Αυτός ο διαχωρισμός συνόδευε τη διάκριση μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας. Οι άνδρες ως τα υποκείμενα που θεωρούνταν ότι κατείχαν τη λογική (και άρα την ικανότητα λόγου), τη δυναμική και τη βία, αποτέλεσαν τους πλέον αρμόδιους για τη χάραξη πολιτικής, συμμετέχοντας στη δημόσια σφαίρα. Από την άλλη, οι γυναίκες γίνονταν αντιληπτές ως αδύναμες, φύσει συναισθηματικές και ικανές για τεκνοποίηση, συνδέθηκαν με την ιδιωτική σφαίρα, με αποτέλεσμα να αορατοποιούνται και στιδήποτε λάμβανε χώρα στο πλαίσιο του ιδιωτικού να απογυμνωνόταν από τα όποια πολιτικά χαρακτηριστικά¹⁷.

Οι γυναίκες γίνονται αντιληπτές ως μια ενιαία φυσική κατηγορία, χωρίς κοινωνικά ή ατομικά χαρακτηριστικά αλλά με κοινή ιδιότητα τη μητρότητα και ό,τι αυτή συνεπάγεται. Ως ενιαία βιολογική κατηγορία, καταλήγουν να ανάγονται σε αυτήν τους τη δυνατότητα η οποία τις καθορίζει και μένει αναπόδραστη – τη δυνατότητά τους να γεννούν¹⁸. Βλέπουμε ότι τη στιγμή που παγιώνονται οι κεφαλαιοκρατικές σχέσεις παραγωγής διαμέσου της συγκρότησης των εθνών-κρατών, τα τελευταία αναπαρίστανται ως ανδρικές αδελφότητες, σε συνδυασμό με

17. Επίσης, η είσοδος των γυναικών στην αγορά εργασίας (και άρα στον δημόσιο χώρο), δεν αποτέλεσε υπέρβαση των έμφυλων ρόλων και σχέσεων αλλά ήρθε να τις επιβεβαιώσει με άλλη μορφή. Ο καταμερισμός εργασίας είναι εξίσου βαθιά εμφυλοποιημένος, όχι μόνο στο πεδίο της έμμισθης εργασίας αλλά και στην οικιακή άμισθη εργασία. Βλπ. επόμενη ενότητα.

18. Δίνη, φεμινιστικό περιοδικό, Τεύχος 1, Δεκέμβριος 1986.

την επιτακτική μητρότητα που αποδίδεται στις γυναίκες¹⁹. Το γυναικείο σώμα εντός του έθνους, έχοντας κάποιες «αντικειμενικές» αναπαραγωγικές δυνατότητες καλείται να αναλάβει την ηθική ευθύνη απέναντι στην εθνική αποστολή του, δηλαδή, να χαρίσει γόνους στο έθνος. Έτσι, η έμφυλη πραγματικότητα πραγματώνεται ταυτόχρονα με την κεφαλαιακή σχέση και τη συγκρότηση του έθνους και αντίστοιχα η υπαγωγή στη σχέση κεφάλαιο και οι εθνικές της συνιστώσες αναπαράγουν τις έμφυλες σχέσεις.

Η γυναίκα ταυτίζεται με το προσωπικό/ιδιωτικό και ο άνδρας εγγράφεται στη σφαίρα του δημόσιου/πολιτικού. Αυτό που παρατηρούμε είναι ότι οι γυναίκες, με την ανάδυση των εθνών κρατών και την αλλαγή στις παραγωγικές σχέσεις, δεν αποκλείστηκαν από την κοινωνική ζωή, αλλά στην πραγματικότητα εντατικοποιήθηκαν οι όροι ύπαρξής τους καθώς πλέον καλούνταν να απαντήσουν τόσο στις ισχύουσες απαιτήσεις που υπήρχαν από αυτές στην κοινότητα (σε επίπεδο παραγωγής) όσο και στη μητρική τους αποστολή (αναπαραγωγή).

iv. Η αναπαραγωγή ως πεπρωμένο

Το έθνος ως μια αφηρημένη κοινότητα, όσο καθορίζει τις επιλογές των υποκειμένων, άλλο τόσο καθορίζεται από αυτές. Οι «φαντασιακές κοινότητες» αναδύονται βασισμένες πάνω σε παραδόσεις, γλώσσες, θρησκείες, ήθη και έθιμα, έχοντας κατ'επέκταση και υλικές απολήξεις (αστικά, πολιτικά δικαιώματα) στα υποκείμενα που απολαμβάνουν το ανήκειν στην εκάστοτε κοινότητα. Η ιδεολογική τους αναπαραγωγή πραγματώνεται

19. Έθνος: Ο τόπος των ανδρών και των μονάδων τους που είχε δημοσιευτεί στο 12ο τεύχος της αντιεξουσιαστικής επιθεώρησης Black Out.

μέσα από ένα ολόκληρο σύστημα που περιλαμβάνει όλα τα παραπάνω και διαφυλάσσεται από τους «συμβολικούς φύλακες των συνόρων», όπου οι κανονιστικοί έμφυλοι ρόλοι παίζουν καθοριστικό ρόλο²⁰.

Η ταύτιση της γυναίκας με τη μήτρα της (και εν γένει τη φύση) καταλήγει στην αναπαραγωγή ως αυτοσκοπού της ύπαρξής της. Με αποτέλεσμα οτιδήποτε δεν ανταποκρίνεται σ' αυτόν τον ρόλο, π.χ. υποκείμενα (με ή χωρίς μήτρα) που δεν εμπίπτουν στα κανονιστικά πρότυπα θηλυκότητας, ο αυτοκαθορισμός της γυναίκας, η άρνηση σύζευξης, η μη δυνατότητα αναπαραγωγής λόγω παθολογικών παραγόντων, οι οικογενειακοί σχηματισμοί που δεν αναπαρήγαγαν το κυρίαρχο πρότυπο ή ακόμα και η ίδια η άρνησή της να τεκνοποιήσει, να αποτελέσει παρέκκλιση. Η παρεμπόδιση (αντισύλληψη, έκτρωση) με οποιονδήποτε τρόπο, πραγμάτωσης του «φυσικού» ρόλου της γυναίκας, συνιστά προδοτική στάση απέναντι στο έθνος-κράτος που η ίδια υπηρετεί, κατάφωρη καταπάτηση των δικαιωμάτων του εμβρύου και ανήθικη στάση. Έτσι, οι «παρεκκλίνοσες» γυναίκες παρουσιάζονται ως αδιάφορες, εγωίστριες και παρασυρμένες από τις δυνατότητες που τους προσφέρει ο καπιταλιστικός κόσμος, με αποτέλεσμα να παραμερίζουν το καλό της πατρίδας και της συνέχισης της φύσης τους ενόψει της προσωπικής τους ευημερίας και απόλαυσης και απερίσκεπτες απέναντι στην προσωπική τους υγιεινή.

Σε πρώτο χρόνο, οι γυναίκες αναπαράγουν βιολογικά τα παιδιά και τα μεγαλώνουν κατάλληλα ώστε να αποτελέσουν παραγωγικά υποκείμενα. Ταυτόχρονα, δεν εκπληρώνεται σ' αυτό

20. Αναλυτικότερα στα: Yuval-Davis Nira, (1993), *Gender and nation, Ethnic and Racial Studies*, και Yuval-Davis Nira, (2003), *Nationalist Projects and gender relations*, University of Greenwich, London, σελ 9-36.

το σημείο ο «φυσικός» τους ρόλος. Εκτείνεται περαιτέρω στο πολιτισμικό/συμβολικό πεδίο όπως το συναντήσαμε παραπάνω. Οι γυναίκες θεωρούνται οι πλέον κατάλληλοι «συμβολικοί φύλακες των συνόρων». Μέσα από τον έμφυλό τους ρόλο καλούνται να διατηρήσουν τη μετάδοση παραδόσεων, αξιών και έξεων από γενιά σε γενιά. Η ίδια η κατασκευή του «σπιτιού» εμφανίζεται να έχει ιδιαίτερη σημασία αν εξετάσουμε πως δομούνται οι σχέσεις τόσο μεταξύ ενηλίκων όσο και μεταξύ ενηλίκων-παιδιών εντός της οικογένειας. Πως διδάσκεται ο τρόπος μαγειρέματος και φαγητού, πως εκτελείται η οικιακή εργασία, πως αναπαράγονται τα παιχνίδια και τα παραμύθια (εκεί δηλαδή όπου αντανακλάται μια ολόκληρη κοσμοθεώρηση με ηθικές και αισθητικές συνιστώσες η οποία φυσικοποιείται και αναπαράγεται). Έτσι, οι γυναίκες αποτελούν τους συμβολικούς φορείς της ταυτότητας της εθνικής συλλογικότητας και της τιμής της (τόσο ατομικά όσο και συλλογικά) και καταλήγουν συχνά να συμβολοποιούν την εθνική κοινότητα, τις ρίζες, το πνεύμα της, φέροντας την ευθύνη της διαγενεακής μετάδοσης πολιτισμικών παραδόσεων, εθίμων, τραγουδιών, κουζίνας και φυσικά της μητρικής γλώσσας.

Η ίδια η οικογένεια εν γένει, αποτελεί κεντρικό σημείο πραγμάτωσης και αναπαραγωγής του καπιταλιστικού καταμερισμού της εργασίας, καθώς εντός του σπιτιού οι ρόλοι που αναλαμβάνονται από τις γυναίκες ανταποκρίνονται και συμβάλλουν στη διαιώνιση της διπολικής έμφυλης ιεραρχίας. Ταυτόχρονα, ως πεδίο που διαμορφώνεται πολιτικά, η οικογένεια θεμελιώνεται από, και θεμελιώνει, τη διάκριση μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού²¹. Η δημόσια σφαίρα ως το κατεξοχόν πεδίο ύπαρ-

21. Κυπαρίσσης Μ. (2016), «Νενέκοι», «Πειθήνια πρόβατα», «Φρου φρου κι αρώματα». Μια κριτική εξέταση του έθνους, του φύλου και της σεξουαλικότητας στους λόγους περί αντίστασης στην Ελλάδα της κρίσης μέσα από το

ξης και παρέμβασης των ανδρών, βρισκόταν (και βρίσκεται) σε αντιδιαστολή με την ιδιωτική σφαίρα, τον τόπο δηλαδή όπου τα γυναικεία υποκείμενα ανήκουν χάριν των «φυσικών» τους γνωρισμάτων: συναίσθημα, φροντίδα, ενασχόληση με το σώμα. Οι γυναίκες και η αναπαραγωγική ιδιότητα ανήκουν στη σφαίρα του ιδιωτικού, ενώ οι άντρες και η ικανότητα διαμόρφωσης πολιτικής ταυτίζονται με τη δημόσια σφαίρα²².

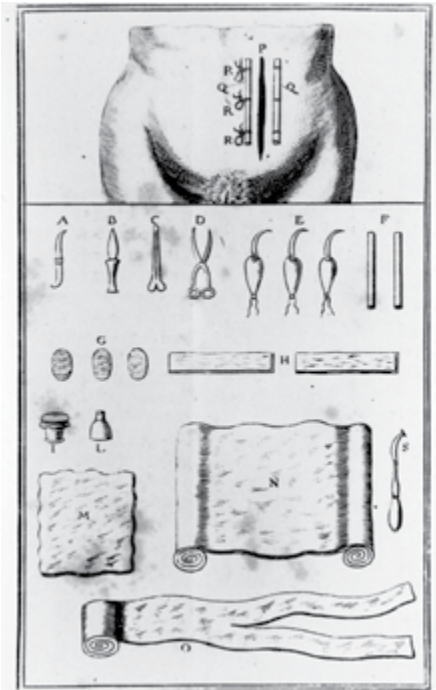
Σε αυτό το πλαίσιο, η ελευθερία στην επιλογή της έκτρωσης είναι κοινωνικά ενοχοποιημένη. Μετά από την αποποινικοποίηση, καθώς πλέον οι εκτρώσεις δεν αποτελούσαν ένα κοινό μυστικό αλλά μια πραγματικότητα που έπρεπε να γίνει αποδεκτή, δόθηκε η ευκαιρία να κατηγορηθούν δημόσια οι γυναίκες ως: «δολοφόνοι των παιδιών τους, αρνητές της ίδιας τους της φύσης και υπεύθυνες για ένα ολοκαύτωμα από το οποίο θα έχουν ανεξίτηλα σωματικά και ψυχολογικά τραύματα»²³. Η απόδειξη όλης αυτής της αντιμετώπισης, αντανακλάται στην πίεση εκκλησιαστικών φορέων προς την κρατική εξουσία για επαναδιαπραγμάτευση του ζητήματος της νομιμοποίησης της έκτρωσης. Η Ορθόδοξη Εκκλησία τοποθετείται ξεκάθαρα κατά των εκτρώσεων, εκλαμβάνοντάς τις ως φόνο και αμαρτία. Έτσι, δεν προκαλεί έκπληξη ότι το εγχειρίδιο θρησκευτικών της Γ' Λυκείου, τοποθετείται απροκάλυπτα κατά του δικαιώματος των γυναικών στην έκτρωση και την εξισώνει με φόνο²⁴.

παράδειγμα της Ελευθεροτυπίας, Εκδόσεις Ισνάφι.

22. Βλέπε: *Μεταξύ οικειότητας και παρανομίας*, μπροσούρα με αφορμή την εκδήλωση «Σώματα φτηνά, σώματα ξένα», που έγινε στη Φάμπρικα Υφανέτ τον Οκτώβριο του 2019. Μπορεί να βρεθεί εδώ: <https://yfanet.espinblogs.net/2019/10/31/metaxy-oikeiotitas-kai-paranomias/>.

23. «Ιός» Ελευθεροτυπίας, 26-12-2004, *Η σκοταδιστική κραυγή*.

24. Πρόκειται για το σχολικό εγχειρίδιο «Θέματα χριστιανικής ηθικής» σ.

Jacques Mesnard, *Le Guide des Accoucheurs*, Paris, 1753, Καισαρική τομή και εργαλεία.

129, το οποίο χρησιμοποιείται ακόμη και κατά το έτος έκδοσης του παρόντος κειμένου. Το απόσπασμα χαρακτηριστικά αναφέρει: Η Εκκλησία απαγορεύει την άμβλωση (91ος κανόνας της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου, 692) ταυτίζοντάς τη με τον φόνο. Ο λόγος είναι ότι αφαιρείται μια ανθρώπινη ζωή, ματαιώνεται ένα δώρο του Θεού και εκδηλώνεται περιφρόνηση του υποψήφιου γονέα προς ένα άλλο πρόσωπο, δηλαδή, το κυοφορούμενο παιδί. Είναι διαπιστωμένο ότι η άμβλωση δημιουργεί τεράστια ηθικά προβλήματα, προβλήματα ενοχής που είναι δυνατόν να οδηγήσουν σε άσχημες ψυχολογικές καταστάσεις και να δημιουργήσουν ψυχικά τραύματα. Σήμερα έχει γίνει πια συνείδηση ότι το έμβρυο είναι μια ζωή, μια ύπαρξη που έχει δικαίωμα να ζήσει, δεν είναι κτήμα που το διαχειρίζεται κάποιος και δεν εί-

ν. Γυναίκες και ιδιότητα του πολίτη

Αφορμώμενες από τη διάκριση μεταξύ δημόσιου-ιδιωτικού και προχωρώντας στο πεδίο του πολιτικού, παρατηρούμε ότι όλη η κοινωνική φιλοσοφία βασίστηκε στη συγκρότηση της ιδιότητας του πολίτη με όρους «δικαιωμάτων του άνδρα» και στις σχέσεις μεταξύ ανδρών («αδελφότητα»)²⁵. Ο αποκλεισμός των γυναικών ήταν κομμάτι της διαμόρφωσης της δυνατότητας των ανδρών στη δημοκρατική συμμετοχή μέσω της ιδιότητας του πολίτη, η οποία δεν απευθυνόταν γενικά στα άτομα, αλλά συγκεκριμένα στους άνδρες και την ιδιότητά τους ως μελών και εκπροσώπων της οικογένειας. Ενώ, ο άνδρας εξακολουθεί να θεωρείται ο υπεύθυνος για την οικογένεια και ταυτόχρονα να ταυτίζεται με τη δημόσια σφαίρα, η κατασκευή των σχέσεων στον ιδιωτικό τομέα (δηλαδή ο γάμος και η οικογένεια) καθόρισε την ιδιότητα του πολίτη για τις γυναίκες στον δημόσιο τομέα. Τα όρια όμως μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας διαμορφώνονται ιστορικά και οι έμφυλες (και άλλες) σχέσεις που συγκροτούνται στο δημόσιο πεδίο βρίσκονται σε άμεση αλληλεπίδραση με τις σχέσεις εντός της ιδιωτικής σφαίρας. Ενώ από τη μια, η δημόσια πολιτική σφαίρα φαίνεται να αγνοεί τις γυναίκες, από την άλλη τις ενσωματώνει μέσω των έμφυλων προσδιορισμών τους και της αναπαραγωγικής τους ικανότητας. Και παρότι έχουν πολιτικά δικαιώματα ως πολίτες, υπάρχουν άλλες μορφές αποκλεισμού σε σχέση με την πολιτική, κοινωνική και δημόσια σφαίρα²⁶.

ναι τόσο απλή υπόθεση η διακοπή κύησης.

25. Yuval-Davis Nira, *Gender and Nation*, ό.π.

26. Σε αυτό το πλαίσιο ξεκίνησε και η συζήτηση για την ενσωμάτωση γυναικών στον στρατό, στο πλαίσιο ισότητας μεταξύ των υποχρεώσεων και των καθηκόντων μεταξύ ανδρών και γυναικών.

Όσο η γυναίκα παραμερίζεται, άλλο τόσο ενσωματώνεται και κρίνεται ως μέγιστης σημασίας. Κάθε φορά που λοξοδρομεί από τον εν λόγω σκοπό, «ποινικοποιείται» και θεωρείται κοινωνική απειλή απέναντι στο πολιτικό σώμα και τον εθνικό σχηματισμό. Η μητρότητα ενώ από τη μια αποτελεί το χαρτί εισόδου για τις γυναίκες στο πολιτικό σώμα, την ίδια στιγμή τις υποβιβάζει στον «άλλο» ο οποίος έχει μοναδικό ύψιστο πολιτικό καθήκον την τεκνοποιία²⁷. Και ενώ δίνεται ελάχιστη αυτενέργεια στις γυναίκες όσον αφορά την αναπαραγωγή τους, ταυτόχρονα κρίνονται για τις επιλογές τους. Κατ' επέκταση, η ιδιότητα του πολίτη σκιαγραφείται έχοντας πολύ συγκεκριμένα έμφυλα και φυλετικά χαρακτηριστικά. Οι Ελληνίδες ως «καλές γυναίκες» οφείλουν να αναπαράγουν το είδος ώστε να βρίσκονται σε συνέχεια με τον φυσικό τους ρόλο και γνήσιοι Έλληνες θεωρούνται όσοι ορίζονται ως ελληνορθόδοξοι άντρες. Όσοι δεν αποκλείονται από το δίπολο, βρίσκονται εντός γκρίζας ζώνης²⁸.

Σε αυτό το πλαίσιο, το ζήτημα της αναπαραγωγής, τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Ελλάδα συγκεκριμένα, αποτέλεσε σημαντική πτυχή της συγκρότησης του κράτους και το πέρασμα στον καπιταλισμό καθορίστηκε από την κρατική διαχείρισή της.

27. Δαλεζίου, ό.π.

28. Σ' αυτό το σημείο υπάρχουν οι αποκλίνουσες περιπτώσεις. Όπου δηλαδή, κάποια υποκείμενα φέρουν την εθνική ιδιότητα του πολίτη, αλλά ταυτόχρονα, δεν ανταποκρίνονται στις κυρίαρχες έμφυλες επιταγές. Όσον αφορά στις μετανάστριες, η συζήτηση αλλάζει. Για παράδειγμα οι γυναίκες μετανάστριες που δεν έχουν αποκτήσει πολιτικά δικαιώματα αλλά αποκτούν παιδιά, θεωρούνται απειλή για τη συνοχή του έθνους κράτους και κατηγορείται η «υπεργονιμότητά» τους, στηριζόμενη στην αφήγηση ότι οι μετανάστ(ρι)ες ως ισχυρά εθνικά συγκροτημένα υποκείμενα, δίνουν ιδιαίτερο βάρος στην αναπαραγωγή τους με αποτέλεσμα να απειλούν, τόσο εσωτερικά όσο και εξωτερικά, το ελληνικό έθνος.

vi. Η ποινικοποίηση των εκτρώσεων στο ελληνικό παράδειγμα

Διερευνώντας το ελληνικό παράδειγμα, η διαδικασία βίαιης εμπέδωσης των σχέσεων εξουσίας πάνω στα γυναικεία σώματα, που οδήγησε στην ποινικοποίηση των εκτρώσεων, δεν ακολούθησε την ίδια πορεία όπως στον ευρωπαϊκό χώρο. Αφενός, οι σχετικές πληροφορίες είναι περιορισμένες (τουλάχιστον με βάση την αναζήτησή μας) και επομένως, τα συμπεράσματα που μπορούμε να εξάγουμε αναφορικά με την πρακτική της έκτρωσης τόσο κατά την ύστερη οθωμανική περίοδο, όσο και μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους είναι περιορισμένα. Αφετέρου, η διαδικασία της πρωταρχικής συσσώρευσης και της μετάβασης στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής δεν διεξήχθη με τον ίδιο τρόπο ή την ίδια περίοδο, όπως στη δυτική και κεντρική Ευρώπη και ως εκ τούτου η αναγωγή και η σύγκρισή τους δεν μπορεί να γίνεται με εξομοιωτικούς όρους. Ωστόσο, δεν θα επιχειρήσουμε την αναλυτικότερη παρουσίαση των διαδικασιών αυτών, καθώς ξεφεύγουν από τον σκοπό του κειμένου.

Το παράδειγμα της οθωμανικής αυτοκρατορίας το αναφέρουμε έτσι ώστε να παρουσιάσουμε το πλαίσιο πριν από την ίδρυση του ελληνικού κράτους, αλλά και γιατί ένα μεγάλο κομμάτι του σημερινού κράτους βρισκόταν μέχρι τουλάχιστον πριν περίπου 200 χρόνια υπό οθωμανική διοίκηση και άρα, η προσπάθεια βιοπολιτικού ελέγχου αφορούσε και αυτό το κομμάτι του πληθυσμού.

Η σχετική αυτονομία των αγροτικών κοινοτήτων στην Οθωμανική αυτοκρατορία, αλλά και η μη οργανωμένη διαχείριση της δημόσιας υγείας μέχρι τον 19ο αιώνα, οδήγησε στη διάμορφωση μιας διαφορετικής πορείας από αυτήν της Δύσης όσον αφορά τον βιοπολιτικό έλεγχο του πληθυσμού και κατ'

επέκταση την ποινικοποίηση των εκτρώσεων. Μέχρι την ύστερη Οθωμανική περίοδο, το ζήτημα της έκτρωσης δεν φαίνεται να απασχολεί ιδιαίτερα το νομοθετικό πλαίσιο, παρά το γεγονός ότι επικρίνεται από το κοράνι. Ωστόσο, απαγορεύονται πλήρως με διατάγματα του 1790 και του 1838, τα οποία είναι ενταγμένα στην προσπάθεια εκμοντερνισμού του οθωμανικού κράτους που συρρικνωνόταν. Το νομοθετικό πλαίσιο που διακηρύττει ότι η ευημερία του κράτους εξαρτάται από τον πληθυσμό του είναι αυστηρό όχι μόνο για τους μουσουλμάνους, αλλά για το σύνολο του πληθυσμού²⁹. Για παράδειγμα, σύμφωνα με νομοθετικά έγγραφα της περιόδου, το 1827 δύο εβραίες γυναίκες εξορίστηκαν στη Θεσσαλονίκη καθώς παρέιχαν εκτρωτικά φάρμακα σε εγκύους. Την ίδια περίοδο (1842) ιδρύεται η πρώτη μαιευτική σχολή στην οποία φοιτούν κυρίως γυναίκες της μεσαίας τάξης. Παρόλα αυτά, οι παράνομες εκτρώσεις συνεχίστηκαν και διεξάγονταν κυρίως από ευρωπαϊές γυναίκες, οι οποίες προστατεύονταν από διπλωματικά σώματα.

Την προσπάθεια εγκαθίδρυσης του ελληνικού κράτους ακολούθησε μια διαδικασία εθνοτικής ομογενοποίησης του πληθυσμού που συμπεριλάμβανε τη βίαιη εκδίωξη πληθυσμών, αλλά και την προσπάθεια ρύθμισης της υγείας και της αναπαραγωγής του πληθυσμού³⁰. Η βασιλεία του Όθωνα Α΄

29. Ece Cihan Ertem, (2011) *Anti-abortion Policies in Late Ottoman Empire and Early Republican Turkey: Intervention of State on Women's Body and Reproductivity*, Fe Dergi 3.

30. Αναλυτικότερα για την υγειονομική συγκρότηση του ελληνικού κράτους βλέπε: Ehrenreich B. & English, D. [2020 (1973)] *Μάγισσες, Μαίες, Νοσοκόμες, η αποσιωπημένη ιστορία των θεραπειών*, Μιγάδα, Αρχείο 71, Μπαρλαγιάννης, Θ. (2018), *Η υγειονομική συγκρότηση του ελληνικού κρά-*

(1832 - 1862) υιοθετεί την κοινωνική και οικονομική συγκρότηση της βαυαρικής βασιλείας³¹. Κεντρικό ρόλο παίζει η αστυνομία η οποία «επιδιώκει» την υγεία του πληθυσμού ώστε να αυξηθεί, ανάμεσα στα άλλα, η αποδοτικότητά του. Το 1834 λοιπόν, ιδρύεται το Ιατροσυνέδριο το οποίο έχει ως κύρια αρμοδιότητα την έκδοση αδειών σε όσους μπορούν να ασκούν κάποιο ιατρικό επάγγελμα. Την ίδια περίοδο συγκροτείται και η «υγειονομική αστυνομία», τον έλεγχο της οποίας έχει ο υπουργός Εσωτερικών και ο νομάρχης. Ρόλος της «υγειονομικής αστυνομίας» είναι η προφύλαξη και προστασία του πληθυσμού από τις αρρώστιες μέσω της επιβολής του νόμου και την οργάνωση της υγείας και της πόλης. Η αστυνομία μαζί με τον δήμο αποτελούν τους μηχανισμούς επιβολής της τάξης και περιορισμού της δυσωδίας, των ασθενειών και της μετανάστευσης (εννοώντας τη μετακίνηση του πληθυσμού ανάμεσα στους δήμους, αλλά και όσους δεν έχουν μόνιμη εγκατάσταση). Σε αυτό το πλαίσιο, λαμβάνονται διάφορα μέτρα, από την ίδρυση νοσοκομείων, ιατρικών σχολών και λοιμοκαθαρτηρίων (κυρίως στα σύνορα, ως μηχανισμός κάθαρσης για όσους εισέρχονται στο κράτος), μέχρι την οργάνωση του χώρου και την υιοθέτηση μέτρων υγιεινής και καθαριότητας (π.χ. αποχέτευση, ύδρευση, ρυμοτομία).

Το νοσοκομείο εισάγεται εξ αρχής στην Ελλάδα ως θεραπευτικός χώρος, σε αντίθεση με τις ευρωπαϊκές χώρες όπου προϋπήρχαν ως άσυλα. Τα πρώτα νοσοκομεία ιδρύονται επί της

τους (1833 – 1845), Βιβλιοπωλείον της Εστίας και Κορασίδου, Μ. (2002) Όταν η αρρώστια απειλεί, Επιτήρηση και έλεγχος της υγείας του πληθυσμού στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα, Εκδόσεις Τυπωθήτω.

31. Ο γερμανικός καμεραλισμός αποτελεί την οικονομική και κοινωνική οργάνωση του κράτους όπου η οικονομία βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στη φορολόγηση των πολιτών προς όφελος της βασιλικής ισχύος.

επαναστατικής περιόδου για να καλύψουν τις άμεσες ανάγκες, αλλά στη συνέχεια επεκτείνουν τη λειτουργία τους, αναλαμβάνοντας επί το πλείστον την περίθαλψη του φτωχότερου κομματιού του πληθυσμού. Το 1825 ιδρύεται το 1ο νοσοκομείο «Ελπίς» στη Σύρο και το 1834 το στρατιωτικό νοσοκομείο στην Αθήνα. Το 1833 ιδρύονται μαιευτικές και χειρουργικές σχολές, ενώ, από το 1835 λειτουργεί το 1ο μαιευτήριο στην Αθήνα. Βλέπουμε επομένως, σταδιακά να επιτυγχάνεται η επαγγελματοποίηση και η οριοθέτηση της μαιευτικής, ενώ οι εμπειρικές μαιέες, όσες δηλαδή, για χρόνια ασχολούνταν με ζητήματα αναπαραγωγής με βάση την εμπειρία τους, αρχικά ποινικοποιήθηκαν και αργότερα ενσωματώθηκαν ή εξαλείφθηκαν. Πλέον το κράτος, μέσω αυτών των διαδικασιών, αρχίζει να αποκτά έναν κεντρικό ρόλο και λόγο στη ρύθμιση της ζωής και της αναπαραγωγής, κάτι που πρωτύτερα συνέβαινε επί το πλείστον σε επίπεδο κοινότητας.

Παράλληλα με την οργάνωση του υγειονομικού συστήματος γίνεται και η ποινικοποίηση των εκτρώσεων. Η απαγόρευση της έκτρωσης έγινε από τον ποινικό νόμο του 1834 (άρθρα 303-305) και τόσο η αυτοάμβλωση, δηλαδή η διεξαγωγή της έκτρωσης από την ίδια την έγκυο, όσο και η ετεροέκτρωση, δηλαδή, η διεξαγωγή της με τη βοήθεια άλλων τιμωρούνταν με την ποινή της «ειρκτής» (ισοδυναμεί με κάθειρξη έως 10 έτη). Η ποινή της κάθειρξης αφορούσε την έγκυο, αλλά και οποιονδήποτε/οποιαδήποτε τη βοήθησε. Δεν μας κάνει εντύπωση λοιπόν, ότι η απαγόρευση της έκτρωσης αποτέλεσε μια από τις πρώτες νομοθετικές πράξεις τους ελληνικού κράτους, σε μια τεταμένη περίοδο μάλιστα, με εσωτερικές συγκρούσεις και προσπάθεια σταθεροποίησης των συνόρων, των συνεχών πολέμων κ.λπ.

Παρά τη λειτουργία μαιευτικών κλινικών, αλλά και την εκπαίδευση επαγγελματιών μαιών από την αρχή της ίδρυσης του ελληνικού κράτους, οι περισσότερες γυναίκες, όπως θα δούμε και στη συνέχεια εμπιστεύονταν τις εμπειρικές μαιές όσον αφορά τα ζητήματα αναπαραγωγής. Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία το 1867 ο αριθμός των φτωχών γυναικών που προσέρχονταν στο μαιευτήριο ήταν γύρω στις 50 κάθε χρόνο, γεγονός που μπορεί να οφείλεται στην κοινή αντίληψη για αρκετά χρόνια ότι οι εκπαιδευμένες μαιές ήταν αμαθείς. Η άνοδος της χρήσης του μαιευτηρίου, συμπίπτει χρονικά με τη γενίκευση του προβληματισμού για τη σπουδαιότητα της αύξησης του πληθυσμού ως ενδεικτικό σημάδι για τη γενικότερη κοινωνική πρόοδο. Η σημασία της αύξησης του πληθυσμού ήταν που έθεσε στο επίκεντρο τη διάδοση ρυθμίσεων και κανόνων στο εσωτερικό της οικογένειας, προκειμένου να μειωθεί ο παράγοντας που θεωρήθηκε καθοριστικός για το μέγεθος του θανάτου, δηλαδή, η παιδική θνησιμότητα. Ο θάνατος των παιδιών όμως, δεν αποτελούσε μόνο έναν καίριο στατιστικό παράγοντα για την «επιβίωση του έθνους», αποτελούσε ταυτόχρονα ένα γεγονός που δημιουργούσε διαφορετικές μορφές θλίψης, κάτι που αποτυπώνεται μέσα από τελετουργίες και κατασκευές πένθους. Γι' αυτόν τον λόγο πιστεύουμε ότι, έως έναν βαθμό, δεν φαίνεται να υπήρξαν έντονες αντιδράσεις του πληθυσμού σε σχέση με τη διάδοση κανόνων υγιεινής και άλλων ιατρικών μέτρων.

Ένα από τα πρώτα μέτρα που πάρθηκαν σχετικά με την παιδική μέριμνα, ήταν αυτό που εισάγει τον εμβολιασμό προκειμένου να καταπολεμηθεί η ευλογιά. Ο εμβολιασμός είχε αναγκαστικό χαρακτήρα, δηλαδή, αν δεν συνέβαινε εντός ενός έτους από τη γέννηση του εκάστοτε παιδιού, τότε οι γονείς του τιμωρούνταν με πρόστιμο ή φυλάκιση. Το διάταγμα που εισήγαγε αυτό το μέτρο αποτελεί ένα από τα πρώτα μέτρα διάδοσης και επι-

Μαιευτήριο Έλενα Βενιζέλου, Θάλαμος φροντίδας των νεογνών, δεκαετία 1950.

Μαιευτήριο Έλενα Βενιζέλου, Θάλαμος νοσηλείας.

βολής μίας ιατρικής πρακτικής στο σύνολο του πληθυσμού του ελληνικού κράτους. Επιπλέον, αποτέλεσε και έναν από τους πρώτους τρόπους καταγραφής του πληθυσμού, καθώς οι εργαζόμενοι στην περίθαλψη που διενεργούσαν τον εμβολιασμό ήταν υποχρεωμένοι να συγκροτούν καταλόγους με τα ονόματα όλων όσων είχαν εμβολιαστεί και στη συνέχεια να τους αποστέλλουν στο Υπουργείο Εσωτερικών, κάτι που στη συνέχεια έκαναν και για τις γεννήσεις, τους γάμους και τους θανάτους. Ο εμβολιασμός όμως, δεν ήταν απλώς μέτρο ελέγχου, ήταν και ένα μέτρο που ικανοποιούσε την επιθυμία των ανθρώπων για να μην πεθαίνουν τα παιδιά τους, καθώς μέσα από την επιβολή του μειώθηκε σε έναν βαθμό η παιδική θνησιμότητα. Ταυτόχρονα, η έλλειψη μπητρικού θηλασμού και κανόνων υγιεινής συντελούσαν στην αύξηση της παιδικής θνησιμότητας στο φτωχότερο κομμάτι του πληθυσμού, και έτσι οι γυναίκες καλέστηκαν από μικρή ηλικία να ακολουθούν συγκεκριμένους κανόνες υγιεινής προκειμένου να επιτελέσουν καλύτερα τον ρόλο τους ως μητέρες. Οπότε, τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα βλέπουμε τους κανόνες υγιεινής και σωματικής άσκησης να προσπαθούν να επεκταθούν κοινωνικά μέσω της οικογένειας, των σχολείων και της φιλανθρωπικής δράσης. Οι γυναίκες πρέπει να είναι υγιείς, έτσι ώστε να γίνουν στο μέλλον καλές μητέρες και τα παιδιά να εκπαιδεύονται σε διαδικασίες άσκησης και πειθάρχησης από μικρά, προκειμένου να γίνουν παραγωγικοί εργάτες ή στρατιώτες.

Βλέπουμε επομένως, ότι οργανώθηκε η καταπολέμηση των κοινωνικών πρακτικών περίθαλψης που υπήρχαν για εκατοντάδες χρόνια και αντικαταστάθηκαν από τις «επιστημονικές». Μέσα από τη σύνδεση της ιατρικής και της οικογένειας, το κράτος πλέον γίνεται ο μοναδικός αρμόδιος να ασχολείται με την υγεία του πληθυσμού, μέσω των θεσμών και των δομών του. Αντιλαμβανόμαστε τον αντιφατικό ρόλο της ιατρικής ως

επιστήμης που συγκροτήθηκε παράλληλα με τα έθνη-κράτη. Από τη μία, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ιατρική διαμορφώθηκε μέσα από την απόσπαση και τη συστηματοποίηση της γνώσης και της εμπειρίας των απλών ανθρώπων και αποτέλεσε σε μεγάλο βαθμό πολιτική ελέγχου και διαχείρισης του πληθυσμού. Από την άλλη όμως, δεν μπορούμε να αρνηθούμε ότι η ιατρική και η παρεχόμενη φροντίδα μέσω της περίθαλψης συνέβαλαν σημαντικά στη βελτίωση των συνθηκών ζωής και της υγείας του πληθυσμού. Πάντα όμως, ο βαθμός που η ιατρική καταφέρνει να ελέγχει και να διαχειρίζεται τον εκάστοτε πληθυσμό, αλλά και το κατά πόσο βελτιώνονται οι συνθήκες της ζωής και της υγείας μας, εξαρτάται άμεσα από την κοινωνική κίνηση, δηλαδή, από τους αγώνες μας ή την έλλειψη τους.

Αργότερα ο κρατικός έλεγχος επί των γεννήσεων ενισχύθηκε από την κίνηση του Οικογενειακού Προγραμματισμού³². Ο απόηχος των διεθνών ευγονικών συζητήσεων στα πλαίσια του Οικογενειακού Προγραμματισμού φτάνει και στην Ελλάδα κατά τη δεκαετία του 1920 και απασχολεί τόσο το ιατρικό προσωπικό, όσο και τους πολιτικούς φορείς της περιόδου. Η ευγονική δημιουργήθηκε ως ένας επιστημονικός κλάδος που έχει ως αντικείμενο τους τρόπους βελτίωσης του ανθρώπινου γένους, σε σωματικό, αλλά και σε πνευματικό επίπεδο, μέσω της εφαρμογής των νόμων της γενετικής, της κληρονομικό-

32. Για τον Οικογενειακό Προγραμματισμό στην Ελλάδα βλέπε: Paxson H. (2001), *Rationalizing sex: family planning and the making of modern lovers in urban Greece*, *American Ethnologist* 29 (2) σελ. 307 – 334 και Λαζαράκου Φ. (2015), *Οικογενειακός Προγραμματισμός: η πορεία και η κατάσταση ενός κοινωνικού θεσμού σήμερα στην Ελλάδα*, Μεταπτυχιακή Εργασία, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.

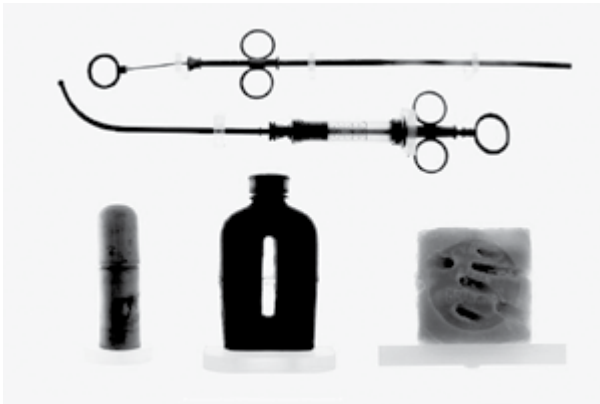
τητας και συχνά της στατιστικής³³. Συνεπώς, η ευγονική στη νεότερη ελληνική ιστορία, συνδέεται διαρκώς με την εφαρμογή ή μη της πρακτικής της έκτρωσης, καθώς η ποσοτική και η ποιοτική διάσταση του πληθυσμού αλληλοδιαπλέκονται³⁴.

Τα πρώτα χρόνια της εφαρμογής του, ο οικογενειακός προγραμματισμός αφορούσε κυρίως την πρόληψη της γέννησης «ελαττωματικών παιδιών» και εφαρμοζόταν κυρίως από παιδίατρος. Αργότερα παρείχε πληροφορίες και συμβουλές για την καλύτερη οργάνωση της οικογένειας, τον σωστό χρόνο της γέννησης των παιδιών, τη χρήση της αντισύλληψης με στόχο τη χρονική κλιμάκωση ανάμεσα στη γέννηση των παιδιών, αλλά και την αποφυγή των εκτρώσεων, ενώ, σταδιακά ενσωματώθηκε στην ατζέντα τους και το δημογραφικό ζήτημα. Παρά τη μεμονωμένη εφαρμογή του, τα πρώτα κέντρα Οικογενειακού Προγραμματισμού λειτούργησαν το 1974, ενώ από το 1983 εντάσσονται στο εθνικό σύστημα υγείας με χρηματοδότηση από τον ΟΗΕ. Βλέπουμε επομένως, ότι ο κρατικός έλεγχος επί των γεννήσεων αποκτά κεντρική σημασία κατά τον 20ο αιώνα σε διεθνές επίπεδο. Θα μπορούσαμε να σκεφτούμε ότι οι πληροφορίες σχετικά με τις αντισυλληπτικές μεθόδους ειδικά μετά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες μπορεί να ήταν χρήσιμες ή και να βοήθησαν ένα κομμάτι των γυναικών, που διαφορετικά δεν είχε πρόσβαση σε πληροφορίες σχετικά με τον έλεγχο της αναπαραγωγής. Ωστόσο,

33. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι από το 1954 μέχρι το 1979 ίσχυε η υποχρεωτική έκδοση του Προγαμιαίου Πιστοποιητικού Υγείας, με σκοπό τον έλεγχο της υγείας και της κληρονομικότητας ασθενειών στα νέα ζευγάρια ώστε να διασφαλιστεί η αναπαραγωγή «γερών και υγιών» παιδιών.

34. Για την ευγονική και τη σχέση της με την έκτρωση βλέπε: Barbouti, A. (2015), *Eugenics and induced abortions in post war Greece*.

αντιλαμβανόμαστε ότι το βλέμμα των πρακτικών αυτών ήταν στραμμένο και στην αποφυγή των εκτρώσεων και των επιπλοκών που συχνά δημιουργούνταν λόγω των κακών συνθηκών υγιεινής, αλλά και στην επίλυση του προβλήματος της υπογεννητικότητας. Αντίστοιχα, και η Ελληνική Εταιρεία Ευγονικής προωθούσε την αντισύλληψη έναντι των εκτρώσεων. Επιπλέον, η ίδια η έννοια του Οικογενειακού Προγραμματισμού έχει ως πυρήνα της την οικογένεια και όχι τον γυναικείο έλεγχο επί της αναπαραγωγής, φυσικοποιώντας με αυτόν τον τρόπο τη δημιουργία οικογένειας ως το μόνο «πεπρωμένο» για τις γυναίκες.

Εκτρωτικά εργαλεία, Μουσείο αντισύλληψης και έκτρωσης, Βιέννη.

vii. Οι εκτρώσεις κόντρα στην απαγόρευση

Παρά το γεγονός ότι οι εκτρώσεις απαγορεύτηκαν από την αρχή της ίδρυσης του ελληνικού κράτους, φυσικά αυτές δεν σταμάτησαν ποτέ να συμβαίνουν. Δυστυχώς οι πληροφορίες που μπορούμε να βρούμε είναι πολύ περιορισμένες τουλάχιστον όσον αφορά την περίοδο πριν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αφενός λόγω του γεγονότος ότι γινόταν παράνομα και αφετέρου λόγω της μη καταγραφής των προσωπικών μαρτυριών και βιωμάτων των γυναικών. Ωστόσο, από αφηγήσεις που μας έχουν μεταφερθεί και από τις γιαγιάδες μας, γνωρίζουμε ότι τόσο οι γεννήσεις όσο και οι εκτρώσεις γίνονταν με βάση την καθοδήγηση από έμπειρες γριές ή σε ορισμένες περιπτώσεις και μαίες. Ταυτόχρονα, η χρήση των λεγόμενων εκτρωτικών βοτάνων ήταν ευρέως γνωστή στους αγροτικούς πληθυσμούς των αρχών του 20ου αιώνα. Σύμφωνα με ανθρωπολογικές μελέτες³⁵, σχετικά με την αναπαραγωγή στην προπολεμική Ρόδο, η συνήθης εκτρωτική πρακτική ήταν κυρίως η κατάλυση σκευασμάτων από βότανα όπως ο απήγανος ή βρασμένες φλούδες κρεμμυδιού, τα οποία θεωρούνταν ότι μπορούν να προκαλέσουν έκτρωση. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι οι ηλικιωμένες στη Ρόδο θεωρούσαν την έκτρωση αμαρτία και αποτελούσε ταμπού το να αποκαλύψουν πληροφορίες για την έκτρωση ή τον έλεγχο της αναπαραγωγής. Ταυτόχρονα όμως, περιέγραφαν ανοιχτά τη χρήση τέτοιων βοτάνων, των λεγόμενων Εμμηναγωγών, σε περίπτωση που η περίοδος έχει καθυστερήσει, έτσι ώστε να προκληθεί αιμορραγία. Η αιμορραγία λοιπόν, που προέκυπτε από τη χρήση αυτών των βοτάνων, ερμηνευόταν ως η έμμηνος ρήση που άργησε να έρθει, ενώ στην πραγματικότητα η αιμορραγία προκαλούταν πιθα-

35. Georges, G. (2008), *Bodies of Knowledge, The Medicalization of Reproduction in Greece*, Vanderbilt University Press Nashville.

νός, από την αποβολή του κυήματος. Βλέπουμε επομένως, ότι παρά το γεγονός ότι η χρήση τέτοιων βοτάνων ήταν αρκετά διαδεδομένη, η ίδια η έκτρωση θεωρούταν αμαρτία και άρα, για να δικαιολογηθεί έπρεπε να βρεθεί μια διαφορετική ερμηνεία της αιμορραγίας.

Τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες και μέχρι τη νομιμοποίηση των εκτρώσεων το 1986 η πρακτική της έκτρωσης ήταν πολύ διευρυμένη τόσο στις πόλεις, όσο και στα χωριά. Η Ελλάδα θεωρούταν από τις χώρες με τα υψηλότερα ποσοστά εκτρώσεων στην Ευρώπη. Σύμφωνα με έρευνες τη δεκαετία του 1970 διεξάγονταν περίπου 300.000 παράνομες εκτρώσεις κάθε χρόνο, ενώ, σύμφωνα με την υπηρεσία οικογενειακού προγραμματισμού, ο αριθμός ανερχόταν σε 150.000 εκτρώσεις τον χρόνο³⁶. Όποιο και αν είναι το πραγματικό ποσοστό, αντιλαμβανόμαστε ότι αποτελούσε μια συνήθη πρακτική για πολλές γυναίκες, οι οποίες έπρεπε να καταφύγουν σε ιδιώτες γιατρούς, κυρίως στις πόλεις, οι οποίοι ήταν γνωστό ότι έκαναν παράνομες εκτρώσεις, αν πλήρωνες ένα συγκεκριμένο ποσό. Φυσικά δεν ήταν λίγες και οι περιπτώσεις γυναικών που επιχειρούσαν είτε μόνες τους την έκτρωση, συχνά με επικίνδυνους για τις ίδιες τρόπους, είτε με τη βοήθεια της μαμής του χωριού³⁷.

36. Τα στοιχεία αυτά μπορούν να βρεθούν εδώ: Paxson, H. (2001) *Rationalizing sex: family planning and the making of modern lovers in urban Greece* και Salakos N., Bakalianou K., Gregoriou O., Iavazzo C., Paltoglou G., Creatsas G. (2008) *Abortion rates and the role of family planning: A presentation of the Greek reality*, *Clinical And Experimental Obstetrics & Gynecology an International Journal*, Vol. XXXV, n. 4.

37. <https://www.vice.com/gr/article/pavzmm/gynaiques-dihgoyntai-tis-ektrwseis-poy-ekanan-sthn-ellada-oso-htan-akomh-paranomes>.

Για ποιους λόγους ωστόσο, τα ποσοστά των εκτρώσεων στην Ελλάδα είναι τόσο υψηλά κατά τη μεταπολεμική περίοδο; Θα μπορούσαμε να πούμε ότι αφενός οφείλεται στην προσπάθεια περιορισμού των μελών της οικογένειας και αφετέρου στη μη πρόσβαση σε άλλες αντισυλληπτικές μεθόδους. Μετά τον 2ο παγκόσμιο πόλεμο παρατηρείται λοιπόν, η τάση οι οικογένειες να απαριθμούν όλο και λιγότερα μέλη. Αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην αναδιαμόρφωση του οικογενειακού θεσμού. Με τη μετάβαση από την αγροτική οικονομία στην αστικοποίηση της παραγωγής παρατηρείται και η στροφή από τη διευρυμένη μορφή της οικογένειας ως παραγωγικής μονάδας όπου τα μέλη της οποίας, από τους ηλικιωμένους μέχρι τα παιδιά, αναλάμβαναν έναν συγκεκριμένο ρόλο, προς την πυρηνική οικογένεια. Ο περιορισμός της γυναικείας και της παιδικής εργασίας, η εξειδίκευση της εργασιακής δύναμης, η ανάδυση της παιδικής ηλικίας ως ξεχωριστής κατηγορίας με διαφορετικές ανάγκες και φάσεις ανάπτυξης και αργότερα η γενίκευση των συνταξιοδοτικών παροχών και οι συντάξεις, οδήγησαν σταδιακά τις διαφορετικές γενιές να διαχωριστούν η μια από την άλλη και οι οικογένειες περιορίστηκαν στους γονείς και τα παιδιά που πλέον είναι πολύ λιγότερα³⁸. Η νέα μορφή της πυρηνικής οικογένειας εντασσόταν στο φορντικό μοντέλο παραγωγής που αναπτύχθηκε τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, όπου η επιδιωκόμενη οικονομική και μισθολογική σταθερότητα προέτασσε την ολιγομελή οικογένεια που θα επιβίωνε από τον μισθό του πατέρα και την οικιακή εργασία της μητέρας.

Λόγω της δύσκολης οικονομικής συνθήκης, συχνά δεν είναι εφικτό για τις οικογένειες να θρέψουν πολλά παιδιά, επομένως επιλέγεται ο περιορισμός των παιδιών που θα γεννη-

38. Περισσότερα στο: *Λογική του Φύλου*, EndNotes 3.

θούν. Στις περιπτώσεις ανεπιθύμητων εγκυμοσύνων πολλές οικογένειες επιλέγουν την έκτρωση ή την τεκνοθεσία ή ακόμη και την αποστολή νεαρών παιδιών να εργαστούν ως ψυχοκόρες κ.λπ. Επιπλέον, η αυξημένη επιλογή της έκτρωσης μπορεί σε έναν βαθμό να οφείλεται και στη μείωση της παιδικής θνησιμότητας. Κατά την προπολεμική περίοδο, λόγω του υψηλού ποσοστού θανάτων κατά την παιδική ηλικία, υπήρχε η επίγνωση ότι κάποια από τα παιδιά έχουν αρκετές πιθανότητες να πεθάνουν πριν να ενηλικιωθούν.

Βέβαια, η έκτρωση μπορεί να λειτουργούσε και ως ένας τρόπος εξισορρόπησης των αντιφάσεων μεταξύ της αλλαγής της μορφής των ερωτικών και σεξουαλικών σχέσεων που έφερε η δεκαετία του '60 και της ταυτόχρονης αναγκαιότητας διατήρησης των έμφυλων ρόλων για χάρη της συνέχειας του έθνους. Με αυτό εννοούμε ότι μέσω της πρακτικής των εκτρώσεων μπορούσαν να διαφυλαχτούν ταυτόχρονα, τόσο ο θεσμός του γάμου, όσο και η αναδυόμενη απελευθερωμένη σεξουαλικότητα, χωρίς οι νέες μορφές που αυτή πήρε (π.χ. ελευθεριακές σχέσεις, προγαμιαία ερωτική επαφή) να τίθενται ως ζήτημα στη δημόσια σφαίρα, δηλαδή ως πιθανή διατάραξη του θεσμού της οικογένειας.

Ταυτόχρονα, η έκτρωση αποτελούσε σε μεγάλο βαθμό μια από τις βασικές μεθόδους για τον έλεγχο της αναπαραγωγής, στην οποία είχαν πρόσβαση οι γυναίκες στην Ελλάδα μέχρι τη δεκαετία του 1980, αλλά ίσως και αργότερα³⁹. Σε αντίθεση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, αντισυλληπτικές μέθοδοι όπως το χάπι, ενδομήτριες συσκευές ή ακόμη και τα προφυλακτικά ήταν σχεδόν άγνωστα. Αντίθετα, η διακεκομμένη επαφή

39. Georges, G. (1996), *Abortion Policy and Practice in Greece*, Soc. Sci. Med. Vol. 42, No. 4.

χρησιμοποιούνταν ως η κυριότερη αντισυλληπτική μέθοδος και η έκτρωση στις περιπτώσεις που αυτή αποτύγχανε. Παρά το γεγονός ότι τα αντισυλληπτικά χάπια κυκλοφορούσαν ήδη από τη δεκαετία του 1960, η συνταγογράφησή τους γινόταν επιλεκτικά κυρίως για τη θεραπεία διαταραχής του κύκλου και όχι ως μέθοδος αντισύλληψης. Από την άλλη, ενδομήτριες συσκευές όπως διαφράγματα κ.λπ. συχνά αντιμετωπίζονταν με καχυποψία ως «ξένα» σώματα και άρα επιλέγονταν από ελάχιστες. Το βασικό πρόβλημα ωστόσο, είναι ότι οι γυναίκες και ειδικά οι προλετάριες που δεν είχαν επαφή με τις μεθόδους που χρησιμοποιούνταν στο εξωτερικό, δεν λάμβαναν ενημέρωση σχεδόν από πουθενά σε σχέση με ζητήματα αντισύλληψης. Ενώ μάλιστα, από συνεντεύξεις σε ιατρικό προσωπικό⁴⁰, προέκυψε ότι γιατροί που έκαναν παράνομες εκτρώσεις φρόντιζαν να μην παρέχουν πληροφορίες σχετικά με τις μεθόδους αντισύλληψης έτσι ώστε να διατηρήσουν το τεράστιο κέρδος που έβγαζαν από αυτές.

Αυτή η κοινωνική συνθήκη, δηλαδή, η τάση για μείωση των μελών της οικογένειας και η μη πρόσβαση σε μέσα αντισύλληψης περιγράφηκε και από προσωπικές αφηγήσεις των γιαγιάδων μας, οι οποίες δεν ήταν λίγες οι φορές που μετακινήθηκαν από το χωριό στη γειτονική πόλη ώστε να κάνουν έκτρωση. Ωστόσο, νωρίτερα, πριν την παντελή εξάλειψη των εμπειρικών μαιών, σύμφωνα με μαρτυρίες, πολλές γυναίκες αποτέλεσαν θύματα της διαδικασίας της ιατρικοποίησης της μαιευτικής. Συχνά, γυναίκες κυρίως στην επαρχία πέθαιναν κατά τη διάρκεια της γέννας εξαιτίας της απειρίας των νεαρών ειδικευόμενων μαιών που έκαναν πρακτική στα χωριά. Το γεγονός αυτό αποτελεί ένδειξη της εντεινόμενης διαφοράς μεταξύ των εμπειρικών και των πρακτικών μαιών, αλλά και

40. Ό.π.

της εμπιστοσύνης των γυναικών στις γριές μαίες του χωριού. Αυτό φυσικά δεν σημαίνει ότι οι πρακτικές των γριών μαιών του εκάστοτε χωριού ήταν διαρκώς επιτυχημένες ή ότι δεν εγκυμονούσαν κινδύνους ή ακόμα και θανάτους, αλλά ότι ακόμα και το πέρασμα σε μια πιο «ασφαλή ιατρικοποιημένη συνθήκη» για τις γυναίκες όσον αφορά την υγεία τους δεν σταμάτησε ενίοτε να τις βλάπτει.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν μάλιστα δύο ακαδημαϊκές έρευνες⁴¹ που εντοπίσαμε, η πρώτη γραμμένη το 1968 και η δεύτερη το 1971-1972. Και οι δύο έρευνες είχαν ως στόχο να αναδείξουν τις εκτρώσεις ως την κεντρική αιτία του δημογραφικού ζητήματος στην Ελλάδα, ενώ αμφότερες διεξάγουν συλλογές σε παντρεμένες γυναίκες, διαφόρων ηλικιών που μένουν τόσο σε μεγάλα αστικά κέντρα, όσο και σε αγροτικές περιοχές στην ελληνική επαρχία. Στην πρώτη έρευνα συμμετείχαν 6.500 παντρεμένες γυναίκες, ηλικίας 20-50 ετών, εκ των οποίων το 37% απάντησε ότι είχαν κάνει μία ή παραπάνω εκτρώσεις, ενώ σχεδόν όλες, αλλά και οι σύζυγοί τους, ήταν ανοιχτές στην έκτρωση. Αντίστοιχα, στη δεύτερη έρευνα το 55% των γυναικών που ρωτήθηκαν είχε κάνει έκτρωση. Βλέπουμε επομένως ότι παρά το γεγονός ότι οι εκτρώσεις ήταν παράνομες και καταδικάζονταν από την εκκλησία και ένα κομμάτι της κοινωνίας, διεξάγονταν πολύ διευρυμένα, συχνά με την κάλυψη της ψευδούς ιατρικής δικαιολόγησης (π.χ. μητρορραγία ή διαταραχή της έμμηνου ρύσης). Οι εκτρώσεις επομένως, αποτελούσαν μια σημαντική πρακτική για τον

41. Οι έρευνες αυτές μπορούν να βρεθούν στα: Vasilios G. Valaoras, A. Polychronopoulou and D. Trichopoulos, (1969), *GREECE: Postwar Abortion Experience, Studies in Family Planning*, Vol. 1, No. 46, σελ. 10-16 και Πρεσβέλου, Κ., & Τεπέρογλου, Α. (1976), *Κοινωνιολογική ανάλυση του φαινομένου της εκτρώσεως στον ελληνικό χώρο: Μελέτη του γυναικείου δείγματος*, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 28 (28), 275-285.

έλεγχο της αναπαραγωγής, ενώ συχνά αποτελούσαν τη λύση για ένα μεγάλο κομμάτι των οικογενειών που είχε ήδη κάνει παιδιά και δεν επιθυμούσε ή δεν μπορούσε για οικονομικούς λόγους να κρατήσει τα επόμενα.

viii. Το κλίμα πριν τη νομιμοποίηση

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, της εκτεταμένης διεξαγωγής παράνομων εκτρώσεων ασχέτως της νομοθεσίας που τις απαγόρευσε, φτάνουμε και στη νομιμοποίησή τους στα μέσα της δεκαετίας του 1980. Βλέπουμε λοιπόν, ότι η νομιμοποίηση των εκτρώσεων άργησε σε σχέση με άλλα ευρωπαϊκά κράτη. Οι λόγοι που συνέβαλαν σε αυτήν την καθυστέρηση ήταν ποικίλοι και έχουν άμεση σχέση με τις ιδιαιτερότητες του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού.

Τις δεκαετίες του '60 και του '70 έντονος κοινωνικός αναβρασμός επικράτησε σε τμήματα της Ευρώπης (πχ Γαλλία, Ιταλία) και στην Αμερική. Τα ριζοσπαστικά κοινωνικά κινήματα της περιόδου έθεσαν στο επίκεντρο την κριτική των παραδοσιακών αντιλήψεων, της εργασίας, του πολέμου, των φυλετικών και έμφυλων διακρίσεων. Σε αυτό το πλαίσιο διαμορφώθηκαν και έδρασαν οι πρώτες αυτόνομες φεμινιστικές οργανώσεις οι οποίες απέναντι στη σύνδεση των γυναικών με την αναπαραγωγή προέτασαν την απελευθέρωση της σεξουαλικότητας και την κατοχύρωση των γυναικείων δικαιωμάτων συμβάλλοντας με τους αγώνες τους στη νομιμοποίηση των εκτρώσεων σε διάφορα κράτη. Αντίστοιχα και στο ελληνικό παράδειγμα υπήρξαν μικρές υποχωρήσεις σε σχέση με το κυρίαρχο μοντέλο του γάμου και της οικογένειας, όσον αφορά την έκφραση των σεξουαλικών σχέσεων, από τη δεκαετία του 1960 και

έπειτα. Και σε αυτήν την περίπτωση αυτές οι αλλαγές συνέβησαν παράλληλα με την άνοδο της μαζικής κατανάλωσης, αλλά και το ξέσπασμα αγώνων που ξεπέρασαν την πολιτική αντιπροσώπευση ή διαμεσολάβηση⁴². Ακόμα στην περίπτωση των κομμουνιστικών οργανώσεων της νεολαίας που προωθούσαν το μοντέλο της σταθερής ετεροσεξουαλικής σχέσης που οδηγεί στον γάμο, οι άκαμπτες γραμμές τους συχνά παρακάμπτονταν από αρκετά μέλη τους, τα οποία εμπλέκονταν σε διαφορετικού τύπου σχέσεις⁴³. Βέβαια, στο ελληνικό παράδειγμα, αυτές οι αλλαγές μπόρεσαν να εκδηλωθούν πλήρως μέσω πολιτικών μορφών μόνο κατά την περίοδο της μεταπολίτευσης. Σημαντικό ρόλο σε αυτή τη γενικότερη καθυστέρηση θεωρούμε ότι έπαιξε η στρατιωτική δικτατορία την επταετία 1967-1974, που ήρθε ως απάντηση στην κρίση της αναπαραγωγής των κοινωνικών σχέσεων που προκλήθηκε από τους αγώνες της δεκαετίας του '60.

Επιπλέον, σημαντικό ρόλο έπαιξε και η έντονη εναντίωση της εκκλησίας στις εκτρώσεις, η οποία είχε και έχει βαθιά ριζώματα στην ελληνική κοινωνία, τα οποία καταφέρνει κατά καιρούς να ενεργοποιεί ώστε να ασκήσει πίεση κατά των εκτρώσεων. Παράλληλα, η εκτεταμένη διεξαγωγή εκτρώσεων, η σχετική «ευκολία» πρόσβασης σε παράνομες επεμβάσεις και η μεγάλη προθυμία γιατρών (φυσικά προς όφελός τους) να τις πραγματοποιήσουν συνέβαλλαν εξίσου στο να μην τεθεί τόσο επιτακτικά το αίτημα για τη νομιμοποίησή τους στην Ελλάδα, σε αντίθεση με άλλα κράτη όπου το ζήτημα αυτό αποτέλε-

42. http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=243&Itemid=29.

43. N. Papadogiannis (2011), *Confronting «imperialism» and «loneliness»: Sexual and gender relations among young Communists in Greece, 1974-1981*.

σε κεντρικό πόλο των γυναικείων διεκδικήσεων. Σε αυτήν τη συνθήκη, η ψήφιση του νομοσχεδίου για τη νομιμοποίηση των εκτρώσεων μπόρεσε να πραγματοποιηθεί μονάχα ύστερα από την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία και την ενσωμάτωση ως έναν βαθμό των κινημάτων και των φεμινιστικών διεκδικήσεων της εποχής.

Παρά την καθυστέρηση, από το 1976 και για μία δεκαετία, η νομιμοποίηση των εκτρώσεων αποτέλεσε ένα από τα κεντρικότερα αιτήματα των φεμινιστικών διεκδικήσεων στην Ελλάδα⁴⁴. Όπως αναφέρεται διεξοδικά στο φεμινιστικό περιοδικό Δίνη του 1986, οι αγώνες για τη νομιμοποίηση των αμβλώσεων μπορούν να διαιρεθούν σε δύο υποπεριόδους 1976-1981 και 1981-1986. Κατά την πρώτη περίοδο (1976-1981), το ζήτημα των εκτρώσεων ανακινείται τόσο από αυτόνομες γυναικείες ομάδες (πχ Κίνηση για την Απελευθέρωση των Γυναικών, Ομάδα Γυναικών Νομικής, Φιλοσοφικής, Παντείου, Αυτόνομη ομάδα Ομοφυλόφιλων Γυναικών, Ομάδα Γυναικών Σφίγγα, Σκούπα, κ.λπ), όσο και από κομματικές γυναικείες οργανώσεις (Εθνικό Συμβούλιο Ελληνίδων, Λύκειο Ελληνίδων, Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα των Γυναικών κ.λπ) ο λόγος των οποίων διαφέρει κατά πολύ⁴⁵. Οι αυτόνομες γυναικείες ομά-

44. Αναλυτικότερα για τους αγώνες πριν από τη νομιμοποίηση της έκτρωσης βλέπε: Δίνη, Φεμινιστικό Περιοδικό, τεύχος 1 (Δεκέμβριος του 1986) και Θερασίτης, Ιούνιος 2017, *Οι αμβλώσεις ως διαρκές επίδικό του ελέγχου επί του γυναικείου σώματος*.

45. Μπορεί να μοιάζει αρχικά περίεργο το ότι αναλύεται ο λόγος των αυτόνομων γυναικείων ομάδων πλάι πλάι με τον λόγο των θεσμικών οργανώσεων. Ωστόσο αυτό γίνεται με σκοπό να περιγράψουμε τον τρόπο που διαρθρώθηκε το φεμινιστικό κίνημα υπέρ των εκτρώσεων τη δεκαετία πριν τη νομιμοποίησή τους, αλλά και τον τρόπο που οι θεσμικές οργανώσεις καρπώθηκαν τη νίκη του κινήματος από τους αυτόνομους αγώνες.

Συγκέντρωση διαμαρτυρίας «ενάντια στο έγκλημα των εκτρώσεων», Πλ.Αριστοτέλους - Ολύμπιον, Θεσσαλονίκη, 1/12/85.

Συγκέντρωση υπέρ των ελεύθερων και δωρεάν εκτρώσεων.

δες συνδέουν τη νομιμοποίηση των εκτρώσεων με τη σεξουαλικότητα και την κριτική στην εμπορευματοποίηση των σχέσεων, την αντισύλληψη και τη διάδοση της πληροφορίας, ενώ οι κομματικές οργανώσεις τη συνδέουν αποκλειστικά με την υγεία των γυναικών και τον οικογενειακό προγραμματισμό, την εξισορρόπηση της γονιμότητας στις αγροτικές και αστικές περιοχές και κατ' επέκταση την επίλυση του δημογραφικού ζητήματος.

Σε αυτό το πλαίσιο, ακολουθώντας τη διεθνή τάση, κυρίως από το 1975 και μετά, της ψήφισης πιο προοδευτικών νόμων σχετικά με την έκτρωση, το 1978 ψηφίζεται στη Βουλή συμπληρωματική διάταξη στον νόμο «περί μεταμοσχεύσεων βιολογικών ουσιών ανθρώπινης προελεύσεως». Από αυτήν την τροποποίηση προκύπτει ότι η έκτρωση επιτρέπεται ως την 20η εβδομάδα, εφόσον διαπιστωθούν «βλάβες» του εμβρύου και ως τη 12η εφόσον, από γνωμάτευση ψυχιάτρου προκύπτει ότι η έγκυος κινδυνεύει να υποστεί ψυχικές διαταραχές. Παρά το γεγονός ότι το νομοσχέδιο θεωρήθηκε από τη Βουλή και τα μήντια ως νομιμοποίηση των εκτρώσεων, οι αυτόνομες φεμινιστικές οργανώσεις της εποχής συνέχιζαν να ασκούν κριτική και να διεκδικούν την πλήρη νομιμοποίησή τους.

Η δεύτερη περίοδος αγώνων (1981-1986), σηματοδοτείται από την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία τον Οκτώβριο του 1981 και την προεκλογική υπόσχεση να νομιμοποιήσει τις εκτρώσεις και να μεριμνήσει για τον οικογενειακό προγραμματισμό και την αντισύλληψη. Η κίνηση των θεσμικών γυναικείων οργανώσεων σε μεγάλο βαθμό περιορίστηκε καθώς τα αιτήματα και ο λόγος τους υιοθετήθηκε από το ΠΑΣΟΚ στις διαπραγματεύσεις για την κατάθεση του νομοσχεδίου. Από το 1981 μέχρι το 1983 αυτόνομες γυναικείες ομάδες στην Αθήνα, αλλά και σε μικρότερες πόλεις (πχ Σπίτι Γυναικών στη Θεσ-

σαλονίκη, Αυτόνομη Ομάδα Γυναικών στα Γιάννενα) συνέχιζαν έστω περιορισμένα να θέτουν το ζήτημα των εκτρώσεων, της αντισύλληψης και της σεξουαλικότητας. Ενώ από το 1983 η Αυτόνομη Κίνηση Γυναικών (Αθήνα) ξεκίνησε καμπάνια για το «δικαίωμα στην έκτρωση-αντισύλληψη-σεξουαλικότητα» προσπαθώντας να θέσουν στο επίκεντρο την αποδέσμευση της γυναικείας σεξουαλικότητας από την αναπαραγωγή, την κριτική στην πραγματοποίηση των γυναικείων σωμάτων και τη νομιμοποίηση των εκτρώσεων, ενώ μάλιστα περίπου 500 γυναίκες υπέγραψαν επώνυμα ένα κείμενο στο οποίο παραδέχονταν ότι έχουν κάνει έκτρωση παράνομα⁴⁶.

Λίγους μήνες ύστερα από την έναρξη της καμπάνιας της ΑΚΓ, γίνεται η εξαγγελία του νομοσχεδίου για τις εκτρώσεις, ενώ η ΕΓΕ (Ενωση Γυναικών Ελλάδος) αρχίζει να βγάζει λόγο υπέρ των εκτρώσεων και χτίζει τον ρόλο της ως εκφραστή του κρατικού φεμινισμού. Ωστόσο, λόγω των αντιδράσεων της δεξιάς και της εκκλησίας που λαμβάνουν μεγάλη έκταση, αναστέλλεται η κατάθεση του νομοσχεδίου στη Βουλή. Αντιδράσεις οι οποίες εντείνονται περαιτέρω μέσα στα επόμενα

46. Το 1985 ένας επιμελητής εισαγγελέας επιλέγει να ανακινήσει το ζήτημα και από τις 500 γυναίκες που υπέγραψαν τη δήλωση, επιλέγονται 7 και καλούνται σε ανάκριση. Τότε οργανώνεται από αυτόνομες γυναικείες ομάδες και συλλόγους συγκέντρωση στα προπύλαια με κεντρικό σύνθημα «είμαστε όλες παράνομες». Μέχρι τότε το Συμβούλιο Ισότητας Φύλων και η ΟΓΕ (Ομοσπονδία Γυναικών Ελλάδος) δεν είχαν τοποθετηθεί σχετικά με τις συλλήψεις κ.λπ., ωστόσο, στη συγκέντρωση εμφανίζεται η ΕΓΕ (Ενωση Γυναικών Ελλάδος) με την πρόεδρό τους Μαργαρίτα Παπανδρέου, η οποία και προσπαθεί να σταματήσει την πορεία που είχε προγραμματιστεί. Φυσικά με την παρέμβαση του αρμόδιου υπουργού και της ΕΓΕ η διαδικασία αναστέλλεται και ο φάκελος εναντίον των 7 γυναικών αρχειοθετείται. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της πορείας εμφανίστηκε για πρώτη φορά αντι-συγκέντρωση από μέλη εκκλησιαστικών οργανώσεων και μοίρασαν προκηρύξεις εναντίον των εκτρώσεων (Δίνη 1986, σελ. 21-22).

δύο χρόνια και ειδικά τους μήνες πριν από την ψήφιση του νομοσχεδίου. Η συζήτηση πλέον έλαβε πολύ διευρυμένα χαρακτηριστικά, με τον τύπο της εποχής να ασχολείται πυρετωδώς με το ζήτημα. Παράλληλα, οι πολέμιοι των εκτρώσεων, χριστιανικά σωματεία, η δεξιά, αλλά ακόμη και κομμάτι του ΠΑΣΟΚ με επικεφαλής τον βουλευτή Ψαρουδάκη, οργανώνουν πολλαπλές συγκεντρώσεις εναντίον των εκτρώσεων και προσπαθούν να πιέσουν με κάθε μέσο για την καταψήφιση του νομοσχεδίου. Από την άλλη, οι περισσότερες αυτόνομες οργανώσεις αραιώσαν τις δράσεις τους και η υπεράσπιση του νομοσχεδίου τους τελευταίους μήνες πριν την ψήφιση επαφιόταν σχεδόν εξολοκλήρου στη θεσμική εκπροσώπηση από τις

Πορεία από αυτόνομες γυναικείες ομάδες.

γυναικείες οργανώσεις, όπως η ΕΓΕ και σε τμήμα του ΠΑΣΟΚ. Εν τέλει, παρά τις πιέσεις και τις υπόγειες διαπραγματεύσεις από πλευράς της εκκλησίας το νομοσχέδιο κατατίθεται τον Μάη του 1986 και υπερψηφίζεται από όλα τα κόμματα της Βουλής εκτός από τη ΝΔ.

Βέβαια, την ημέρα της ψήφισης του νομοσχεδίου, αυτόνομες γυναικείες ομάδες μοίρασαν στη συγκέντρωσή τους έξω από τη Βουλή προκήρυξη η οποία ασκούσε κριτική στο ίδιο το νομοσχέδιο. Παρά το γεγονός ότι η νομιμοποίηση των εκτρώσεων συνέβη ύστερα από μια δεκαετία αγώνων και διεκδικήσεων, οι αυτόνομες ομάδες αναγνώρισαν τα προβλήματα του νόμου και διεκδίκησαν την επέκταση ή την τροποποίησή του προς μια κατεύθυνση που θα ευνοεί τις ίδιες τις γυναίκες⁴⁷. Από την άλλη, οι θεσμικές γυναικείες οργανώσεις πανηγύρισαν τη δικαίωση των αγώνων τους⁴⁸, επιχειρώντας να ενσωματώσουν και να οικειοποιηθούν τους αγώνες των αυτόνομων γυναικείων ομάδων που έτρεχαν για μία δεκαετία το ζήτημα των εκτρώσεων.

47. Πιο συγκεκριμένα, ζητούσαν οι εκτρώσεις να είναι δωρεάν για όλες, να μην απαιτείται η γονική άδεια και να μπορεί να γίνεται και μετά την 12η εβδομάδα.

48. Χαρακτηριστικά στην εναρκτήρια ομιλία του συνέδριου της ΕΓΕ, η Μαργαρίτα Παπανδρέου αναφέρει «Το νομοσχέδιο κατατέθηκε χάρη σ' εμάς. Οι αγώνες μας δικαιώνονται».

ix. Νομικό πλαίσιο σε σχέση με τις εκτρώσεις στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα, ο νόμος για την τεχνητή διακοπή της εγκυμοσύνης (και την προστασία της υγείας της γυναίκας) επιτρέπει τη διεξαγωγή της υπό προϋποθέσεις και τέθηκε σε ισχύ την 3η Ιουλίου του 1986. Οι εκτρώσεις προβλέπονται από το άρθρο 304 του Ποινικού Κώδικα (Νόμος 4619/2019) με το νομοσχέδιο του 1986, στο οποίο αναφέρεται συγκεκριμένα ότι:

«(1.) Όποιος χωρίς τη συναίνεση της εγκύου διακόπτει την κύψή της τιμωρείται με κάθειρξη έως δέκα έτη, ενώ

(2.) Όποιος με τη συναίνεση της εγκύου ή των προσώπων που έχουν τη γονική μέριμνα ή επιμέλειά της αν αυτή είναι ανίκανη να συναιέσει, διακόπτει την εγκυμοσύνη της, τιμωρείται με φυλάκιση έως τρία έτη ή χρηματική ποινή και αν ενεργεί κατ' επάγγελμα, με φυλάκιση τουλάχιστον δύο ετών και χρηματική ποινή. Με την ίδια ποινή, μειωμένη κατά το μέτρο του άρθρου 83, τιμωρείται και όποιος προμηθεύει σε έγκυο τα μέσα για τη διακοπή της εγκυμοσύνης της, εφόσον έγινε τουλάχιστον απόπειρα αυτής.

(3.) Έγκυος που μετά την 24η εβδομάδα της κύψης διακόπτει την εγκυμοσύνη της ή επιτρέπει σε άλλον να τη διακόψει τιμωρείται με φυλάκιση έως έξι μήνες ή χρηματική ποινή (στο παλιό άρθρο η φυλάκιση ήταν έως ένα έτος).

(4.) Δεν είναι άδικη πράξη η τεχνητή διακοπή της εγκυμοσύνης που ενεργείται από την έγκυο ή με τη συναίνεση των προσώπων που έχουν τη γονική μέριμνα ή επιμέλεια του ανίκανου δηλαδή της ανήλικης, από γιατρό μαιευτήρα με συμμετοχή αναισθησιολόγου σε οργανωμένη νοσηλευτική μονάδα,

αν συντρέχει μία περίπτωση από τις ακόλουθες:

α) δεν έχουν συμπληρωθεί 12 εβδομάδες εγκυμοσύνης,

β) η εγκυμοσύνη είναι αποτέλεσμα βιασμού, αποπλάνησης ανήλικης, αιμομιξίας ή κατάχρησης γυναίκας ανίκανης να αντισταθεί και δεν έχουν συμπληρωθεί 19 εβδομάδες εγκυμοσύνης,

γ) έχουν διαπιστωθεί, με τα μέσα προγεννητικής διάγνωσης, ενδείξεις σοβαρής ανωμαλίας του εμβρύου που επάγονται τη γέννηση παθολογικού νεογνού ή υπάρχει αναπότρεπτος κίνδυνος για τη ζωή της εγκύου ή κίνδυνος σοβαρής και διαρκούς βλάβης της σωματικής ή ψυχικής υγείας της. Στην περίπτωση αυτήν απαιτείται σχετική βεβαίωση του κατά περίπτωση αρμοδίου γιατρού.

(5.) Με φυλάκιση έως τρία έτη ή χρηματική ποινή τιμωρείται όποιος κατά την πραγματοποίηση προγεννητικού ελέγχου μετά την εικοστή εβδομάδα της κύησης ή κατά τη διάρκεια του τοκετού και πριν από την εμφάνιση του παιδιού στον εξωτερικό κόσμο, προκαλεί με αμέλεια διακοπή της κύησης ή βαριά βλάβη στο έμβρυο, που έχει ως αποτέλεσμα τον θάνατο του νεογνού. (Η τελευταία περίπτωση ως προς τον προγεννητικό έλεγχο προστέθηκε με τον νόμο του 2019)».

Μετά το 1986 το άρθρο δεν έχει υποστεί τροποποιήσεις που να αυστηροποιούν τις προϋποθέσεις για την πραγματοποίηση μιας έκτρωσης. Παρόλα αυτά, με το άρθρο 31 του Νόμου 3418/2005 (κώδικας ιατρικής δεοντολογίας), ο ιατρός, ο αναισθησιολόγος ή το ιατρικό προσωπικό μπορεί να αρνηθεί να συμμετέχει στην έκτρωση επικαλούμενος ηθικούς λόγους, γεγονός που μπορεί να συνδράμει στην καθυστέρηση ή δυσκολία πραγματοποίησης της έκτρωσης.

Σε μια προσπάθεια να ερμηνεύσουμε και να κατανοήσουμε τις προϋποθέσεις του νόμου για την πραγματοποίηση μιας έκτρωσης αντιλαμβανόμαστε ότι δεν είναι σε καμία περίπτωση ουδέτερος ή ανεξάρτητος από μια διαδικασία ευγονικής που προωθεί άτομα άρτια, ψυχικά υγιή τα οποία θα ανταποκρίνονται στο μοντέλο του φυσιολογικού ανθρώπου. Η γέννηση ατόμων με κάποια γενετική ανωμαλία, που δεν μπορούν να προσαρμοστούν ομαλά στην κοινωνική πραγματικότητα και δεν είναι χρήσιμα στην παραγωγή, με τη φροντίδα τους μάλιστα να κοστίζει ακριβά και τις προνοιακές παροχές να βαρύνουν το κράτος, δεν ευνοείται. Παραμένει, δηλαδή, ένας διαχωρισμός μεταξύ των εμβρύων που η ζωή τους αξίζει να προστατευθεί νομικά γιατί θα αποτελέσουν τους μελλοντικούς πολίτες και στα προβληματικά έμβρυα, όπου ο νόμος είναι πιο ελαστικός, βασισμένος ίσως σε μια κοινωνική αμηχανία. Επιπλέον, οι 12 εβδομάδες τίθενται ως κρίσιμο όριο στη νομοθεσία των εκτρώσεων ως η σηματοδότηση της αρχής της ανθρώπινης ζωής. Συγκεκριμένα, τη 12η εβδομάδα τα αντανεκλαστικά του εμβρύου αρχίζουν να λειτουργούν, οι πιθανότητες αποβολής μειώνονται κατά πολύ και το μέγεθος του είναι αυτό ενός δαμάσκηνου, ενώ η οργανογένεση έχει τελειώσει και τα όργανα, όπως ο εγκέφαλος, αναπτύσσονται. Ο νόμος φαίνεται να ενσαρκώνει ένα δεοντολογικό λόγο, κατά τον οποίο ορίζει με τρόπο απόλυτο την ασαφή έννοια του πότε ξεκινάει η ζωή που θεωρείται ιερή, άπαξ και αρχίσει, ανεξάρτητα από τις συνθήκες που θα την περιβάλλουν.

Ο παραπάνω νόμος έδωσε τη δυνατότητα της αιρετής επέμβασης στην εξέλιξη της κύησης -φυσικά με τους ανάλογους και ιδεολογικά κατευθυνόμενους περιορισμούς- αποτέλεσε πλέον μια από τις νόμιμες επιλογές των γυναικών.

Οικιακά εργαλεία που χρησιμοποιούνταν για έκτρωσεις. Μουσείο Αντισύλληψης και Έκτρωσης της Βιέννης.

[2]

Στη διαδρομή για το χειρουργείο

i. Οι υποδομές για τη νόμιμη πραγματοποίηση των εκτρώσεων

Την επαύριο της νομιμοποίησης, ο τρόπος οργάνωσης των δημόσιων και ιδιωτικών κλινικών, οι οποίες θα πληρούσαν τις προβλεπόμενες από τον νόμο δομές για να εκτελέσουν τη διαδικασία, ήταν εύκολο να βρεθεί. Οι επαγγελματίες υγείας, που επί χρόνια επιδίδονταν στην έκνομη –αλλά συνήθη κοινωνική πρακτική– παροχή υπηρεσιών έκτρωσης, είχαν ήδη την τεχνογνωσία και την εμπειρία της συγκεκριμένης κλινικής δεξιότητας. Η μεταφορά της σε περιβάλλον νομιμότητας αναβάθμιζε τις υπηρεσίες, καθώς έκανε δυνατή την αποτελεσματική αντιμετώπιση των ενδεχόμενων επιπλοκών, εξασφαλίζοντας έτσι την ασφάλεια των γυναικών. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, η δυνατότητα δημοσιοποίησης και καταγγελίας της ιατρικής πράξης σε περίπτωση επιπλοκών ή θανάτου, παρείχε ένα πλαίσιο προστασίας. Φυσικά, περιστατικά όπου οι εκτρώσεις συνεχίζουν να γίνονται με παράτυπες μεθόδους ή σε δομές όπου δεν πληρούνται όλες οι προϋποθέσεις, εξακολουθούν να υπάρχουν. Το 1999 ο επιστημονικός σύλλογος Μαιών – Μαιευτών κατήγγειλε ιδιωτικά και δημόσια νοσοκομεία για

Πού θα γίνονται οι αμβλώσεις

ΣΤΑ κρατικά νοσοκομεία και με έλλοβο των ασφαλιστικών ταμείων θα γίνονται οι αμβλώσεις (πόσο σύμφωνα με το σχετικό νόμο).

Σύμφωνα με απόφαση της ολομέλειας του Κεντρικού Συμβουλίου Υγείας η διακοπή της εγκυμοσύνης θα γίνεται σε οργανωμένες νοσοκομειακές μονάδες που θα συγκεντρώνουν τις ακόλουθες προδιαγραφές:

Το νοσοκομειακό ίδρυμα στο οποίο λειτουργεί το στήθος χειρουργείου να διαθέτει καλά οργανωμένη τριπλάσι αμετά.

Το ίδρυμα να διαθέτει χειρουργείο αποκλειστικά οργανωμένο και στελεχωμένο με ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό για τμήση επέμβασης.

• Τεχνικές εκτρώσεις μετά τον 12ο εβδομάδα να γίνονται μόνο στα κρατικά νοσοκομειακά ιδρύματα.

• Για τις ανάγκες της ψυχολογικής υποστήριξης της γυναίκας, στην ομάδα οικογενειακού προγραμματισμού συμπεριλαμβάνεται υποχρεω-

τικά ψυχολόγος του νοσηλευτικού ιδρύματος.

Όπως τονίζεται στην απόφαση του ΚΕΕΥ, η ψυχολογική υποστήριξη της γυναίκας αποτελεί υποχρέωση της ομάδας οικογενειακού προγραμματισμού του νοσηλευτικού ιδρύματος στην οποία είναι απαραίτητη η παρουσία κλινικού ψυχολόγου.

Και φυσικά το κτηριακό απόρρητο διασφαλίζει όλη την ομάδα οικογενειακού προγραμματισμού.

Στην απόφαση αναφέρεται επίσης ότι Μονάδες Προγεννητικού Ελέγχου θα πρέπει να λειτουργούν μόνο σε κρατικά ιδρύματα ή πανεπιστήμια.

Ενημέρωση

Στην απόφαση του ΚΕΕΥ δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην ενημέρωση του κοινού που, όπως αναφέρεται, πρέπει να στηρίζεται στον κεντρικό άξονα που είναι: Η μεθοδολογία

εφαρμογής προγραμμάτων που αποσκοπούν στη δημιουργία των προαναφερθέντων κέντρων, που εξαρτώνται από τη γέννηση, περιουσιακών και υγιεινών επιδημιολογικών παθών και όχι στην περιορισμό των γεννήσεων.

Η ολομέλεια του ΚΕΕΥ κρίνει ότι πρέπει να γίνεται υποχρεωτική ενημέρωση της γυναίκας που πρόκειται να κάνει αμβλωση, ως μέρος της συνέπειας της διακοπής εγκυμοσύνης. Η ενημέρωση πρέπει να αποδίδεται και γραπτά κι αυτό και θα συντάσσεται ειδικό έντυπο που θα συμπληρώνεται πριν την επέμβαση και μαζί με το ιστορικό θα φυλάσσεται στο αρχείο του νοσηλευτηρίου και θα είναι στη διάθεση του υπουργείου.

Προβλέπεται, επίσης, στην απόφαση του ΚΕΕΥ ανεξάρτητο από την εργασία για τη γυναίκα που κάνει αμβλωση προκειμένου να προστεθεί η υγεία της.

Στην ίδια απόφαση δίνονται κατευθύνσεις για τον οικογενειακό προγραμματισμό και για τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση.

Απόκομμα της εφημερίδας «ΤΑ ΝΕΑ», με τίτλο «Πού θα γίνονται οι αμβλώσεις», 1/1987.

παράτυπη εφαρμογή του νόμου⁴⁹. Η δημοσιοποίηση αντίστοιχων περιστατικών γίνεται τυχαία μέσω των διστάσεων που παίρνουν σε περιπτώσεις ατυχούς έκβασης της επέμβασης⁵⁰. Φαίνεται ότι, παρά την ύπαρξη ενός νόμου που ρύθμιζε το πλαίσιο λειτουργίας τους, κάποιοι ιδιώτες γυναικολόγοι δεν είναι διαθέσιμοι να αντιμετωπίσουν μειώσεις στα οικονομικά τους κέρδη από τις αμβλώσεις.

Η επόμενη σημαντική αναβάθμιση των τεχνικών έκτρωσης ήρθε από τη Γαλλία μετά το 2000 και αφορά το χάπι άμβλωσης. Πρόκειται για μια φαρμακευτική αγωγή που διαθέτει κάποια πλεονεκτήματα έναντι της χειρουργικής άμ-

49. Ριζοσπάστis, 17-01-1999, *Επεμβάσεις δαπανηρές, μαζικές και επικίνδυνες*.

50. Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 10-06-2010, *Αποζημίωση πληρώνουν γιατροί για θάνατο γυναίκας σε έκτρωση*.

βλωσης, με σημαντικότερο το ότι πρόκειται για μια λιγότερο ιατροκοιμημένη διαδικασία και μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς νοσηλεία (αλλά όχι χωρίς ιατρική επίβλεψη). Ωστόσο, οι γυναικολόγοι στην Ελλάδα δεν δείχνουν προτίμηση σε αυτήν τη μέθοδο, πιθανόν λόγω της αδυναμίας ελέγχου των ενδεχόμενων επιπλοκών που έχει η οικιακή χρήση του χαπιού ή ακόμη πιθανότερα λόγω της μείωσης του οικονομικού τους κέρδους σε σχέση με τη χειρουργική οδό.

ii. Κόστος νοσηλείας

Το νομοσχέδιο πέρα από την πρόβλεψη για τα τεχνικά και υλικά προαπαιτούμενα, υπολόγισε και την οικονομική δαπάνη για την πραγματοποίηση της ιατρικής πράξης, μετατοπίζοντάς τη στους φορείς εργασιακής ασφάλισης. Συνεπώς, οι οικειοθελείς εκτρώσεις για τους ασφαλισμένους πολίτες προβλέπεται μέχρι και σήμερα να πραγματοποιούνται δωρεάν στα δημόσια νοσοκομεία μέσω του ΕΟΠΥΥ. Αποτελεί προβληματική όμως, η τακτική των δημόσιων νοσοκομείων να καταγράφουν τις αμβλώσεις που πραγματοποιούνται για προσωπικούς λόγους με κωδικούς που αντιστοιχούν σε αμβλώσεις που γίνονται για ιατρικούς λόγους⁵¹. Αποτέλεσμα είναι να αποσιωπάται έμμεσα η επιλογή κάποιων γυναικών στην αιρετή έκτρωση. Αν πρόκειται για μια αλλοίωση που έχει στόχο τη διευκόλυνση της διαδικασίας ή της οικονομικής της κάλυψης από τον ασφαλιστικό φορέα, αυτό συνεπάγεται ότι η ίδια η έκτρωση δεν βρίσκει φιλική ανταπόκριση σε κάποιες δομές υγείας. Από την άλλη, η προσπάθεια της αποσιώπησης της εθελούσιας επιλογής του τερ-

51. Το Μωβ, 17-04-2018, *Εκτρώσεις και ΕΟΠΥΥ, τι συμβαίνει τελικά:* https://tomov.gr/2018/04/17/ektroseis-eopyy-ti-symvainei-telika/?fbclid=IwAR0efJiXgL9gWThJ-_96Hv2P2P8leAVWdxzaA9LnP1EXmfBnUdRkVLQP IPc.

ματισμού μιας εγκυμοσύνης από τους επαγγελματίες υγείας, ίσως αντανakλά την αντιμετώπισή της ως ένοχης πράξης και της ανάγκης εμπάπτισής της με πιο εύηχους χαρακτηρισμούς.

iii. Προβλήματα στη δημόσια παροχή υπηρεσιών

Η δωρεάν παροχή έκτρωσης, φυσικά, προϋποθέτει τη δυνατότητα παροχής υπηρεσιών εκ μέρους του δημοσίου. Η υποβάθμιση του υγειονομικού συστήματος στην Ελλάδα έχει οδηγήσει σε υποστελέχωση των δημόσιων δομών και ελλείψεις πρώτων υλών. Το σύστημα υγείας λειτουργεί με τα ελάχιστα και οι παροχές που αντιμετωπίζονται ως περιττές και μη επείγουσες, περιορίζονται⁵². Σε αυτές περιλαμβάνονται και οι αμβλώσεις, αφού φαντάζουν ως πολυτέλεια μπροστά στις τεράστιες ελλείψεις και όχι ως ανάγκη άμεσα σχετιζόμενη με την επιβίωση του ατόμου⁵³. Άλλωστε, είναι εύκολα προσβάσιμες στις ιδιωτικές κλινικές –για όσες φυσικά έχουν την οικονομική δυνατότητα να προσφύγουν σε αυτές. Σε άλλες περιπτώσεις, ο χρόνος αναμονής μέχρι την πιθανή διαθέσιμη ημερομηνία χειρουργείου μπορεί να ξεπεράσει το κρίσιμο από νομική άποψη όριο των 12 εβδομάδων, καθιστώντας την παράνομη. Η συγκεκριμένη κατάσταση αποτελεί την απογυμνωμένη όψη της πραγματικότητας και της οικονομικής διαχείρισης της υγείας

52. Συνεχίζεται ο σάλος με τις αμβλώσεις, 14-01-2020: <https://www.dikaiologitika.gr/eidhseis/ygeia/283938/synexizetai-o-salos-metis-amvloseis-apo-pote-einai-nomimes-kataggelies-feministikon-organoseon-gia-arniseis?fbclid=IwAR1WZBAhmVSfOsPyRPhy-hrM5EexKd40mNGpltColralFKi4k7y7S9RyBJE>.

53. Η συγκεκριμένη στάση του δημοσίου συστήματος υγείας έγινε πιο έντονη στην περίοδο της πανδημίας, όπου για λόγους ασφάλειας τα ραντεβού για εκτρώσεις στα δημόσια νοσοκομεία ακυρώνονταν ως μη επείγοντα.

από το κράτος. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, η ανάγκη για την απρόσκοπτη παροχή υπηρεσιών υγείας από τις δημόσιες μονάδες, διαμεσολαβείται από τους καθημερινούς αγώνες για τη βελτίωση των ζωών μας.

Η πιο ωμή πλευρά του ζητήματος της έκτρωσης, εντοπίζεται στη στάση μέρους των επαγγελματιών υγείας απέναντι στο δικαίωμα των γυναικών και στην αρμοδιότητά τους να εκτελέσουν μια έκτρωση. Ήδη από το 1992, λίγα μόλις χρόνια μετά τη νομιμοποίηση, η Αδέσμευτη Κίνηση Γυναικών κατήγγειλε μέσα από την καμπάνια για «νόμιμες και ασφαλείς εκτρώσεις» ότι η πρόσβαση των γυναικών σε πληροφορίες για την ασφαλή έκτρωση δεν είναι διαθέσιμη και ότι παρά τη νομικά κατοχυρωμένη δυνατότητα της έκτρωσης με κάλυψη των εξόδων από τα ασφαλιστικά ταμεία, πολλές γυναίκες είχαν βρεθεί αντιμέτωπες με τη χλευαστική συμπεριφορά των δημόσιων γιατρών και κοινωνικών λειτουργών που μεσολαβούσαν στη διαδικασία⁵⁴. Δεν είναι λίγες οι επίσημες ή ανεπίσημες μαρτυρίες γυναικών που θέλοντας να τερματίσουν την εγκυμοσύνη τους βρέθηκαν αντιμέτωπες με την εχθρική και βίαιη συμπεριφορά εκ μέρους των επαγγελματιών υγείας ή και την προσπάθειά τους να τις μεταπείσουν⁵⁵. Επιπλέον, η άρνηση πολλών δημόσιων κλινικών να πραγματοποιήσουν μια τέτοια επέμβαση είναι άμεση αντανάκλαση της ιδεοληψίας του προσωπικού των νοσοκομείων απέναντι στη συγκεκριμένη επιλογή. Η παραπάνω άποψη επιβεβαιώνεται από την πραγμα-

54. Women's Health Network. (2000), *State of Affairs, Concepts, Approaches, Organisations* στο Women's Health Movement, Country Report: Greece.

55. Το Μωβ, 11-01-2020, Στο Κέντρο Υγείας Πατησίων αρνήθηκαν σε γυναίκα την έκτρωση: <https://tomov.gr/2020/01/11/kentro-ygeias-patision-arnoyntai-stis-gynaikes-tin-ektrosi/>

τικότητα στην Ελλάδα σήμερα. Σε πολλά δημόσια νοσοκομεία υπάρχουν επαγγελματίες υγείας, ακόμη και ολόκληρες κλινικές, όπου ακολουθούν την τακτική της συστηματικής αποχής από την πρακτική. Τα παραπάνω στοιχεία φανερώνουν ότι το νόμιμα κατοχυρωμένο δικαίωμα της έκτρωσης, πρακτικά αναιρείται επανειλημμένως.

Συνολικά, διαπιστώνουμε ότι η δυνατότητα πρόσβασης στις υπηρεσίες έκτρωσης δεν έρχεται από την κρατική πρόνοια αλλά μέσω της οικονομικής διαμεσολάβησης στον ιδιωτικό τομέα, καθώς σε αυτόν απευθύνονται οι περισσότερες ενδιαφερόμενες λόγω των εμποδίων που βρίσκουν στο δημόσιο σύστημα. Φυσικά, πρόκειται για ένα πλαίσιο λειτουργίας από το οποίο εξαιρούνται άμεσα πληθυσμιακές ομάδες με χαμηλή οικονομική δυνατότητα, όπως είναι οι επισφαλώς εργαζόμενες, οι μετανάστριες, οι τοξικοεξαρτημένες κ.ο.κ. Φαίνεται, δηλαδή, ότι το πρόβλημα της πρόσβασης δεν αποτελεί ζήτημα νομικής πρόβλεψης, αλλά διαμεσολαβείται έντονα από έμφυλα, φυλετικά και ταξικά κριτήρια.

Είναι γνωστό ότι μια εγκυμοσύνη για τις γυναίκες, συχνά σημαίνει δυσμενείς εργασιακές συνθήκες και απόλυση στον ιδιωτικό ή στον δημόσιο τομέα. Παρά το γεγονός της μη εφαρμογής του νομικού πλαισίου σε αρκετές περιπτώσεις, η εγκυμοσύνη προστατεύεται νομικά με πρόβλεψη για αναρρωτική άδεια από την εργασία μαζί με τις συνακόλουθες πληρωμές. Όμως, σε περίπτωση οικειοθελούς διακοπής της εγκυμοσύνης η άδεια δεν δικαιολογείται και αμέσως διακόπτονται αυτοδικαίως όλες οι παροχές -και η άδεια και τα χρήματα, τα οποία φυσικά αν έχουν αποδοθεί πρέπει να βρουν τον δρόμο της επιστροφής ως αχρεωστήτως καταβληθέντα⁵⁶.

56. Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 06-04-2014, *Ήθελε, λέει, να γίνει μάνα... Απολύστε την.*

iv. Ηθική άρνηση των εμπλεκόμενων επαγγελματιών στην έκτρωση

Η πρώτη περίπτωση γιατρού που αρνήθηκε να συμμετάσχει στη διαδικασία της έκτρωσης επικαλούμενος λόγους ηθικής συνείδησης, έγινε γνωστή το 1993 στη Φλώρινα⁵⁷. Ο γιατρός προέταξε τη θρησκευτική του πεποίθηση, κατά την οποία η έκτρωση εκλαμβάνεται ως φόνος, και απείχε συστηματικά από την παροχή των ανάλογων υπηρεσιών ήδη από τη στιγμή της νομιμοποίησής της. Η μήνυση ήρθε ύστερα από χρόνια από ιδιώτη στον οποίο αρνήθηκε ο γιατρός την παροχή της υπηρεσίας και η κατηγορία που αντιμετώπισε αφορούσε στην παράβαση καθήκοντος. Μάρτυρές του στη δίκη ήταν θρησκευτικοί εκπρόσωποι, σύλλογοι πολυτέκνων και βουλευτές της δεξιάς.

Το δικαστήριο αθώωσε τον γιατρό, βασιζόμενο στο σκεπτικό ότι λόγω της ηθικής του αμνηχανίας, περιήλθε σε σύγκρουση μεταξύ του επαγγελματικού του καθήκοντος και της θρησκευτικής του πίστης. Η νομική δικαίωση της άρνησης του γιατρού, θεωρούμε ότι έστρωσε τον δρόμο τόσο για τη διεύρυνση των αρνήσεων λόγω συνείδησης, όσο και για τη μη καταγγελία τους. Γι αυτόν τον λόγο, τα επόμενα χρόνια οι αρνήσεις των εργαζομένων στην υγεία αυξήθηκαν, παρόλο που δεν αναδύθηκαν ως ζήτημα στην κεντρική πολιτική σκηνή.

Η περίπτωση της Φλώρινας αποτελεί την αρχή του νήματος που μας οδήγησε στην κατοχύρωση του δικαιώματος της άρνησης της τέλεσης των εκτρώσεων από τους εργαζομένους στη βιομηχανία της υγείας το 2005. Το άρθρο 31 του Νόμου 3418/2005 για την ιατρική δεοντολογία, κατατάσσει την έκτρωση, όπως και την ιατρικώς υποβοηθούμενη αναπαρα-

57. Το Βήμα, 20-06-1993, *Οι αμβλώσεις στο εδώλιο*.

γωγή ως τα ειδικά ζητήματα, στα οποία το ιατρικό προσωπικό έχει το δικαίωμα να αρνηθεί την παροχή των υπηρεσιών του. Μέσω της νομοθέτησης της ηθικής άρνησης, φαίνεται το κράτος να αναγνωρίζει έμμεσα το δικαίωμα των γιατρών να αντιλαμβάνονται την έκτρωση ως μια πρακτική που δύναται να αφαιρέσει μια ανθρώπινη ζωή. Η λογική αυτού του άρθρου υιοθετεί μια θεολογική-οντολογική αντίληψη για τη ζωή και τον θάνατο, παραβλέποντας τα κοινωνικά ζητήματα και προβλήματα έτσι όπως έχουν εκφραστεί από τους ανθρώπους και τους αγώνες τους. Η επικύρωση αυτού του νόμου, επανέφερε τη νομική αμφισβήτηση της έκτρωσης και άρα δυσχέρανε τους όρους πρόσβασής της⁵⁸.

58. Περισσότερα για την κριτική του νόμου στο: Κοτζαμπάση Α, *Η άρνηση του γιατρού να επιτελέσει το έργο του για λόγους συνείδησης με βάση το άρθρο 2, 5 και 31 του ν. 3418/2005 για τον Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας*, Ι.Θ. τεύχος 45.

ASB/ σελίδα 26

© by IBM 1998

Το παιδί δεν έρχεται τυχαία...

MΕΡΙΣ ή περισσότερες από μία από τις αδελφές, γιόρα ή τον πατέρα ή τον πατέρα της γυναίκας. Η παρουσία ή απουσία του πατέρα ή της μητέρας είναι ο κύριος παράγοντας που καθορίζει το φύλο του παιδιού. Η παρουσία ή απουσία του πατέρα ή της μητέρας είναι ο κύριος παράγοντας που καθορίζει το φύλο του παιδιού.

Το φύλο του παιδιού καθορίζεται από τον αριθμό των χρωστικών που κληρονομούνται από τον πατέρα και τη μητέρα. Ο αριθμός των χρωστικών που κληρονομούνται από τον πατέρα είναι πάντα 23, ενώ ο αριθμός που κληρονομούνται από τη μητέρα είναι πάντα 23. Ο αριθμός των χρωστικών που κληρονομούνται από τον πατέρα και τη μητέρα είναι πάντα 46.

Ο αριθμός των χρωστικών που κληρονομούνται από τον πατέρα και τη μητέρα είναι πάντα 46. Ο αριθμός των χρωστικών που κληρονομούνται από τον πατέρα είναι πάντα 23, ενώ ο αριθμός που κληρονομούνται από τη μητέρα είναι πάντα 23. Ο αριθμός των χρωστικών που κληρονομούνται από τον πατέρα και τη μητέρα είναι πάντα 46.

Ο αριθμός των χρωστικών που κληρονομούνται από τον πατέρα και τη μητέρα είναι πάντα 46. Ο αριθμός των χρωστικών που κληρονομούνται από τον πατέρα είναι πάντα 23, ενώ ο αριθμός που κληρονομούνται από τη μητέρα είναι πάντα 23. Ο αριθμός των χρωστικών που κληρονομούνται από τον πατέρα και τη μητέρα είναι πάντα 46.

Ο αριθμός των χρωστικών που κληρονομούνται από τον πατέρα και τη μητέρα είναι πάντα 46. Ο αριθμός των χρωστικών που κληρονομούνται από τον πατέρα είναι πάντα 23, ενώ ο αριθμός που κληρονομούνται από τη μητέρα είναι πάντα 23. Ο αριθμός των χρωστικών που κληρονομούνται από τον πατέρα και τη μητέρα είναι πάντα 46.

Ο αριθμός των χρωστικών που κληρονομούνται από τον πατέρα και τη μητέρα είναι πάντα 46. Ο αριθμός των χρωστικών που κληρονομούνται από τον πατέρα είναι πάντα 23, ενώ ο αριθμός που κληρονομούνται από τη μητέρα είναι πάντα 23. Ο αριθμός των χρωστικών που κληρονομούνται από τον πατέρα και τη μητέρα είναι πάντα 46.

Ο αριθμός των χρωστικών που κληρονομούνται από τον πατέρα και τη μητέρα είναι πάντα 46. Ο αριθμός των χρωστικών που κληρονομούνται από τον πατέρα είναι πάντα 23, ενώ ο αριθμός που κληρονομούνται από τη μητέρα είναι πάντα 23. Ο αριθμός των χρωστικών που κληρονομούνται από τον πατέρα και τη μητέρα είναι πάντα 46.

Τι συμβαίνει στην Ελλάδα, τι ακούει διεθνώς και ποια τα όρια

ΤΟ ΜΕΤΑΛΕΙΤΕΡΟ στάδιο της νέας νότιας, ελπιόσπαστης, είναι η Ελλάδα. Η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα στην οποία η τεχνολογία της κλωνοποίησης είναι σε εξέλιξη. Η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα στην οποία η τεχνολογία της κλωνοποίησης είναι σε εξέλιξη.

Οι αμβλώσεις στο εδωλίο

Τι συμβαίνει με τη διεκδίκηση ενός παιδιού που φέρεται να κλωνοποιείται με τεχνολογία υπανέτι

Η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα στην οποία η τεχνολογία της κλωνοποίησης είναι σε εξέλιξη. Η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα στην οποία η τεχνολογία της κλωνοποίησης είναι σε εξέλιξη.

Η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα στην οποία η τεχνολογία της κλωνοποίησης είναι σε εξέλιξη. Η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα στην οποία η τεχνολογία της κλωνοποίησης είναι σε εξέλιξη.

Η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα στην οποία η τεχνολογία της κλωνοποίησης είναι σε εξέλιξη. Η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα στην οποία η τεχνολογία της κλωνοποίησης είναι σε εξέλιξη.

Η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα στην οποία η τεχνολογία της κλωνοποίησης είναι σε εξέλιξη. Η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα στην οποία η τεχνολογία της κλωνοποίησης είναι σε εξέλιξη.

Η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα στην οποία η τεχνολογία της κλωνοποίησης είναι σε εξέλιξη. Η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα στην οποία η τεχνολογία της κλωνοποίησης είναι σε εξέλιξη.

Η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα στην οποία η τεχνολογία της κλωνοποίησης είναι σε εξέλιξη. Η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα στην οποία η τεχνολογία της κλωνοποίησης είναι σε εξέλιξη.

Η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα στην οποία η τεχνολογία της κλωνοποίησης είναι σε εξέλιξη. Η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα στην οποία η τεχνολογία της κλωνοποίησης είναι σε εξέλιξη.

Ελάτε μαζί μας στις οργανωμένες εκδρομές για EURO DISNEY® Resort Paris από 10/7 και κλείτε θέματα με Έλανα από τις Γραμματείες CHEYENNE. 1000 PULLMAN ROAD, NEWCASTLE, NSW 1560 AUSTRALIA

Αποκόμματα από την εφημερίδα «Το Βήμα» σε σχέση με την υπόθεση της Φλώρινας το 1993.

v. Η προτίμηση στις ιδιωτικές κλινικές

Βασικός λόγος για τον οποίον είναι αδύνατη η καταμέτρηση των πραγματικών αριθμών των αμβλώσεων στην Ελλάδα, αποτελεί η μη καταγραφή τους από τις ιδιωτικές κλινικές, όπου πραγματοποιείται το 85-90% των εκτρώσεων ετησίως⁵⁹. Μπροστά στα προαναφερθέντα προβλήματα του δημοσίου, η διαμεσολάβηση από χρήματα (400-800 ευρώ ανά επέμβαση) στον ιδιωτικό τομέα, καθιστά κάθε υπηρεσία προσβάσιμη μέσα στο συγκεκριμένο χρονικό πλαίσιο που ορίζει ο νόμος, χωρίς γραφειοκρατικά εμπόδια ή υποτιμητική αντιμετώπιση. Το κράτος μετακυλά το κόστος περίθαλψης από τη δημόσια πρόνοια στην ατομική ευθύνη και η παροχή υπηρεσιών μετατρέπεται σε πελατειακή συνδιαλλαγή. Η προτίμηση στον ιδιωτικό τομέα εμπεριέχει και μια ακόμη όχι τόσο φανερή πτυχή. Το δημόσιο διαμεσολαβείται από την εξουσία του κράτους, είναι ανοιχτό, προσβάσιμο και αποτελεί το πεδίο στο οποίο οι κοινωνικές συγκρούσεις γίνονται ποιο εύκολα ορατές. Αυτή η συνθήκη έχει κάνει τις γυναίκες να αναπτύσσουν τυφλή εμπιστοσύνη στους ιδιώτες γυναικολόγους τους, σταθερούς συνεργάτες των ιδιωτικών κλινικών. Από την άλλη, η εχεμύθεια που προσφέρουν οι ιδιωτικές παροχές υπηρεσιών στις περιπτώσεις εγκυμοσύνης ανηλίκων, όταν δεν μπορεί να εξασφαλιστεί η γονική συναίνεση, διακινδυνεύει την περίπτωση της εκμετάλλευσής τους λόγω του γεγονότος ότι διεξάγονται παράνομα.

59. Το Μωβ, 17-04-2018, *Εκτρώσεις και ΕΟΠΥΥ, τι συμβαίνει τελικά*;; <https://tomov.gr/2018/04/16/ektroseis-eopyy/>.

vi. Σχετικά με τον αριθμό των αμβλώσεων

Ανεξάρτητα από την αντικειμενικότητα των στατιστικών, η κινδυνολογία για τις εκτρώσεις και τον πληθυσμό της χώρας διαδίδεται ευρέως. Ωστόσο, όπως θα δούμε και παρακάτω, η απαγόρευση των εκτρώσεων δεν τις εξαφανίζει ως πρακτική. Η επιθυμία της εγκύου και η εκπλήρωση της πραγματικής της ανάγκης δεν μπορεί να ρυθμιστεί αποκλειστικά από τις διατάξεις του κράτους. Την εποχή της παρανομίας τους, δεν ήταν μειωμένος ο αριθμός αλλά αυξημένη η επικινδυνότητα για τις γυναίκες, ανάλογη με τα αυξημένα κέρδη για το παράνομο κύκλωμα των ιατρικών υπηρεσιών. Αντίστοιχα, στη Μάλτα, όπου ισχύει ένας από τους πιο αυστηρούς νόμους για τις εκτρώσεις στην Ευρώπη, η αναλογία των γεννήσεων είναι όμοια με αυτήν της Ελλάδας. Στην Ολλανδία από την άλλη, όπου η νομοθεσία για τις εκτρώσεις είναι από τις πιο ευέλικτες παγκοσμίως, ο αριθμός τους παραμένει χαμηλός⁶⁰. Δεν αντιλαμβανόμαστε την έκτρωση ως μια αποτυχημένη γέννα, αλλά ως ένα μέσο για την πραγμάτωση της επιθυμίας των γυναικών προς την άρνηση της τεκνοποίησης. Η επιδίωξή μας δεν είναι να προωθήσουμε την έκτρωση έναντι των άλλων αντισυλληπτικών μέσων που τείνουν να προλαμβάνουν τη σύλληψη, αλλά να αναδείξουμε ότι συχνά η έκτρωση είναι η μόνη διέξοδος όταν όλα τα άλλα αποτύχουν. Σ' αυτό το πλαίσιο, θα επιμένουμε να την υπερασπιζόμαστε ως μια μέθοδο με την οποία οι γυναίκες ελέγχουν το αν και πότε θα κάνουν παιδιά. Ταυτόχρονα, υπερασπιζόμαστε όλες τις δυνατότητες να ελέγχουμε καλύτερα την αναπαραγωγή μας ανάλογα με την επιθυμία μας, ανεξαρτήτως των μέσων και του τρόπου. Συνεπώς, η όποια απαγόρευση της έκτρωσης δεν προσφέρει

60. Πρόκειται για 25 εκτρώσεις ανά 1.000 γυναίκες, ενώ στην Ελλάδα ο αριθμός αυτός τοποθετείται στις 140.

περισσότερα παιδιά, παρά μόνο διακινδυνεύει την υγεία της εγκύου.

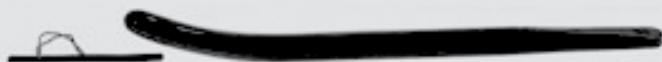
Τα στατιστικά για τον ρυθμό γεννήσεων - θανάτου είναι στοιχεία για τα οποία προβλέπεται η αναγκαστική καταγραφή τους από το ελληνικό κράτος. Κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει με τις εκτρώσεις στις ιδιωτικές κλινικές, στις οποίες πραγματοποιείται και ο συντριπτικά μεγαλύτερος αριθμός των αμβλώσεων. Αυτή η τακτική του κράτους παρουσιάζει μια επίφαση ψευδοθικισμού και η ανάγκη για αποσιώπηση της επιθυμίας για έκτρωση φαίνεται να ενστερνίζεται τους λόγους περί βλάβης του έθνους.

Η Ελλάδα, την περίοδο της δίωξης των εκτρώσεων λειτουργούσε υπό καθεστώς νόμιμης παρανομίας με τους αριθμούς τους να φτάνουν τις 300 000 ανά έτος⁶¹. Με τόσο μεγάλους ρυθμούς, και λόγω των κοινωνικοπολιτισμικών αντιλήψεων, όπως θα δούμε παρακάτω, η απαγόρευση είχε ουσιαστικά περιπέσει σε αχρηστία και για αυτό τελικά κάθε χρόνο ίσως διώκονταν ελάχιστος αριθμός γυναικών για την κατηγορία της έκτρωσης. Φυσικά αυτό δεν αναιρεί την καθοριστική συμβολή του δυναμικού φεμινιστικού κινήματος της εποχής στη νομιμοποίησή τους. Μετά τη νομιμοποίηση επήλθε μια μικρή μείωση στον αριθμό τους, η οποία οφειλόταν στη διάδοση των μέσων αντισύλληψης και τη συχνή χρήση του προφυλακτικού λόγω των διαστάσεων που πήρε την εποχή ο φόβος της μό-

61. Περισσότερα για τα στατιστικά στοιχεία των εκτρώσεων βλέπε: Ioannidi-Karolou, E. (2004), *Use of contraception and abortion in Greece: A review*, Reproductive Health Matters, vol.12 sup.24, σελ. 180 και Salakos N., Bakalianou K., Gregoriou O., Iavazzo C., Paltoglou G., Creatsas G.(2008) *Abortion rates and the role of family planning: A presentation of the Greek reality*, Clinical And Experimental Obstetrics & Gynecology An International Journal, Vol. xxxv, n. 4.

λυσης από τον ιό της ανθρώπινης ανοσοανεπάρκειας (HIV).

Στη συνέχεια, θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε πώς και πότε αναδύθηκε ο λόγος γύρω από το δημογραφικό στην Ελλάδα και τις πολιτικές αναπαραγωγής που ακολούθησαν.

Χειρουργικά εργαλεία έκτρωσης από το 1900
έως το 2004 (από κάτω έως την κορυφή).

[3]

Η αριθμητική του έθνους κράτους

i. Η ανάδυση του δημογραφικού και οι πολιτικές του προεκτάσεις

Από τη συσχέτιση έθνους-φύλου όπως τη συναντήσαμε, εκπηγάζουν και οι «πολιτικές της αναπαραγωγής». Τα έθνη δεν εγκαλούν τις γυναίκες μόνο ως προς την τεκνοποίηση αλλά έρχονται να ρυθμίσουν τα ποσοτικά και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά αυτής. Για τον έλεγχο της αναπαραγωγής των γυναικών και την εξασφάλιση αναπαραγωγής του εκάστοτε έθνους, διαμορφώνονται διάφοροι κανονισμοί/κανόνες οι οποίοι έχουν να κάνουν με τον οικογενειακό προγραμματισμό, την προσβασιμότητα ή απαγόρευση των εκτρώσεων, τις κλινικές γονιμότητες και από την άλλη την αναγκαστική αντισύλληψη και στείρωση. Σε αυτό το πλαίσιο, αναδύθηκε και το δημογραφικό ως ένα αυτόνομο επιστημονικό πεδίο που ασχολείται με τη μελέτη του πληθυσμού, μέσα από αριθμούς και στατιστικές. Στην Ελλάδα, το δημογραφικό ορίστηκε ως «πρόβλημα» εκκινώντας από την ανησυχία του χαμηλού αριθμού των γεννήσεων (υπογεννητικότητα) και τα εν λόγω στατιστικά στοιχεία συνδέθηκαν άμεσα με τις εκτρώσεις, ιδίως τη δεκαετία του 1980⁶².

62. Περισσότερα για το δημογραφικό ζήτημα στο ελληνικό παράδειγμα: Δα-

Το δημογραφικό, παρουσιάζεται ως ένα σημαντικό φαινόμενο στην Ελλάδα και ανακινείται ανά καιρούς με επιφορτισμένη βαρύτητα τόσο από τον Τύπο όσο και από συστάσεις επιμέρους επιτροπών για τη διευθέτησή του. Το ζήτημα όμως, παρότι αποτυπώνεται σε αριθμούς και στατιστικές, δεν είναι απλώς ποσοτικό⁶³. Επιπλέον, δεν αποτελεί ελληνική ιδιαιτερότητα καθώς ήδη από τον 18ο αιώνα όταν το ζήτημα του πληθυσμού πήρε πολιτική χροιά και αναδύθηκε η επιστήμη της στατιστικής, ο δημογραφικός λόγος σηματοδοτήθηκε από μια φαντασική κατασκευή του έθνους-κράτους ως κλειστού και ενιαίου Όλου, του οποίου το μέλλον και το παρόν διακυβευόταν από τους αντίστοιχους όμορους και εισρέοντες Άλλους. Στην ελληνική δημογραφική ρητορική, υπάρχει η αφήγηση ενός ολοένα αυξανόμενου γερασμένου πληθυσμού, η οποία βρίσκεται σε συνάρτηση με την έλλειψη σε παραγωγικούς νέους. Ταυτόχρονα, επιδιώκεται από το κράτος η άμεση

λεζίου Μ. (2009), Έθνος-Σώμα-Μητρότητα, *Η γυναίκα - «μήτρα του έθνους» και το «δημογραφικό» ως εθνικό «πρόβλημα»* και Αθανασίου, Α. (2007), *Ζωή στο Όριο. Δοκίμια για το σώμα, το φύλο και τη βιοπολιτική*, στο *Η Πειθαρχία της συνέχειας: Χρόνος, σώμα και βιοπολιτική στη σύγχρονη Ελλάδα*, Εκδόσεις Εκκρεμές.

63. Ως προς αυτό, η Χαλκιά παρατηρεί ότι αφενός υπάρχει έλλειψη επίσημων εθνικών στατιστικών στοιχείων για την έκτρωση και αφετέρου επισημαίνει πως ένα κράτος με πληθυσμό 11.000.000 ανθρώπων (συμπεριλαμβανομένων των μετανασ(ρι)ών) όταν παρουσιάζει ετήσιο αριθμό γεννήσεων 100.000-120.000, αυτό από μόνο του ως ποσό δεν υποδεικνύει ένα σοβαρό εθνικό πρόβλημα. Τελικά, ακόμα κι αν παρατηρούνταν μέσω των στατιστικών δεδομένων ραγδαία μείωση στον πληθυσμό, αυτό που χαίρει εξετάσεως είναι το πώς εξετάζεται και αξιοποιείται αυτό το δεδομένο από διαφορετικά κοινωνικά κομμάτια, όπως επίσης και πού αποσκοπεί η τόσο έντονη ανάδειξη μιας αφήγησης γύρω από τον πληθυσμό. Χαλκιά Α. [2007 (2004)], Το άδειο λίκνο της δημοκρατίας. Σεξ, έκτρωση και εθνικισμός στη σύγχρονη Ελλάδα, Αλεξάνδρεια: Αθήνα.

συσχέτιση μεταξύ εκτρώσεων και μείωσης των γεννήσεων, στοχοποιώντας τις πρώτες. Η επιλογή των γυναικών να μην γεννούν όσο παλαιότερα, χαρακτηρίζεται ως επιβλαβής για το έθνος και το κεφάλαιο, αφήνοντας απ' έξω όλους τους κοινωνικούς παράγοντες για τους οποίους συμβαίνει αυτό. Για εμάς δεν αποτελεί κάποιο ζήτημα ο ίδιος ο αριθμός των γεννήσεων. Αντιθέτως, επιδιώκουμε να καταδείξουμε την πολιτική διάσταση της δημογραφικής ρητορικής, η οποία χρησιμοποιώντας τις μειώσεις των γεννήσεων, στιγματίζει τις εκτρώσεις καταλογίζοντάς τους σημαντικό μερίδιο ευθύνης. Μας ενδιαφέρει να διερευνήσουμε τους υλικούς και κοινωνικούς παράγοντες για τους οποίους αυτό συμβαίνει, διακρίνοντας τις αρνήσεις των έμφυλων υποκειμένων, να επιφορτιστούν ενίοτε με ένα κοινωνικό και υλικό βάρος που δεν μπορούν να σηκώσουν. Σε αυτό το πλαίσιο, δεν αντιλαμβανόμαστε ότι οι εκτρώσεις βρίσκονται σε ευθεία αναλογία με τη ρητορική του δημογραφικού ως προβλήματος. Η ίδια η πρακτική των εκτρώσεων όμως, όπως και η άνοδος χρήσης αντισυλληπτικών μέσων, αντανakλά, μεταξύ άλλων, μια άρνηση πολλών γυναικών, τόσο να αναλάβουν το βάρος που τους μετατίθεται εξαιτίας της υποχώρησης των κρατικών παροχών, όσο και το να μεγαλώσουν ένα παιδί σε δύσκολες συνθήκες ή ακόμα και την άρνηση απέναντι στην ίδια την οικογένεια. Ταυτόχρονα, παρατηρούμε ότι ενώ προτείνονται από το κράτος τρόποι διαχείρισης του ελέγχου αναπαραγωγής του πληθυσμού, ο λόγος για το δημογραφικό σε κάθε περίπτωση εθνικοποιείται καθώς πρέπει εντός της κρατικής επικράτειας να υπάρχει μια ομοιογένεια. Με αυτό το ζήτημα θα καταπιαστούμε στην τελευταία ενότητα.

Ο κρατικός δημογραφικός λόγος χρησιμοποιεί επιχειρήματα για την ανάγκη αύξησης της βιολογικής αναπαραγωγής των ανθρώπων, έχοντας το βλέμμα στραμμένο στη διαχείριση και

διακυβέρνηση του πληθυσμού που εγγράφεται ή αποκλείεται από την ελληνική εθνική ταυτότητα. Αυτή η ανάδυση αποτελεί κατεξοχήν αποτέλεσμα του πώς αρθρώνεται η αναπαραγωγή με τα εθνικιστικά και έμφυλα χαρακτηριστικά της, εντός του καπιταλιστικού κόσμου. Παράγεται ένας επίσημος λόγος, βασισμένος σε σχήματα περί «γυναικότητας» κι «ελληνικότητας». Στη συνέχεια, γύρω από το δημογραφικό ενεργοποιούνται διάφοροι κυβερνητικοί λόγοι οι οποίοι ενώ αρθρώνονται διακριτά, στον πυρήνα τους βρίσκεται το έθνος και η συνέχεια αναπαραγωγής του με διαφορετικά ποιοτικά χαρακτηριστικά. Μια διερεύνηση των ποικίλων κυβερνητικών λόγων θα επιδιώξουμε στη συνέχεια, κεντροβαρίζοντας στη Διακομματική Κοινοβουλευτική Επιτροπή για το Δημογραφικό που συστάθηκε επί Σύριζα το 2017.

Το δημογραφικό συνδυάζεται με τον λόγο περί εκτρώσεων στη δημόσια σφαίρα κάθε φορά που επανεμφανίζεται μια εθνική κρίση. Το ελληνικό έθνος, ως ένα διαρκώς απειλούμενο έθνος, από τις ανακατατάξεις που πραγματοποιούνται στα Βαλκάνια, την αύξηση των μεταναστών (και την «ασταμάτητή» τους αναπαραγωγή) και τη συνεχιζόμενη τουρκική προκλητικότητα, καλείται να λάβει τα μέτρα του ούτως ώστε να διαφυλαχθεί. Τόσο σε επίπεδο πληθυσμού όσο και σε πολιτισμικό επίπεδο. Όταν κρίνεται ότι το δημογραφικό βρίσκεται σε κρίση, αναδύεται και πάλι στο προσκήνιο το ζήτημα για τις εκτρώσεις και το κατά πόσο είναι θεμιτές (παρότι η νομιμοποίησή τους στην Ελλάδα κρατάει εδώ και 34 χρόνια). Δηλαδή, οι γεννήσεις (ή η έλλειψη αυτών) ανάγονται σε μείζον εθνικό ζήτημα με αποτέλεσμα οποιαδήποτε κίνηση προς την ευημερία αναπαραγωγής του έθνους, να περνάει μέσα από το ποσοστό των εκτρώσεων στο ελληνικό κράτος. Με το σχήμα μιας διευρυμένης εθνικής ομοψυχίας, το καλό για όλους μας είναι η πληθυσμιακή αύξηση του έθνους κράτους. Τα επιχειρήματα

ανά εκάστοτε ιστορική περίοδο ποικίλλουν (τη δεκαετία του 1990 εκκρεμούσε η διεθνής αναγνώριση της ΠΓΔΜ, κάτι που ανακινήθηκε έντονα τα προηγούμενα δύο χρόνια με αφορμή τη Συμφωνία των Πρεσπών). Λογικό συμπέρασμα των παραπάνω εθνικών φόβων αποτελεί η παραδοχή πως η ισχύουσα νομιμοποίηση των εκτρώσεων (καθώς και η χρήση αντισυλληπτικών μέσων) αποτελεί ισχυρό εθνικό πλήγμα⁶⁴.

Έτσι, οι εκτρώσεις βρίσκονται συχνά στο στόχαστρο φονταμενταλιστικών χριστιανικών ομάδων, αλλά και τη στενά συνδεδεμένη με αυτές δεξιά ιδεολογία, ως υπεύθυνες για τη μείωση των γεννήσεων και τη συρρίκνωση του έθνους. Ιδιαίτερα τις περιόδους που υπάρχει όξυνση της μεταναστευτικής κίνησης στην Ελλάδα, εμφανίζονται στη δημόσια σφαίρα απόψεις που εστιάζουν στο αναδυόμενο δημογραφικό ζήτημα συνοδευόμενες από μια ρατσιστική ρητορική («γεννάτε γιατί χανόμαστε», «γεμίσαμε ξένους»). Σε αυτό το πλαίσιο, το ζήτημα του πραγματικού αριθμού των εκτρώσεων που εκτελούνται στην Ελλάδα είναι κρίσιμο.

Το ενδιαφέρον για τα στοιχεία αυτά, προφανώς δεν ανταποκρίνεται στις στατιστικές ανάγκες ούτε στη διερεύνηση της παροχής των δικαιωμάτων των γυναικών. Τα στατιστικά των εκτρώσεων, είτε αληθή είτε ανεπαρκώς τεκμηριωμένα, σερβίρονται με τις κατάλληλα συναισθηματικά φορτισμένες λέξεις («συγκλονιστικά και φρικιαστικά στοιχεία», «γενοκτονία») και χρησιμοποιούνται εργαλειακά για να ενισχύσουν την επιχειρηματολογία του εθνικιστικού λόγου. Η άρνηση των γυναικών να επενδύσουν στον επιβεβλημένο ρόλο της μητρότητας, οδηγεί σε μειωμένο αριθμό γεννήσεων, ενώ ο πληθυσμός γερνάει. Στον αντίποδα του δημόσιου λόγου, τίθεται το ζήτημα

64. Δίνη, ό.π.

της έλευσης των μεταναστ(ρι)ών και της «υπεργονιμότητάς» τους. Παρουσιάζονται ως παράγοντας αλλοίωσης του έθνους και ως αίτιο υπονόμευσης της εθνικής συνοχής, άμα δεν ληφθούν εγκαίρως τα κατάλληλα μέτρα⁶⁵.

Από αυτήν τη διαδικασία δεν θα μπορούσαν να λείψουν και μερικοί γυναικολόγοι, όπου λόγω της ιδιαιτερότητας του επαγγέλματός τους, πέρα από φορείς της κρατικής πολιτικής για την υγεία φαίνεται να έχουν αναλάβει και τον ρόλο των αυτόκλητων σωτήρων του έθνους. Στο περιοδικό Ελευθώ, που αποτελεί επίσημο όργανο του συλλόγου των Μαιών-Μαιευτών Αθήνας, γυναικολόγος αρθρογραφεί για τους ιλιγγιώδεις ρυθμούς με τους οποίους οι Ελληνίδες τερματίζουν τις εγκυμοσύνες τους και προμηνύει την τρομοκρατική επίδραση αυτής της τακτικής στη σύσταση του έθνους σε συνδυασμό με την έλευση μεταναστών⁶⁶. Ο γυναικολόγος δεν σταματά εκεί, αλλά εγκαλεί τις γυναίκες να επιστρέψουν στον ρόλο που τους έχει δώσει η φύση ως μήτρα του έθνους και δεν παραλείπει να κατηγορήσει την ομοφυλοφιλία και τον φεμινισμό για παρέκκλιση από τον φυσικό προορισμό του ανθρώπου. Αποκο-

65. Οι απόψεις αυτές δημιουργούν έντονες ρατσιστικές διακρίσεις. Σε μια εκδήλωση προβληματισμού για το δημογραφικό ζήτημα στην επικίνδυνα γεμάτη από μουσουλμάνους περιοχή της Κομοτηνής στις 12-4-1997, τόνιστηκε η επικαιρότητα του προβλήματος στις ακριτικές περιοχές. Ακούστηκαν διάφορες κινδυνολογίες και ο πρόεδρος των Ελλήνων μαιευτήρων Β. Σωτηρακόπουλος έκανε την παρακάτω τοποθέτηση: «σαν λαός κινδυνεύουμε πλέον και στη Θράκη ακόμη περισσότερο, όχι γιατί ο συντελεστής είναι μεγαλύτερος, αλλά σε συσχετισμό με τον πληθυσμό. Επειδή ο πληθυσμός δεν είναι απόλυτα αμιγής υπό την έννοια που γνωρίζουμε, πιστεύουμε ότι είναι μεγαλύτερο το πρόβλημα.» Ελευθεροτυπία, 25-05-1997, Ο πόλεμος των εκτρώσεων.

66. Λώλης, Δ. (2003), *Οι διαστάσεις του δημογραφικού προβλήματος στην Ελλάδα*, Ελευθώ, vol. (8) 4.

ρύφωση αποτελεί η απροκάλυπτη προτροπή του προς τους συναδέλφους του να παρεμβαίνουν στις επιλογές των γυναικών και να μην τους παρέχουν την υπηρεσία της έκτρωσης άμα δεν συμμορφωθούν στις υποδείξεις τους.

Συμπερασματικά, ο λόγος περί δημογραφικού ενεργοποιεί κοινωνικούς ορισμούς φύλου, συνέχειας, συγγένειας, σεξουαλικότητας, αναπαραγωγής. Άλλοτε δίνεται έμφαση στην πληθυσμιακή αλλοίωση από αλλοεθνείς, άλλοτε σε σχέση με τη συνέχεια του θεσμού της οικογένειας, των έμφυλων ρόλων κ.τ.λ. Στην πραγματικότητα, ο λόγος γύρω από το δημογραφικό αποτελεί βιοπολιτική διαχείριση, είναι η διαδικασία αυτή όπου η διαχείριση της ζωής (μέσω πρακτικών λόγου, φαντασιακών επενδύσεων και θεσμικών συμβάσεων) γίνεται αντικείμενο συστηματικού πολιτικού ελέγχου⁶⁷. Η ουσία της συζήτησης υπεισέρχεται στο πεδίο του «μέλλοντος» μέσα από τη συνέχεια του ελληνικού έθνους. Σε αυτό το πλαίσιο είναι που αντιλαμβανόμαστε ότι δεν αποτελεί μια ουδέτερη θέαση ενός αντικειμενικού «προβλήματος» αλλά εμπεριέχει συγκεκριμένα ποιοτικά χαρακτηριστικά αυτού του (εθνικού) μέλλοντος τα οποία χωράνε, και άρα αναπόφευκτα αποκλείουν, συγκεκριμένα υποκείμενα (ανάλογα με τα εκάστοτε έμφυλα, φυλετικά, σεξουαλικά χαρακτηριστικά που τα συγκροτούν)⁶⁸.

67. Foucault, M. (2011), *Η Ιστορία της Σεξουαλικότητας, 1. Η βούληση για γνώση*, Εκδόσεις Πλέθρον.

68. Αθανασίου Αθηνά, ό.π.

ii. Η πρώτη επιτροπή για το δημογραφικό (1993)

Ενδεικτικό των παραπάνω πολιτικών χαρακτηριστικών ενός λόγου περί δημογραφικού αποτελεί και η διακομματική κοινοβουλευτική επιτροπή που συστάθηκε το 1993 με απώτερο σκοπό την επίλυση του «δημογραφικού προβλήματος». Η Διακομματική Κοινοβουλευτική Επιτροπή δημιουργήθηκε το 1993 με πρόταση του τότε πρωθυπουργού Κ. Μητσοτάκη η οποία και χαρακτήρισε τη μείωση της γεννητικότητας «μείζον εθνικό, κοινωνικό και οικονομικό πρόβλημα» κάτι που απέδιδε σε ποικίλους παράγοντες μεταξύ των οποίων την υποχώρηση του παραδοσιακού ελληνικού θεσμού της οικογένειας, το AIDS, τον υψηλό δείκτη εκτρώσεων, την είσοδο των γυναικών στην αγορά εργασίας και τον αυξανόμενο ευδαιμονισμό. Η εν λόγω επιτροπή, δεν παρέλειψε να κάνει σαφή διάκριση μεταξύ του επαναπατρισμού πολιτικών προσφύγων ελληνικής καταγωγής και της εισροής μεταναστ(ρι)ών, και δη «μουςουλμάνων από αφρο-ασιατικές χώρες». Ενώ ο επαναπατρισμός πολιτικών προσφύγων ελληνικής καταγωγής θεωρούνταν σημαντική συμβολή στην κατεύθυνση επίλυσης του εν λόγω ζητήματος μέσω της ενίσχυσης της εθνικής ομοιογένειας, η εισροή μεταναστ(ρι)ών στην ελληνική επικράτεια βρίσκεται στην αντίθετη κατεύθυνση καθώς λόγω διαφορετικών κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών όχι μόνο δεν δύναται να ενσωματωθεί στον κυρίαρχο κοινωνικό σχηματισμό, αλλά θα μπορούσε και να αλλοιώσει τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του⁶⁹.

Παρά τις ποικίλες, αλλά μεμονωμένες, αντιδράσεις που αντιμετώπισε η σύσταση της εν λόγω επιτροπής, το πόρισμα το οποίο είχε λάβει, οδήγησε στη λήψη μέτρων για την αντιμε-

69. Βλπ. τελευταία ενότητα κειμένου και σύσταση επιτροπής επί σύριζα 2017.

τώπιση του μεγάλου εθνικού προβλήματος υπογεννητικότητας. Ακολούθησε η απόφαση του Μητσοτάκη για συγκρότηση Συντονιστικής Επιτροπής η οποία θα επέβλεπε κατά πόσο υλοποιείται το προγενέστερο πόρισμα, όπως και οι αποφάσεις της προέδρου της Επιτροπής Φ. Πάλλη-Πετραλιά για τη σύσταση Εθνικής Επιτροπής με συμμετοχή κομμάτων, εκκλησίας, κοινωνικών φορέων και ομάδων εργασίας για τη σύνταξη νόμου. Και ενώ ο δημογραφικός λόγος προσπαθεί να μιλάει τεκμηριωμένα και επιστημονικά παρουσιάζοντας ένα «αντικειμενικό» πρόβλημα, στην πραγματικότητα φροντίζει ώστε η πραγματικότητα που σκιαγραφείται μέσω του δημογραφικού λόγου να γίνεται αντιληπτή ως πολύ προσωπική απ' τα υποκείμενα που την εκλαμβάνουν. Αποτέλεσμα της παραπάνω διαδικασίας είναι η δημιουργία ενός κλίματος υπευθυνότητας (και άρα ενοχής) απέναντι στο έθνος, το οποίο οδηγεί σε συγκεκριμένες θέσεις για την επίτευξη ενός στόχου που γίνεται αντιληπτός ως κοινός στόχος όλων. Εν τέλει, η επιλογή της μη αναπαραγωγής, δεν παρουσιάζεται ως μια ατομική επιλογή αυτοδιάθεσης του γυναικείου σώματος (παρότι προφανώς αναδεικνύεται και το επιχείρημα ότι αποτελεί βλαπτική επιλογή για την ακεραιότητά του), αλλά παρουσιάζεται ως προδοσία στο ομοιογενές εθνικό σώμα.

Η σύνδεση που παρατηρούμε να πραγματοποιείται από τα ΜΜΕ και τους διάφορους πολιτικούς εκπροσώπους, τονίζει την πρακτική της έκτρωσης ως σημαντική αντιπατριωτική πράξη και βλαπτική τόσο για τα ίδια τα έμβρυα (καθώς η ζωή τους έχει αυταξία) όσο και για τις ίδιες τις γυναίκες. Η παρουσίαση του δημογραφικού ως εθνικού προβλήματος, λειτουργεί ως τεχνολογία αναπαραγωγής, καθώς προωθεί μια ατζέντα εθνικού λόγου δίνοντας προτεραιότητα στη βιολογική αναπαραγωγή των Ελλήνων, μέσω της αναγκαστικής μητρότητας. Οι κρατικές επιταγές για αύξηση της αναπαρα-

γωγής επισημαίνουν έντονα την αναγκαιότητα για παιδιά, εκ των οποίων τα αρσενικά θα στελεχώσουν τον εθνικό στρατό φυλάγοντας τα σύνορα από εξωτερικούς εχθρούς, θα αποτελέσουν τους οικογενειακούς πυλώνες συνεχίζοντας έτσι τον πατροπαράδοτο θεσμό της οικογένειας και γενικότερα όλα τα

Το πόρισμα της 1ης επιτροπής για το δημογραφικό το 1993.

παιδιά θα απαρτίσουν το μελλοντικό εργατικό δυναμικό που κρίνεται απαραίτητο για την αναπαραγωγή του κεφαλαίου και του κράτους.

Μέσα από τις ρυθμίσεις γύρω από τη σεξουαλικότητα και το γυναικείο σώμα, βλέπουμε ποιοι είναι οι έμφυλοι κανόνες που το κάθε σώμα πρέπει να επιτελέσει ώστε να βρει τη θέση του στον εθνικό σχηματισμό. Η φυσικοποίηση της αναπαραγωγής και της μητρότητας έρχονται να επιβεβαιώσουν την πυρηνική οικογένεια ως τον αποκλειστικό «τόπο» φροντίδας και αγάπης καθώς μέσω αυτής συνεχίζει να αναπνέει το συλλογικό πολιτικό σώμα⁷⁰. Τα υποκείμενα τοποθετούνται σε συγκεκριμένες θέσεις με συγκεκριμένους ρόλους αναδυόμενους από το πλέγμα φύλου-σεξουαλικότητας-έθνους, ούτως ώστε η οποιαδήποτε λοξοδρόμηση από το καθήκον απέναντι στο ευρύτερο εθνικό σώμα να μπορεί να ταυτοποιηθεί, να κατηγοριοποιηθεί και στη συνέχεια να στιγματιστεί ούτως ώστε μέσω της πειθάρχησης να επανέλθει στην κανονιστική εθνική τάξη. Όλα τα πεδία αναπαραγωγικής συμπεριφοράς γίνονται διαχειριστέα από το κράτος, που προσπαθεί να διατηρήσει τα έμφυλα και φυλετικά χαρακτηριστικά που φέρουν οι κοινωνικές σχέσεις.

iii. Η δεύτερη επιτροπή για το δημογραφικό (2017)

Τον Μάιο του 2019, επί κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ, κατατέθηκε το 2ο πόρισμα της έκθεσης για το δημογραφικό, που σε μεγάλο βαθμό ακολούθησε τις προτάσεις της επιτροπής του 1993. Ένα χρόνο πριν, και στις δύο περιπτώσεις, είχαν προηγηθεί μαζικές διαδηλώσεις για το ζήτημα της Μακεδονίας που είχαν

70. Θεορίτσας, ό.π.

φέρει στο προσκήνιο το ζήτημα της εθνικής συνοχής και του εθνικού συμφέροντος. Αντίστοιχα, και στις δύο περιπτώσεις, είχαν προηγηθεί μεταναστευτικά ρεύματα από διαφορετικές χώρες, τα οποία όμως, αντιμετωπίστηκαν διαφορετικά από το ελληνικό κράτος στην κάθε περίπτωση.

Μέσα από αυτήν την αναλογία, θέλουμε να δείξουμε ότι το δημογραφικό αναδύεται ως ζήτημα επιβίωσης του έθνους ύστερα από περιόδους εθnikοποίησης των κοινωνικών ζητημάτων και συντηρητικοποίησης της κοινωνίας. Οι διαπραγματεύσεις του μηχανισμού της εκκλησίας αναφορικά με τον ρόλο που θα λάβει και τη σχέση της με το κράτος τείνουν να εντείνονται. Για τον λόγο αυτό, θα προσπαθήσουμε να φέρουμε στην επιφάνεια τους τρόπους συγκρότησης της πρόσφατης επιτροπής για το δημογραφικό και τους σύγχρονους λόγους που αρθρώθηκαν γύρω από το ζήτημα, οι οποίοι διαφέρουν ως έναν βαθμό από τους προγενέστερους.

Παράλληλα με την άνοδο της κρίσης, από το 2008 και μετά, είχαμε μια ταυτόχρονη ανάδυση των λόγων για το δημογραφικό. Τον Οκτώβριο του 2012, διοργανώθηκε μια συνέντευξη τύπου στο Αρεταίειο νοσοκομείο με θέμα «Κυήσεις – Αποβολές – Δημογραφικό και Οικονομική Κρίση» από τη Β΄ Μαιευτική και Γυναικολογική Κλινική του Πανεπιστημίου Αθηνών⁷¹. Αυτή η συνέντευξη τύπου, εστίασε στην αύξηση των αποβολών και στη μείωση των γεννήσεων, αλλά κυρίως αποτέλεσε το έναυσμα για τον συσχετισμό μεταξύ οικονομικής κρίσης και δημογραφικού από δεκάδες άρθρα τα επόμενα χρόνια. Μέσα από αυτά τα άρθρα περιγραφόταν η έντονη σχέση μεταξύ της λιτότητας και της ανασφάλειας με τη γήρανση του πληθυσμού,

71. <https://www.tanea.gr/2012/10/19/health/kyiseis-apoboles-dimografiko-kai-oikonomiki-krisi/>.

τη μείωση των γεννήσεων ή ακόμα και τις αποβολές⁷². Ταυτόχρονα, τονιζόταν η σύνδεση με την ανεργία, αλλά και το γεγονός ότι ο μόνος λόγος που δεν έχει μειωθεί ο πληθυσμός της Ελλάδας είναι η εισροή μεταναστών⁷³. Εκείνη την περίοδο, οι φιλελεύθεροι λόγοι περί δημογραφικού δείχνουν να κυριαρχούν, προσπαθώντας να τονίσουν τα κοινωνικά αίτια που οδηγούν στη γήρανση του πληθυσμού και στις μειώσεις των γεννήσεων. Χωρίς όμως να τίθεται αρχικά κάποια κατηγορία προς τα γυναικεία υποκείμενα και τις πρακτικές τους αναφορικά με τη ρύθμιση της αναπαραγωγής.

Τον Νοέμβριο του 2016, έχουμε την πρώτη πρόταση όσον αφορά στη δημιουργία επιτροπής για το δημογραφικό στην Ελληνική Βουλή, από τον πρώην δήμαρχο των Αθηνών και βουλευτή της Νέας Δημοκρατίας, Νικήτα Κακλαμάνη, ο οποίος μιλάει πλέον για την αναγκαιότητα προστασίας και ενίσχυσης της οικογένειας, αναφέροντας κεντρικά τις προτάσεις της Διακομματικής Κοινοβουλευτικής Επιτροπής για το Δημογραφικό, το 1993⁷⁴. Λίγους μήνες μετά, τον Απρίλη του 2017, η Φώφη Γεννηματά, επικεφαλής της Δημοκρατικής Συμπαράταξης (ΠΑΣΟΚ. ΔΗΜΑΡ), στέλνει και αυτή με τη σειρά της μια επιστολή στον πρόεδρο της Βουλής και προτείνει τη σύσταση μιας Διακομματικής Επιτροπής για το Δημογραφικό, αναφέροντας ότι

72. <https://www.iatropedia.gr/eidiseis/pos-to-mnimonio-skotoni-ke-ta-emvria-sokaroun-ta-stichia-gia-tis-apovoles/31863/>.

73. <https://www.kathimerini.gr/759391/article/epikairothta/ellada/anasfaleia-kai-anageria-frenaroyntis-gennhseis>.

74. <https://www.liberal.gr/politics/tin-sustasi-diakommatikis-epitropis-gia-to-dimografiko-proteinei-o-nikitas-kaklamanis/93397>.

«η οικογένεια, ως θεμέλιο της συντήρησης και προαγωγής του Έθνους, καθώς και ο γάμος, η μητρότητα και η παιδική ηλικία και ειδικώς οι πολύτεκνες οικογένειες, χρήζουν ειδικής κρατικής προστασίας και φροντίδας⁷⁵». Επιπλέον, μέσα από τις προτάσεις για τη σύσταση της επιτροπής για το δημογραφικό τέθηκε για πρώτη φορά κεντρικά το ζήτημα της βιωσιμότητας των ασφαλιστικών ταμείων, και άρα της αναλογίας εργαζομένων προς συνταξιούχους. Στο επίπεδο του λόγου της κεντρικής πολιτικής σκηνής, αρχίζει να υπάρχει μια άμεση σύνδεση μεταξύ των γεννήσεων περισσότερων παιδιών και της σωτηρίας της πατρίδας, σε ένα εθνικό, και άρα οικονομικό επίπεδο.

Η πρόταση της επικεφαλής της Δημοκρατικής Συμπαράταξης έγινε δεκτή, και έτσι η «Διακομματική Κοινοβουλευτική Επιτροπή «Για το Δημογραφικό» συνεστήθη με ομόφωνη απόφαση της Ολομέλειας της Βουλής, που ελήφθη κατά τη συνεδρίαση της 5ης Μαΐου 2017⁷⁶. Όπως αναφέρουμε και σε άλλα σημεία, το δημογραφικό είναι ένα ζήτημα που εξετάζεται πάντοτε με εθνικούς όρους και διαρκώς τίθεται το ζήτημα της συνέχειας του έθνους. Παρόλα αυτά, οφείλουμε να επισημάσουμε ότι το εθνικό συμφέρον μπορεί να έχει πολλές διαφορετικές εκφράσεις και πολιτικές τάσεις που το υπερασπίζονται με διαφορετική στρατηγική, όπως είδαμε πρόσφατα και στη διαχείριση του μακεδονικού ζητήματος⁷⁷. Η σύνθεση της επι-

75. <https://www.in.gr/2017/04/27/greece/diakommatiki-epitropi-gia-to-dimografiko-problima-zita-i-gennimata>.

76. Έκθεση Διακομματικής Κοινοβουλευτικής Επιτροπής για το Δημογραφικό. Ολόκληρη η έκθεση των 240 σελίδων μπορεί να βρεθεί με μια απλή αναζήτηση στο διαδίκτυο.

77. Για τις διαφορετικές εκφράσεις του εθνικού συμφέροντος σε σχέση με το μακεδονικό ζήτημα, μπορεί να ανατρέξει κανείς στο κείμενο: Όψεις της

τροπής για το δημογραφικό, αυτήν τη φορά, ήταν εξαιρετικά ετερογενής, αντικατοπτρίζοντας τόσο την κοινωνική κατάσταση, όσο και την κοινοβουλευτική σύνθεση. Οι αρμόδιοι επιστημονικοί και κοινωνικοί φορείς, συμπεριλάμβαναν καθηγητές πανεπιστημίου από διάφορες χώρες, επιστήμονες και διευθυντές ινστιτούτων κοινωνικών ερευνών, αμειβόμενους συνδικαλιστές, μέχρι και μητροπολίτες, προέδρους συλλόγων πολυτέκνων και θεολόγους. Ταυτόχρονα, όλα τα κόμματα είχαν εκπροσώπους στην επιτροπή, με αποτέλεσμα την παραγωγή εξαιρετικά διαφορετικών εκφάνσεων του εθνικού λόγου⁷⁸.

Από τη μια, η πάγια θεολογική-συντηρητική οπτική που κατατάσσει την έκτρωση ως το κύριο πρόβλημα του δημογραφικού ζητήματος, εκφράστηκε από βουλευτές της Ένωσης Κεντρώων, της Χρυσής Αυγής, αλλά και της Νέας Δημοκρατίας, οι τοποθετήσεις των οποίων είχαν συχνές αναφορές στους λόγους της εκκλησίας και πιο συγκεκριμένα στον λόγο του μητροπολίτη Σισανίου και Σιατίστης, που συμμετείχε στην επιτροπή. Η οπτική αυτή, όπως έχουμε αναφέρει και νωρίτερα, αντιλαμβάνεται τις Ελληνίδες γυναίκες ως μήτρες αναπαραγωγής του έθνους και εν δυνάμει δολοφόνους (εφόσον προβούν σε έκτρωση), τόσο μέσα από τη ρητορική περί αγέννητου παιδιού, όσο και μέσω της σύνδεσης των εκτρώσεων με την καταστροφή του ελληνικού έθνους.

εθνικής ιδεολογίας, στο Φάμπρικα Υφαντέ, Θρέφοντας εθνικισμούς: Μακεδονικό ζήτημα, συγκυρία και ένας κινηματικός απολογισμός σελ. 40.

78. Για την πρόσβαση στους διαφορετικούς λόγους που προέκυψαν μέσα στη διακομματική επιτροπή για το δημογραφικό (αλλά και στην ανάλυσή τους) ανατρέξαμε στη διπλωματική εργασία της Ηλιάνας Τσαντίλη-Ρέις με τίτλο *Η διαπλοκή του έθνους, του φύλου και της σεξουαλικότητας στον ελληνικό κοινοβουλευτικό λόγο για το δημογραφικό ζήτημα*, Τμήμα Ψυχολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ιούνιος 2019.

Η επέκταση αυτής της λογικής, βρίσκεται στην αντίληψη της μητρότητας ως κάτι το αναπόφευκτο για τη ζωή μιας γυναίκας, εξίσου συντηρητική αντίληψη την οποία όμως μοιράζονται κοινοβουλευτικοί εκπρόσωποι και φορείς από περισσότερα κόμματα. Αυτή η αντίληψη, παρόλο που μπορεί να αντιλαμβάνεται τους κοινωνικούς παράγοντες που πιέζουν τις γυναίκες οι οποίες μπορεί να θέλουν να κάνουν παιδιά, αλλά δεν μπορούν π.χ. για οικονομικούς λόγους, ταυτόχρονα θέτει τη μητρότητα ως φυσικό και βιολογικό προορισμό για όλες τις γυναίκες, παραβλέποντας άλλες επιθυμίες και κατασκευάζοντας την ετεροφυλοφιλία, αλλά και την απόκτηση παιδιού μέσω της γέννας, ως τις μοναδικές προοπτικές. Η οπτική αυτή, μπορεί έμμεσα να στρέφεται κατά της τεκνοθεσίας παιδιών από μη ετεροφυλόφιλα άτομα.

Η Νέα Δημοκρατία, στην περίπτωση του δημογραφικού πρότεινε μια προνοιακή και επιδοματική πολιτική που θα ενίσχυε την ελληνική οικογένεια και πιο συγκεκριμένα την Ελληνίδα μητέρα, προσφέροντας φοροελαφρύνσεις, γονεϊκές άδειες, αλλά και κίνητρα για την επιστροφή των Ελλήνων από το εξωτερικό. Παράλληλα, πρότεινε την επέκταση της ηλικίας συνταξιοδότησης, την κατάρτιση των ηλικιωμένων στα ψηφιακά μέσα, την τηλεργασία για τους νέους γονείς, αλλά και την καλύτερη καταγραφή των νεοεισερχόμενων μεταναστών προκειμένου να γίνονται δεκτοί μόνο όσοι/ες πληρούν κάποια κριτήρια, εντείνοντας ωστόσο, τον έλεγχο των υπολοίπων. Επομένως, παρατηρούμε ότι η προνοιακή ενίσχυση των Ελληνίδων γυναικών για την παραγωγή παιδιών, περνάει μέσα από την επισφαλειοποίηση των σχέσεων εργασίας (μέσω της ψηφιοποίησής τους), αλλά και μέσα από την επέκταση της εργασίας για τους γηραιότερους και τις γηραιότερες. Ταυτόχρονα, η εντατικοποίηση του ελέγχου της εισόδου των μεταναστών, σχετίζεται με τη βέλτιστη διαλογή όσων θεωρούνται

καλύτεροι/ες ως υποψήφιο υποτιμημένο εργατικό δυναμικό⁷⁹.

Αναφορικά με τον ΣΥΡΙΖΑ, είναι σκόπιμο να υπενθυμίσουμε ότι ως κυβέρνηση, πριν συμφωνήσει στη δημιουργία της επιτροπής για το δημογραφικό, είχε επεκτείνει το 2015 το σύμφωνο συμβίωσης και για άτομα του ίδιου φύλου⁸⁰, το 2017 είχε ψηφίσει το νομοσχέδιο για την ταυτότητα φύλου⁸¹ και τον Μάιο του 2019, πανηγύρισε ως φεμινιστική νίκη την αλλαγή ενός νομοσχεδίου που είχε καταθέσει ο ίδιος ο ΣΥΡΙΖΑ, σε σχέση με τον νομικό ορισμό του βιασμού⁸². Οφείλουμε να αναλογιστού-

79. Η Νέα Δημοκρατία σχεδόν ένα χρόνο μετά την εκλογή της, μοιάζει να έχει καταφέρει να πραγματοποιήσει τις περισσότερες προτάσεις της περί δημογραφικού. Κατανοούμε με αυτόν τον τρόπο, ότι το δημογραφικό δεν είναι απλώς πληθυσμιακό ζήτημα, αλλά ένα ζήτημα που εξαρτάται από τη δυνατότητα εκμετάλλευσης της εργασίας, αλλά και της αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης.

80. Η επέκταση του συμφώνου συμβίωσης, έδωσε σε ομοφυλόφιλα ζευγάρια τη δυνατότητα για νομική προστασία, σχεδόν ισάξια με παντρεμένα ζευγάρια του αντίθετου φύλου. Για μια κριτική ανάγνωση της επέκτασης του συμφώνου συμβίωσης, που θέτει ως αιχμή την απόρριψή του από το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας βλέπε: <https://www.provo.gr/skepseis-panosto-sumfono-simviosis-tou-kke-me-to-sintiritismo/>.

81. Οι κριτικές παρατηρήσεις και προτάσεις του Σωματείου Υποστήριξης Διεμφυλικών σε σχέση με τον νόμο μπορούν να βρεθούν εδώ: <https://transgendersupportassociation.wordpress.com/2017/05/09/δελτιο-του-οι-παρατηρησεις-προτ/> και το κείμενο της Φάμπρικα Υφανέτ σχετικά με τον αντιδραστικό λόγο που έφερε στο προσκήνιο το συγκεκριμένο νομοσχέδιο εδώ: <https://yfanet.espinblogs.net/2017/10/27/είμαστε-οι-άρρωστοι-αυτης-της-κοινωνί/>.

82. Για τον νέο νόμο για τον βιασμό, βλέπε το άρθρο της ομάδας ενάντια στις νέες πειθαρχήσεις, Μιγάδα, Ο νέος νόμος για το βιασμό και η πιο σύγχρονη ιστορική νίκη του γυναικείου κινήματος στα χρονικά! Εμείς πάντως

με ότι ο ΣΥΡΙΖΑ, ως κυβέρνηση, προσπάθησε να ενσωματώσει κάποιες πάγιες διεκδικήσεις ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων και φεμινιστικών συλλογικοτήτων, φέρνοντας στη δημόσια σφαίρα και στην κεντρική πολιτική σκηνή, ζητήματα που δεν είχαν τεθεί ξανά με τέτοιο τρόπο. Οι συζητήσεις αυτές έφεραν όλες τις αντιδραστικές φωνές του πολιτικού φάσματος στο προσκήνιο και προσπάθησαν να ταυτίσουν την παραχώρηση δικαιωμάτων σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, με την ευρύτερη πολιτική της λιτότητας.

Σε σχέση με το σύνολο της επιτροπής για το δημογραφικό, ο ΣΥΡΙΖΑ, ακόμα και στα πλαίσια ενός αμιγώς εθνικού ζητήματος, εξέφρασε φαινομενικά προοδευτικές και ριζοσπαστικές θέσεις. Οι βουλευτρίες του ΣΥΡΙΖΑ λοιπόν, στο πλαίσιο αυτών των συζητήσεων αυτοπροσδιορίζονται ως φεμινίστριες, θέτουν ως απαραίτητο στοιχείο της δημογραφικής πολιτικής την ισότητα των φύλων και πρεσβεύουν το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση των γυναικείων σωμάτων απέναντι στις λογικές που μιλάνε μόνο για τα δικαιώματα της τεκνοποιίας και της γονεϊκότητας. Επιπλέον, υπερασπίζονται την έκτρωση ως κατοχυρωμένο και αναφαίρετο δικαίωμα των γυναικών στην Ελλάδα, που αποτελεί «κομμάτι της Ευρώπης και μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κατηγορώντας παράλληλα τις χώρες που δυστυχώς έχουμε δίπλα μας και απαγορεύουν τις αμβλώσεις, έχοντας τραγικά αποτελέσματα μέσω αυτής της επιβολής προς τη γυναίκα»⁸³.

Οι εκπρόσωποι του ΣΥΡΙΖΑ υπερασπίζονται τα γυναικεία δι-

δεν νιώθουμε νικήτριες, που μπορεί να βρεθεί διαδικτυακά στον εξής σύνδεσμο: <https://migada71.files.wordpress.com/2019/12/23-o-neos-nomos.pdf>.

83. Ηλίανα Τσαντίλη-Πείς, ό.π.

καιώματα στα πλαίσια ενός δημοκρατικού κράτους και προκρίνουν την κρατική ενίσχυση των γυναικών που θέλουν να κάνουν παιδιά, αλλά και όσων θέλουν να κάνουν έκτρωση, προκρίνοντας ταυτόχρονα τις νέες μορφές οικογένειας. Υπερασπίζονται έτσι, την κρατική εξουσία ως τον μοναδικό θεσμό που μπορεί να προστατέψει τα γυναικεία, αλλά και τα ΛΟΑΤΚΙ+ υποκείμενα, αναιρώντας την αναγκαιότητα του συλλογικού αυτοκαθορισμού και του αντιθεσμικού αγώνα. Στο πλαίσιο της δημογραφικής πολιτικής, η ισότητα των φύλων, αλλά και των γυναικείων και ΛΟΑΤΚΙ+ δικαιωμάτων, τίθεται πλέον με αντιφατικό τρόπο ως ζήτημα εθνικής πολιτικής, πλάι στο γεγονός ότι «οι Ελληνίδες δεν γεννούν αρκετά ώστε να επιβιώσει το έθνος». Επιπλέον, τονίζεται ότι η κυριαρχία των παραδοσιακών μορφών οικογένειας περιορίζουν τη γονιμότητα, ενώ αντίθετα, όπου «υπάρχουν πολλαπλά συστήματα οικογένειας, οι δείκτες γονιμότητας είναι υψηλότεροι». Επιχειρείται λοιπόν, η ενσωμάτωση και προώθηση νέων ή εναλλακτικών μορφών οικογένειας⁸⁴, συμβίωσης και συγγένειας, ισχυριζόμενοι ότι με αυτόν τον τρόπο θα ενισχυθεί η γενικότερη αναπαραγωγή παιδιών. Δηλώνεται δηλαδή, η πρόθεση της επέκτασης της ίδιας της έννοιας της οικογένειας, σε μια πιο προοδευτική κατεύθυνση, προκειμένου να σωθεί η χώρα. Ο ΣΥΡΙΖΑ, ως σύγχρονο κόμμα που αντιλαμβάνεται τις κοινωνικές διεργασίες, ήρθε να απαντήσει σε ζητήματα που είχαν τεθεί κοινωνικά (άμεσα και έμμεσα) και που έχουν επίδραση στις καθημερινές

84. Στις προτάσεις του ΣΥΡΙΖΑ σχετικά με την επέκταση της μορφής της οικογένειας περιλαμβάνονται οι «μονογονεϊκές οικογένειες με γονέα που δεν παντρεύτηκε ή με γονέα διαζευγμένο ή χήρο, «ανασυγκροτημένες» με γονείς που ξαναπαντρεύτηκαν ή υπέγραψαν σύμφωνο συμβίωσης, θετές οικογένειες με γονείς που επέλεξαν την τεκνοθεσία, οικογένειες που έχουν αποκτήσει παιδί με τη χρήση της βιοτεχνολογίας, ομοφυλοφιλικές/ ΛΟΑΤ οικογένειες, κ.λπ.: <https://left.gr/news/voyli-oi-protaseis-toy-syriza-gia-dimografiko-zitima>.

ζωές πολλών ανθρώπων, προσπαθώντας να τα ενσωματώσει στην κατεύθυνση της εθνικής ανασυγκρότησης. Όμως, ακόμα και αν κατάφερε να υλοποιήσει τις προτάσεις του, κάποια υποκείμενα θα συνέχιζαν να μην χωράνε στην αγκαλιά του έθνους και πιθανώς θα επέμεναν να γράφουν την ιστορία τους στα περιθώριά του. Η σχέση του κεφαλαίου που διαπερνά και διαμορφώνει όλες τις κοινωνικές συνθήκες, γεννά διαρκώς νέους περισευούμενους/ες, παρά την όποια βελτίωση στις συνθήκες της ζωής κάποιων κομμάτων του πληθυσμού.

Με αυτόν τον τρόπο, ο ΣΥΡΙΖΑ προσπαθεί να εγγράψει τις διεκδικήσεις των γυναικών, αλλά και όσων δεν χώρεσαν στην κυρίαρχη ετεροκανονική πραγματικότητα, στον ορίζοντα του έθνους και του συντάγματος, προσδίδοντάς τους ταυτόχρονα, μια αναβαθμισμένη νομιμοποίηση. Μέσα από τη ρητορική του για ένα ευρωπαϊκό κράτος αλληλεγγύης με ισχυρή κοινωνική πρόνοια και δίχως διακρίσεις, επιχειρεί να χαράξει μια διαφορετική προοπτική του εθνικού συμφέροντος. Οπότε με βάση αυτό, προσπαθεί να αλλάξει και την ίδια τη μορφή του δημογραφικού ως ζητήματος που θέτει στο προσκήνιο τον έλεγχο της γυναικείας αναπαραγωγής. Προσπαθώντας να αναδείξει τη γυναικεία επιθυμία και την εμπρόθετη δράση των γυναικών και των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων, αναγκάζεται να αναζητήσει αλλού τις απαντήσεις στο πρόβλημα του δημογραφικού.

iv. Οι μετανάστες και οι μετανάστριες ως υποψήφια λύση για το δημογραφικό

Σε αυτό το πλαίσιο, ο ΣΥΡΙΖΑ έθεσε κεντρικά την ένταξη των μεταναστών και των μεταναστριών ως λύση για το δημογραφικό ζήτημα. Σε αλληπάλληλες δηλώσεις του αρχηγού του κόμματος Αλέξη Τσίπρα⁸⁵, αλλά και στις επίσημες προτάσεις του κόμματος στην επιτροπή για το δημογραφικό⁸⁶, η ένταξη των μεταναστ(ρι)ών προτείνεται ως μια από τις βασικότερες λύσεις. Ακολουθώντας τα παραδείγματα κάποιων ευρωπαϊκών χωρών, η μετανάστευση γίνεται αντιληπτή ως μια καίρια πιθανότητα ανάσχεσης της γήρανσης των ευρωπαϊκών πληθυσμών, αλλά και ως μέσο ανακούφισης των ασφαλιστικών και φορολογικών ταμείων του κράτους.

Αναγνωρίζουμε ότι η εισαγωγή μιας τέτοιας προοπτικής στους λόγους της κεντρικής πολιτικής σκηνής, δεν μπορεί παρά να είναι σε έναν βαθμό θετική για τους μετανάστες και τις μετανάστριες που έχουν αναδείξει δεκάδες φορές τα τελευταία χρόνια το ζήτημα των χαρτιών, δηλαδή της νόμιμης αναγνώρισής τους από το κράτος. Ιδιαίτερα σε μια κοινωνία, όπου οι μετανάστ(ρι)ες έχουν μεταμορφωθεί μεθοδικά σε εγκληματίες, επικίνδunami και μολυσματικοί που τους αξίζει να απελαθούν ή να πεθάνουν, το αίτημα της ένταξής τους με φιλελεύθερους όρους, με στόχο δηλαδή, την επιβίωση του έθνους-κράτους, μπορεί να είναι σημαντικό για κάποιους και κάποιες από αυτούς/ες.

85. <https://www.protothema.gr/politics/article/870837/tsipras-nansomatossoume-tous-metanastes-gia-na-luthei-to-dimografiko/>.

86. <https://left.gr/news/voyli-oi-protaseis-toy-syriza-gia-dimografiko-zitima>.

Από την άλλη βέβαια, το κύριο πρόβλημα είναι ότι αυτά τα λόγια δεν αλλάζουν τίποτα για τις περισσότερες και τους περισσότερους, καθώς αποτελούν αφαιρέσεις που δεν επιδρούν άμεσα στην πραγματικότητά τους. Δεν αρνούμαστε ότι οι πολιτικές της κυβέρνησης της ΝΔ, σε σχέση με την προγενέστερη διαφέρουν. Οι περιορισμοί στη χορήγηση του αριθμού μητρώου κοινωνικής ασφάλισης (ΑΜΚΑ), η αυστηροποίηση στη διαδικασία ασύλου, η ανακοίνωση κλειστών κέντρων κράτησης, οι μαζικές επαναπροωθήσεις και τα παράνομα pushbacks δεν είναι απλώς ασκήσεις σε επίπεδο ύφους, αλλά αλλαγές που επηρεάζουν σε άμεσο επίπεδο τη ζωή των μεταναστριών. Αυτές δεν συνέβησαν μόνο επειδή υπήρξε η αλλαγή στο επίπεδο διακυβέρνησης, αλλά και γιατί υπήρξε αλλαγή σε σχέση με την ίδια την κίνηση των μεταναστ(ρι)ών σε συνάρτηση με την αναγκαιότητα εργατικού δυναμικού για τις χώρες της Ευρώπης.

Το ελληνικό κράτος βρίσκεται δεσμευμένο σε κάποιες συμφωνίες με την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Τουρκία και καλείται να αντισταθμίσει τον ρόλο του ως κράτος-σύνορο και τόπος διαλογής των μεταναστευτικών κινήσεων, κάτι που φυσικά κάνει με το αζημίωτο. Γνωρίζουμε καλά ότι η θυματοποίηση και η εγκληματοποίηση αποτελούν δύο εναλλασσόμενες, αλλά και αλληλεπικαλυπτόμενες, όψεις της διαχείρισης των μεταναστών. Βλέπουμε δηλαδή, το κράτος να προσπαθεί να ανακτήσει όσο το δυνατόν μεγαλύτερο έλεγχο του πληθυσμού, με όσο το δυνατόν μικρότερο κόστος, μέσω δηλαδή, της στρατιωτικής διαχείρισης.

Ωστόσο, θυμόμαστε ότι παλαιότερα η κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ, απέδειξε ότι και ο λόγος περί αλληλεγγύης των μεταναστών μπορεί να συνυπάρχει με τη διαχείριση της κόλασης της Μόριας (και της Αμυδαλέζας), με την περιγραφή των μετανα-

στών ως μουσουλμάνων τρομοκρατών και με τη χρησιμοποίησή τους ως διαπραγματευτικό εργαλείο προς την Ευρωπαϊκή Ένωση, για τη διεκδίκηση κονδυλίων⁸⁷. Η δημιουργία της φιγούρας του πρόσφυγα και της έννοιας της «ευαλωτότητας»⁸⁸ (ως βασικό εργαλείο διαχωρισμού μεταξύ των μεταναστών), η εκκένωση της Ειδομένης, αλλά και οι διαρκείς εκκενώσεις εγχειρημάτων αλληλεγγύης και καταλήψεων μεταναστών, απέδειξε ότι και η λεγόμενη ανθρωπιστική διαχείριση, επέλεξε να διαλύσει κάθε κοινότητα αγώνα μεταναστών και μεταναστριών που επιχειρήσε να διεκδικήσει κάτι παραπάνω από τα ψίχουλα αλληλεγγύης που έδινε τότε το ελληνικό κράτος⁸⁹.

Αυτή η διαδικασία ένταξης ή ενσωμάτωσης που ευαγγελίζεται πλέον ο ΣΥΡΙΖΑ, αποτελεί μια εξαιρετικά βίαιη διαδικασία, την οποία βίωσαν οι περισσότεροι μετανάστ(ρι)ες τη δεκαετία του 1990, προκειμένου να νιώσουν έστω και λίγο αποδεκτοί/ες ή τουλάχιστον να ελαττώσουν την υποτίμηση και τον κίνδυνο τού να ζεις ως μετανάστης στην ελληνική πραγματικότητα. Αυτή η διαδικασία λοιπόν, περιλαμβάνει πολλά διαφορετικά στάδια που έπρεπε να ενστερνιστούν οι μετανάστες και οι μετανάστριες ώστε να αποφύγουν, σε έναν βαθμό, τον κοινωνι-

87. Ο πρώην υπουργός εξωτερικών του ΣΥΡΙΖΑ, Νίκος Κοτζιάς, διεκδικώντας χρήματα από την Ευρωπαϊκή Ένωση δήλωνε το 2015 «θα υπάρξουν εκατομμύρια μετανάστες και χιλιάδες τζιχαντιστές που θα έρθουν στην Ευρώπη, αν καταρρεύσει οικονομικά η Ελλάδα».

88. Βλέπε το: *Αποκρυπτογραφώντας τις εν εξελίξει αλλαγές στη διαχείριση του προσφυγικού και τον ρόλο των ΜΚΟ* στο: Συνέλευση για την ΚΥκλοφορία των Αγώνων (2019), *Στην άλλη όχθη: Η πολιτική διαχείρισης του μεταναστευτικού πληθυσμού ως πλεονάζοντος και οι αγώνες εναντίον της*.

89. <https://yfanet.espinblogs.net/2017/03/08/na-10-3-2000-εκδήλωσιν-ενημέρωσι/>.

κό ρατσισμό, αλλά και να κερδίσουν την πρόσβαση στα δικαιώματα που παρέχει το ελληνικό κράτος. Από το να κρύβουν τη γλώσσα τους και την καταγωγή τους, μέχρι το να αλλάζουν το όνομά τους και να βαφτίζονται Χριστιανοί Ορθόδοξοι, από το να προσπαθούν να οικειοποιηθούν κομμάτια της ελληνικής εθνικής αφήγησης, μέχρι το να δουλεύουν περισσότερο και με πολύ λιγότερα χρήματα⁹⁰. Το τελευταίο αυτό σημείο, είναι που αντιλαμβανόμαστε και ως διαρκές επίδικο για το ελληνικό κράτος, όσον αφορά στην όποια διαδικασία νομιμοποίησης των μεταναστών.

Αυτό που ισχυριζόμαστε είναι ότι, συνήθως πριν από οποιαδήποτε διαδικασία νομιμοποίησης των μεταναστών υπάρχει μια μεγάλη περίοδος που ζουν ως παράνομοι. Οπότε αν, για εμάς, τα σύνορα αποτελούν σχέσεις που μεταλλάσσονται ανάλογα με την κίνηση των ανθρώπων και την προσπάθεια ρύθμισής της από το κράτος⁹¹, τότε οφείλουμε να δούμε τα σύνορα και ως μια διαδικασία που προσπαθεί να εμπεδώσει στους μετανάστες και στις μετανάστριες την ίδια τη μισθωτή εργασία. Καθώς λειτουργούν ως ένα πρώτο σημείο διαλογής και κατάτμησης σε διαφορετικά είδη εργασίας ανάλογα με την εκάστοτε περίοδο. Τα σύνορα γίνονται πιο διάτρητα ή μη, τόσο με βάση τις πρωτοβουλίες της ίδιας της κίνησης των μεταναστριών, όσο και μέσα από την αναγκαιότητα ή όχι για εργασία. Την περίοδο του 2015 τα σύνορα ήταν σε έναν βαθμό πιο

90. Ένα μεγάλο τμήμα αυτής της ιστορίας που αφορά κυρίως στους μετανάστες και τις μετανάστριες με καταγωγή από την Αλβανία, μπορείτε να το αναζητήσετε στη δίγλωσση (ελληνικά - αλβανικά) έκδοση της μπροσούρας: Αχάριστοι: Η μετανάστευση ως έγκλημα, το έγκλημα ως αντίσταση από τις/τους rugazë të pabindur και τη συλλογικότητα takim.

91. <https://factoryfanet.wordpress.com/2011/06/14/καπιταλισμός-μετανάστευση-και-κρίση/>.

προσπελάσιμα⁹², καθώς προσπαθούσαν να περάσουν εκατο- ντάδες χιλιάδες μετανάστες που ήταν εξειδικευμένοι σε κά- ποιο τομέα. Αντίθετα, πρόσφατα, ήταν πολύ πιο «κλειστά», στις περιπτώσεις που τα περνούσαν άνθρωποι που η εργασία τους δεν θεωρούνταν άμεσα αναγκαία από τα ευρωπαϊκά κράτη. Πέρα από τα σύνορα όμως, υπάρχουν και τα εσωτερικά σύνο- ρα που ρυθμίζονται από τον κεντρικό έλεγχο της αστυνομίας προς τις μετανάστριες, από τον έκδηλο κοινωνικό ρατσισμό που επιτείνει την παρανομοποίησή τους αλλά και από κάθε ανοιχτό ή κλειστό κέντρο κράτησης. Οι παρανομοποιημένοι μετανάστες βρίσκονται σε ένα ιδιότυπο καθεστώς ζωής υπό τον διαρκή κίνδυνο της παρανομίας και της απέλασης. Ενώ τη μια ημέρα μπορούν να πουλάνε, έστω και παράνομα, την εργασιακή τους δύναμη, την άλλη ημέρα μπορεί να βρεθούν σε ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης ή έστω σε ένα ελεγχόμενο camp, από όπου αν λείψουν για κάποιο καιρό δεν δικαιούνται το πενιχρό επίδομα των Ηνωμένων Εθνών.

Οπότε, αν ο ΣΥΡΙΖΑ επιμένει στη λύση του δημογραφικού μέσω της ένταξης των μεταναστών και των μεταναστριών, αυτή δεν θα είναι παρά μια ένταξη δια του αποκλεισμού τους. Δηλαδή, μέσω της διαρκούς υποτίμησης της μισθωτής εργα- σίας τους, του αποκλεισμού τους από την ίδια την πρόσβαση στην πόλη, του εγκλεισμού τους σε κλειστά και ανοιχτά κέντρα κράτησης. Αν, και πάλι υποθετικά, κινούνταν προς την άμεση

92. Φυσικά αυτή η διατύπωση δεν θέλει να υπονοήσει ότι οι μετανάστριες απλώς διαπερνούσαν τα σύνορα χωρίς καμία δυσκολία. Το ελληνικό κρά- τος είχε φροντίσει να δημιουργήσει έναν μηχανισμό διαλογής των ανθρω- πων που θα περνούσαν, κλείνοντας τα χερσαία σύνορα του Έβρου με απο- τέλεσμα να τις αναγκάζει να περνάνε δια μέσου θαλάσσης. Βλέπε το: *10 + 1 σημεία για τις μεταναστευτικές ροές και τη διαχείρισή τους*: <https://yfanet.espinblogs.net/2015/10/01/πε-1-10-10-και-1-σημεία-για-τις-μεταναστευ- τικ/>

πολιτογράφηση κάποιων για χάρη των ασφαλιστικών ταμείων, αυτό δεν θα γινόταν παρά με την ταυτόχρονη υποτίμηση κάποιων καινούργιων μεταναστών και μεταναστριών που δεν θα χωρούσαν στον οικονομικό σχεδιασμό της χώρας. Η σχέση του κεφαλαίου, όποιο μανδύα και να φορέσει, όσα δικαιώματα και να παραχωρήσει, διαρκώς συνεχίζει να παράγει περισσότερες περισευούμενες, περισσότερη δυστυχία και θάνατο.

Γενικότερα, μέσα σε όλες αυτές τις διαφορετικές προτάσεις σε σχέση με τη διαχείριση του δημογραφικού ζητήματος αποκρυσταλλώνεται ένα μέρος των κοινωνικών συγκρούσεων και αντιθέσεων που προηγήθηκαν τα προηγούμενα χρόνια. Για τον λόγο αυτό, στις επόμενες ενότητες του κειμένου θα προσπαθήσουμε να αναλύσουμε τον τρόπο με τον οποίο η αναδιάρθρωση μετασχημάτισε το σύνολο των καπιταλιστικών σχέσεων, αλλά και το πώς οι πολιτικές της εκάστοτε κυβέρνησης ενσωμάτωσαν μέρος των αγώνων που είχαν τεθεί από τις αγωνιζόμενες και τους αγωνιζόμενους.

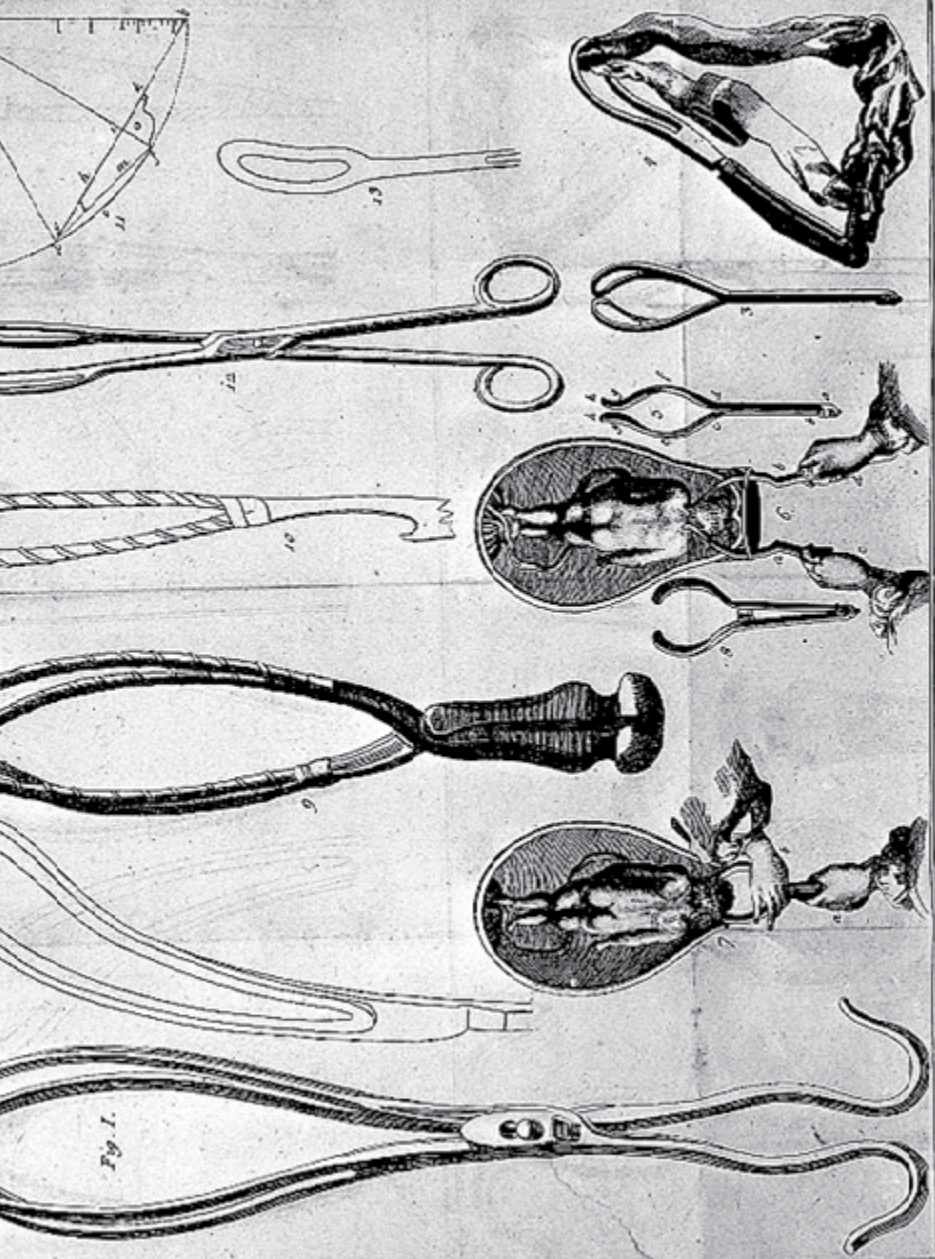

Fig. I.

W. Woodcut.

[4]

Από την κρίση της κοινωνικής αναπαραγωγής στο «αγέννητο παιδί»

i. Η αναδιάρθρωση της αναπαραγωγής

Διερευνώντας τους λόγους που επανέρχεται στη σημερινή συγκυρία το ζήτημα της έκτρωσης με αντιδραστικό τρόπο, οφείλουμε να το αντιληφθούμε ως τμήμα της έμφυλης επίθεσης πάνω στα σώματα που ορίστηκαν ως γυναικεία. Αυτή η επίθεση δεν είναι κάτι καινούργιο, καθώς την έχουμε δει να εξελίσσεται σε διαφορετικές μορφές και εντάσεις από τις απαρχές του καπιταλισμού (αλλά και νωρίτερα) σε διάφορα μέρη του κόσμου. Παρόλα αυτά, αν θέλουμε να διερευνήσουμε τον λόγο, για τον οποίο επανέρχεται τώρα στον δημόσιο λόγο το ζήτημα του περιορισμού των εκτρώσεων, οφείλουμε να το επεξεργαστούμε ως ένα ζήτημα που σχετίζεται άμεσα με την κρίση αναπαραγωγής του κεφαλαίου, έτσι όπως αναδύθηκε μέσα από τους κύκλους συσσώρευσης του κεφαλαίου, καθορισμένη και μέσα από την κίνηση και τους αγώνες των ανθρώπων. Η κρίση που εμφανίζεται ως οικονομική, είναι στην πραγματικότητα μια μυστικοποιημένη κρίση των κοινωνικών/ταξικών σχέσεων⁹³.

93. <https://factoryfanet.wordpress.com//2010/07/16/σημειώ->

Επομένως, δεν αντιλαμβανόμαστε την κρίση ως μια διαδικασία που επιβάλλεται αποκλειστικά από το κεφάλαιο, αλλά ως μια αμφίδρομη/διαλεκτική διαδικασία μεταξύ του κεφαλαίου και των αγώνων. Οι κοινωνικές διεκδικήσεις μπορούν να πιέζουν το κεφάλαιο, με αποτέλεσμα κάποιες φορές η αναπαραγωγή της σχέσης κεφαλαίο να φτάνει σε οριακό σημείο. Από την άλλη, η αναδιάρθρωση, ως προσπάθεια αντιμετώπισης της κρίσης από το κεφάλαιο, δυσκολεύει τη ζωή και την αναπαραγωγή των ίδιων των προλετάριων. Οι μειώσεις στον άμεσο και έμμεσο μισθό, οι περικοπές των συντάξεων, η ανεργία, οι απολύσεις στο δημόσιο, αλλά και οι δραστηκές περικοπές στις δομές του κράτους πρόνοιας, υποτιμούν άμεσα τις ζωές των προλετάριων και αυξάνουν το κόστος ζωής τους. Η επίθεση του κεφαλαίου μέσω της αναδιάρθρωσης δεν αφορά μόνο την παραγωγική, αλλά και την αναπαραγωγική σφαίρα, καθώς λειτουργούν ως άμεσα αλληλένδετες. Στην αναπαραγωγική σφαίρα εντάσσονται όλες οι διαδικασίες που απαιτούνται για την αναπαραγωγή της εργατικής τάξης ως εμπόρευμα, δηλαδή, ως εργατική δύναμη. Εμείς στη συγκεκριμένη περίπτωση θα αναφερθούμε στο κομμάτι της απλήρωτης αναπαραγωγικής εργασίας, έτσι όπως αντιληφθήκαμε ότι διαμορφώθηκε κατά την περίοδο της αναδιάρθρωσης. Παραδείγματος χάριν, υπήρξε επιπλέον πάγωμα των προσλήψεων ή και το κλείσιμο των δημοσίων κοινωνικών υπηρεσιών (π.χ. παιδικοί σταθμοί⁹⁴, σχολεία, νοσοκομεία, γηροκομεία). Αυτό συνδυάστηκε τόσο με την ιδιωτικοποίηση κάποιων δημόσιων παροχών, όσο και με την αύξηση της έντασης της εργασίας που δεν αμείβεται άμεσα και κατατάσσεται στη σφαίρα της άμισθης οικιακής

σεις-για-την-καπιταλιστική-κρί/.

94. <https://www.tanea.gr/2010/09/21/greece/krisi-kai-stoys-paidikoys-stathmoys/>.

εργασίας. Γι' αυτόν τον λόγο, θεωρούμε σημαντικό να τονιστεί ότι μέσα από την υποχώρηση του κράτους πρόνοιας, αναγκάστηκαν να επωμιστούν το κόστος της ικανοποίησης αυτών των αναγκών, συγκεκριμένα αυτές που εκτελούν και τις «αόρατες εργασίες», δηλαδή, οι γυναίκες⁹⁵. Αντιλαμβανόμαστε, επίσης, ότι αυτή η μετακύλιση, δημιούργησε νέες επισφαλείς θέσεις εργασίας σε αμιγώς εμφυλοποιημένα πεδία, όπως στη φροντίδα του σπιτιού ή των παιδιών.

Αυτό γίνεται εμφανές και από τις διαρκείς παραβιάσεις των δικαιωμάτων των εγκύων γυναικών, όπως η μη παραχώρηση άδειας εγκυμοσύνης και επιδομάτων, αλλά και η επιστροφή με δυσμενέστερους όρους ή ακόμη και η μη δυνατότητα επιστροφής στην εργασία τους μετά την εγκυμοσύνη. Επιπλέον, βλέπουμε ότι σε μια περίοδο διαρκώς αυξανόμενης ανεργίας, αυτές που βρίσκονται όλο και πιο συχνά εκτός εργασίας είναι οι γυναίκες. Αυτό φυσικά έχει άμεση σχέση με τη μητρότητα, η οποία προπαγανδίζεται διαρκώς ως ο φυσικός προορισμός και ρόλος της «γυναικείας φροντιστικότητας» επιβάλλοντας τη διαρκή ενασχόληση με τα παιδιά και τους ηλικιωμένους.

95. Φυσικά δεν μπορούμε να ισχυριστούμε απλώς και μόνο, ότι το κεφάλαιο και το κράτος δρουν ως φυσικά πρόσωπα πιέζοντας τις γυναίκες να αναλάβουν το βάρος της αναπαραγωγής. Συχνά αναγνωρίζουμε ότι στο πλαίσιο της οικογένειας οι άνδρες σύζυγοι λειτουργούν διαμεσολαβητικά. Δηλαδή, βλέποντας τη θέση τους όσον αφορά την εργασία, αλλά και την προσφορά χρημάτων στο σπίτι να αλλάζει, κάποιες φορές και αυτοί προσπάθησαν να περιορίσουν τις γυναίκες στα «οικιακά καθήκοντα». Παρόλα αυτά, λόγω της αλλαγής των κοινωνικών συσχετισμών τα τελευταία χρόνια, οι άνδρες-σύζυγοι δεν κατάφεραν πάντοτε να περιορίσουν τις γυναίκες σε αυτήν τη σφαίρα καθηκόντων. Για τον λόγο αυτό, υπήρξε μια αύξηση της έμφυλης βίας ως κατεξοχήν μέσο πειθάρχησης και επιβολής, κάτι που σε κάποιες περιπτώσεις δεν έγινε ανεκτό από τις γυναίκες με συχνό αποτέλεσμα να αυξηθούν τα διαζύγια.

Σε αυτήν την περίπτωση, υπάρχει μια διαρκής πίεση προς τις γυναίκες να αναλάβουν δουλειές (τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό του σπιτιού) που δεν είναι κανείς άλλος πρόθυμος να αναλάβει. Το γεγονός αυτό, συμβάλλει στην ενίσχυση και καθήλωση της έμφυλης διάκρισης⁹⁶, του ρόλου των γυναικών, αλλά και στον αποκλεισμό τους στα όρια της πυρηνικής οικογένειας, περιορίζοντας τις δυνατότητες σύνδεσης και αγώνα στο κοινωνικό πεδίο, ακόμα και όταν αυτό είναι το ασταθές πεδίο της ανεργίας.

Ταυτόχρονα, οι περικοπές του κράτους πρόνοιας συμπεριλαμβάνουν και τις μείωση της χρηματοδότησης στην περίθαλψη. Οι περικοπές αυτές παράλληλα με την ανάδυση της ιδιωτικής χρηματοδότησης (αλλά και του ελέγχου), έρχονται να περιορίσουν την πρόσβαση των πιο επισφαλών κομματιών της εργατικής τάξης στις δημόσιες δομές υγείας και να δυσκολέψουν την κάλυψη των αναγκών τους. Πιο συγκεκριμένα, σε σχέση με το ζήτημα που μας απασχολεί, η επίθεση στη δημόσια υγεία απείλησε περαιτέρω την πρόσβαση των γυναικών σε ασφαλείς και δωρεάν εκτρώσεις⁹⁷. Παρόλα αυτά, οι εκτρώσεις από την αρχή της περιόδου της κρίσης δείχνουν πράγματι να έχουν αυξηθεί, ενώ ταυτόχρονα, παρατηρείται ισχυρή μείωση των γεννήσεων⁹⁸. Αυτό δείχνει ότι, παρά τους όποιους περιο-

96. Για περαιτέρω ανάλυση βλέπε: *Η λογική του φύλου*, στο End Notes 3.

97. Παρά το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια της κρίσης αυξήθηκε ο αριθμός των ντόπιων γυναικών που κατέφυγαν στα δημόσια νοσοκομεία, οι περισσότερες γυναίκες που τα επιλέγουν είναι είτε μετανάστριες, είτε Ρομά, είτε δεν έχουν καμία κοινωνική στήριξη από το περιβάλλον τους.

98. Στο 7ο Πανελλήνιο Συνέδριο Οικογενειακού Προγραμματισμού που έγινε το 2015, παρουσιάστηκαν ευρήματα για αύξηση των εκτρώσεων σε ποσοστό 50% από την αρχή της κρίσης, αλλά και μείωση των γεννήσεων κατά

ρισμούς στην περίθαλψη, και, παρά την υποτίμηση του μισθού, οι γυναίκες συνεχίζουν να επιμένουν και να καταφέρνουν να βρίσκουν διεξόδους, επιλέγοντας την έκτρωση.

Κατά τη γνώμη μας, αυτά τα στοιχεία δεν αποτελούν απλώς μια δεξιά-συντηρητική προπαγάνδα που προσπαθεί να θίξει το ζήτημα της επιβίωσης του έθνους, αλλά αποτελούν, έως έναν βαθμό, κομμάτι της πραγματικότητας της κρίσης. Πράγματι έχουν μειωθεί οι γεννήσεις, όμως αυτό δεν οφείλεται στις εκτρώσεις, αλλά στην πίεση που επιβάλλεται από το κεφάλαιο και καθιστά δυσβάσταχτο το κόστος της γέννησης και της ανατροφής παιδιών. Επιπλέον, η μείωση των γεννήσεων τα τελευταία χρόνια μπορεί να οφείλεται και στην άρνηση ενός κομματιού των γυναικών να επωμιστούν το βάρος της αναπαραγωγής, ταυτόχρονα με τη γενικότερη διάρρηξη της παραδοσιακής μορφής της οικογένειας ως κυρίαρχης για τη σύναψη ερωτικών σχέσεων. Τέλος, η ανάδυση στην ελληνική πραγματικότητα επιθυμιών, ταυτοτήτων και επιτελέσεων, που ξεφεύγουν από τα ετεροκανονικά⁹⁹ μοτίβα σύναψης σχέσεων και από τα δίπολα των φύλων, έχει ως αποτέλεσμα η οικογένεια και η γέννηση παιδιών να μην αποτελούν μονόδρομο στις ζωές κάποιων.

30% στα δημόσια νοσοκομεία. Βλέπε: <https://www.kathimerini.gr/836139/article/epikairothta/ellada/ay3anontai-anhsyxhtika-oi-diakopes-kyhshs-sthn-ellada>.

99. Ως ετεροκανονικότητα μπορούμε να ορίσουμε την πεποίθηση ότι οι άνθρωποι χωρίζονται σε διακριτά και συμπληρωματικά φύλα (άνδρας και γυναίκα) με φυσικούς ρόλους στη ζωή, που δεν μπορούν παρά να οδηγούν στη σύναψη ερωτικών σχέσεων μόνο με άτομα του διαφορετικού φύλου. Η ετεροκανονικότητα δεν πρέπει να ταυτίζεται με την ετεροφυλοφιλία (που μπορεί να ενέχει πολλαπλές επιτελέσεις και ρόλους), αλλά με την υποτίμηση προς ό,τι αποκλίνει από την αντίληψη ότι οι άνθρωποι είναι ετεροφυλόφιλοι και ότι το φύλο είναι φυσικό δίπολο.

Θεωρούμε, λοιπόν, ότι οφείλουμε τόσο να αναδείξουμε τον ρόλο της πίεσης του κεφαλαίου στη μείωση των γεννήσεων, όσο και να υπερασπιστούμε τις μειώσεις των γεννήσεων τα τελευταία χρόνια ως ένα κομμάτι της άρνησης των υποκειμένων να επωμιστούν το βάρος της αναπαραγωγής, αλλά και να ενταχθούν στις παραδοσιακές μορφές συσχετισμού μεταξύ των ανθρώπων (πυρηνική οικογένεια). Οπότε, παρά το γεγονός ότι ο προηγούμενος κύκλος αγώνων φάνηκε πως δεν ανέδειξε κεντρικά την κοινωνική μορφή του φύλου, και πως δεν έφερε στο προσκήνιο κάποια προσπάθεια πολιτικοποίησης της έμφυλης διαφοράς¹⁰⁰, θα τολμήσουμε να ισχυριστούμε ότι βοήθησε στην ανάδυση του φύλου ως μορφής υποκειμενοποίησης τα χρόνια που ακολούθησαν. Ισχυριζόμαστε, δηλαδή, ότι οι συγκρούσεις και οι αυτόνομες συναντήσεις που προέκυψαν τόσο από την ίδια την κρίση, όσο και μέσα από την οργάνωση στο επίπεδο των γειτονιών, μέσα από τη καθημερινή τριβή και των αγώνων στο επίπεδο της αναπαραγωγής, έφεραν μετέπειτα στο κοινωνικό προσκήνιο την έννοια του φύλου, αλλά και της ρευστότητας που το διακατέχει ως κατηγορία. Αναγνωρίζουμε ότι η δυναμική των κινημάτων κάποιες φορές καταφέρνει να τροφοδοτήσει και άλλα κινήματα, ακόμα και αν τα περιεχόμενά τους σε πρώτο χρόνο δεν κατάφεραν να τεθούν κεντρικά, ώστε να επεκτείνουν και να αναδιαμορφώσουν τα όρια των περιεχομένων τους, αλλά και τις κατευθύνσεις που είχαν τεθεί αρχικά. Τέλος, οφείλουμε να επισημάνουμε ότι και η ίδια η διαδικασία της κρίσης μεγένθυσε, αλλά και αναδιέταξε τους ήδη υπάρχοντες ανταγωνισμούς και τις ιεραρχίες που διέπουν την κοινωνία. Ταυτόχρονα, όμως, έκανε ορατά περιθωριοποιημένα υποκείμενα, μέσω της εντατικής καταστολής τους από την κρατική στρατηγική περί ανά-

100. Βλέπε και: Έφη Αβδελά, (2011) *Το φύλο (σε) κρίση ή τι συμβαίνει στις γυναίκες σε χαλεπούς καιρούς*.

πλασης του δημόσιου χώρου και προστασίας της ελληνικής οικογένειας (όπως συνέβη με την υπόθεση των οροθετικών γυναικών¹⁰¹). Αυτές οι κατασταλτικές κινήσεις και η αύξηση της έντασης μέσα στην ευρύτερη σεξιστική και ετεροκανονική συνθήκη έφεραν στο προσκήνιο νέες μορφές έμφυλης πολιτικοποίησης αλλά και αντίστασης¹⁰², με αποτέλεσμα να υπάρχει μια διεύρυνση, τόσο των πεδίων αγώνα, όσο και των μορφών του κοινωνικού ανταγωνισμού.

Επιστρέφοντας στο ζήτημα που μας απασχολεί, θεωρούμε ότι η παρουσίαση της μείωσης των γεννήσεων ως «πρόβλημα έλλειψης παιδιών» και η μετατροπή του σε εθνικό ζήτημα τα τελευταία χρόνια, σχετίζεται και με άλλους παράγοντες που θα προσπαθήσουμε να αναλύσουμε πιο διεξοδικά στη συνέχεια.

ii. Η σχέση της εργατικής δύναμης με την πτώση και την άνοδο του δημογραφικού ζητήματος στην Ελλάδα, και η ιδιαίτερη αντιστοιχία τους με τη μετανάστευση

Αν το ένα ζήτημα που βλέπουμε να συνδέεται άρρηκτα με

101. «Η παθολογικοποίηση των μεταναστριών, των σεξεργατριών, των τοξικοεξαρτημένων, των γυναικείων σωμάτων που δεν ανταποκρίνονται στις επιταγές της ετεροκανονικότητας, φαίνεται να εκφράζει τελείως απενοχοποιημένα όχι μόνο την εγκληματικοποίηση, αλλά πολύ περισσότερο την απανθρωποίηση τους, στο όνομα της υγείας των ελλήνων οικογενειάρχων», από το κείμενο: *Queerliculum Vitae, Κρίση η ορατή και αλλόκοτη, QVZINE#5*.

102. Bra-stards, φεμινιστική γυναικεία ομάδα, (2020), *Αθήνα 2011-2019*, περιοδικό *Tantrum*, τεύχος 0.

την ανάδυση του δημογραφικού ζητήματος είναι η άρνηση των γυναικών να επωμιστούν το βάρος της αναπαραγωγής μετά την υποχώρηση του κράτους πρόνοιας, το δεύτερο είναι η σχέση αυτής της ανάδυσης με τη μετανάστευση. Μετά την έναρξη της κρίσης, αρκετοί μετανάστες και μετανάστριες που ζούσαν στην Ελλάδα, μπροστά στη νέα υποτίμηση που βίωσαν και τον κίνδυνο της ανεργίας (που οδηγούσε στην παρανομοποίηση), αποφάσισαν να μεταναστεύσουν ξανά, αυτή τη φορά προς τις χώρες καταγωγής τους ή την Ευρώπη. Βλέπουμε ότι μπροστά στη διαδικασία υποτίμησης της εργατικής τους δύναμης και της περαιτέρω ελαστικοποίησης της εργασίας τους, επέλεξαν για άλλη μια φορά τη μετανάστευση ως μια προσπάθεια να ζήσουν καλύτερα. Οι μετανάστες εργάτες είχαν πλέον την εμπειρία της εντατικής εκμετάλλευσης του παρελθόντος και δεν ήταν πρόθυμοι να την ξαναζήσουν.

Τη μετανάστευση όμως επέλεξαν και άνθρωποι που είχαν την ιδιότητα του Έλληνα πολίτη. Από την αρχή της κρίσης, μπροστά στον φόβο της ανεργίας, αλλά και στην άρνησή τους να συνεχίσουν να δουλεύουν σε δουλειές χαμηλά αμειβόμενες ή άσχετες από το αντικείμενο που είχαν σπουδάσει. Από τη αρχή της κρίσης εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι, που είχαν ως χώρα καταγωγής την Ελλάδα, αποφάσισαν να μεταναστεύσουν για το εξωτερικό¹⁰³, με την προσδοκία να ζήσουν καλύτερα.

Μετά το 2011, με βάση τα επίσημα στοιχεία¹⁰⁴, υπήρξε μια

103. Μέσα από δημοσιογραφικές πηγές, Έρευνες Εργατικού Δυναμικού της ΕΛΣΤΑΤ και από στοιχεία του Υπουργείου Εσωτερικών, υπολογίζουμε ότι από το 2011 μέχρι το 2015 εκατοντάδες χιλιάδες μετανάστες και Έλληνες εγκατέλειψαν τη χώρα.

104. Έκθεση Διακομματικής Κοινοβουλευτικής Επιτροπής για το Δημογραφικό.

έντονη μείωση του εργατικού πληθυσμού, και ταυτόχρονα, μια έντονη αύξηση της μέσης ηλικίας του πληθυσμού. Αυτή η μείωση ήταν αποτέλεσμα της μετανάστευσης των προλετάρων, ώστε να μην υποτιμηθούν περαιτέρω. Επιπλέον, η επέκταση της εκπαίδευσης και των διαδικασιών της εξειδίκευσης, για ένα κομμάτι του πληθυσμού, συνέβαλε στη μείωση της ανεργίας.

Οι μετανάστριες, οι μετανάστες και τα παιδιά τους, πέρα από πιθανό εργατικό δυναμικό, συνετέλεσαν, επίσης, στο να αυξηθεί ο πληθυσμός της Ελλάδας, αλλά και να μειωθεί ως ένα βαθμό η γήρανση του πληθυσμού. Μέχρι ενός σημείου, η έλευση των μεταναστών το 1990 λειτούργησε προσθετικά για τον πληθυσμό της Ελλάδας, καθώς αποτέλεσε τον μοναδικό λόγο της αύξησής του¹⁰⁵. Οι περισσότεροι και οι περισσότερες ήρθαν σε μικρές ηλικίες στην Ελλάδα και έκαναν, τουλάχιστον τα πρώτα χρόνια, περισσότερα παιδιά από ότι τα ζευγάρια των Ελλήνων. Φυσικά, δεν πιστεύουμε ότι τα κράτη έχουν ανάγκη γενικά και αόριστα από πληθυσμό· έχουν ανάγκη από ανθρώπους που μπορούν να τους μετατρέψουν σε εμπόρευμα, εργατική δύναμη. Δεν έχουν άρα απλώς έλλειμμα σε πληθυσμό αλλά σε πληθυσμό που είναι πρόθυμος να δουλέψει, και πολλές φορές σε συγκεκριμένες θέσεις εργασίας. Βέβαια, το γεγονός ότι προκύπτει ένας πλεονάζοντας για το κεφάλαιο πληθυσμός, χρησιμοποιείται προκειμένου να κρατάει τον γενικότερο μισθό σε χαμηλά επίπεδα. Αυτό σημαίνει ότι η ύπαρξη «εργατικών χεριών» δεν προδιαθέτει απαραίτητα και την εκμετάλλευσή τους. Με δύο λόγια, δεν πιστεύουμε στην αριθμητική, αλλά

105. Έκθεση Διακομματικής Επιτροπής για το Δημογραφικό, 2018.

στον κοινωνικό ανταγωνισμό.

Επιπλέον, η μαζική φυγή εργατικού δυναμικού από την Ελλάδα ήταν που συνέβαλε τόσο στην απόδοση ελληνικής ιθαγένειας σε ένα μέρος των παλαιότερων μεταναστών, κυρίως αυτών με καταγωγή από την Αλβανία, όσο και στο παράδειγμα των κέντρων κράτησης μεταναστών. Από τη μια, μέσω της διαδικασίας νομιμοποίησης, το κράτος προσπάθησε να συμβάλει στην παραμονή κάποιων μεταναστών, οι οποίοι είχαν γίνει ως ένα βαθμό απαραίτητοι για την ελληνική κοινωνία μέσω της διαρκούς εργασίας τους. Από την άλλη, τα στρατόπεδα συγκέντρωσης για τους μετανάστες χωρίς χαρτιά εμπέδωναν την απόλυτη απαξίωση της εργατικής δύναμης, αλλά και της ανθρώπινης ζωής, μέσω της ποινικοποίησης της ύπαρξης κάποιων ανθρώπων και του εγκλεισμού τους.

Στη συνέχεια, όσον αφορά τους μετανάστες που ήρθαν κυρίως από τη Συρία, το Ιράν και το Αφγανιστάν από το 2015 μέχρι και το 2017, οι περισσότεροι και οι περισσότερες αποτελούσαν καταρτισμένο εργατικό δυναμικό και δεν ήθελαν να μείνουν στον ελλαδικό χώρο. Οι μετανάστες αυτοί δεν θα μπορούσαν να γίνουν το υποτιμημένο και πειθήνιο εργατικό δυναμικό για να πάρουν μπρος οι μηχανές της ελληνικής ανάπτυξης, καθώς είχαν άλλες προσδοκίες και δυνατότητες διαπραγμάτευσης. Το ελληνικό κράτος, επομένως, αποφάσισε να τους διαχειριστεί ως μια ευκαιρία για να λάβει ευρωπαϊκές χρηματοδοτήσεις, λειτουργώντας ως φίλτρο πληθυσμών για τις ανάγκες των ευρωπαϊκών χωρών σε εργατικό δυναμικό. Βέβαια, τα μαζικά ρεύματα μετανάστευσης, που δημιουργούν ρωγμές στην ασφάλεια των συνόρων και του ελέγχου, δίνουν ελπίδες και προοπτικές και σε άλλους ανθρώπους που επιθυμούν να μεταναστεύσουν. Σε αυτό το πλαίσιο, από το 2015 και έπειτα, είδαμε αρκετές προσπάθειες ανθρώπων από άλ-

λες χώρες της Μέσης Ανατολής και της Αφρικής να προσπαθούν να βελτιώσουν τη ζωή τους. Αυτοί, απογυμνωμένοι και απογυμνωμένες από κάθε δικαίωμα και αναγνώριση (και μαζί με κάποιους Σύριους, Ιρακινούς και Αφγανούς που δεν κατάφεραν να φύγουν), είναι που θα παραμείνουν στην Ελλάδα. Μέσα από τον εγκλεισμό σε στρατόπεδα συγκέντρωσης και τον περιορισμό σε άθλια camps καλούνται να πειθαρχήσουν, προκειμένου να αποτελέσουν ένα πλήρως υποτιμημένο εργατικό δυναμικό. Το αν θα καταφέρουμε να ανατρέψουμε αυτήν την εντεινόμενη υποτίμηση αποτελεί επίδικο του κοινωνικού ανταγωνισμού. Δυστυχώς, η περίοδος που διανύουμε -κατά την οποία οι όποιες συνδέσεις σε επίπεδο αγώνα ντόπιων και μεταναστών είναι οριακά ανύπαρκτες, ενώ παράλληλα τα κινήματα από τα δεξιά διεκδικούν τον περαιτέρω αποκλεισμό των μεταναστών- μας κάνει ιδιαίτερα απαισιόδοξες για οποιαδήποτε θετική έκβαση αυτής της διαδικασίας.

Στη συνέχεια, θα αναφερθούμε στη διαδικασία εθnikοποίησης του κοινωνικού ζητήματος των τελευταίων χρόνων, που θεωρούμε ότι προέκυψε σε άμεση συνάρτηση με τη μορφή και την ήττα του προηγούμενου κύκλου αγώνων (2006-2012), αλλά και λόγω της αποτυχίας της σύνδεσης των αγώνων μεταξύ μεταναστών και ντόπιων προλετάρων.

iii. Διερευνώντας το σήμερα: από το κίνημα από τα δεξιά στις διαμαρτυρίες για τις εκτρώσεις

Μετά το 2019, παρατηρείται μια διαδικασία εθnikοποίησης του κοινωνικού ζητήματος, αντίστοιχη με αυτήν που προηγήθηκε της εκλογής του ΣΥΡΙΖΑ. Εκείνη την περίοδο, τα κινήματα αυτομείωσης μετατράπηκαν σε επιτροπές για τη διαγραφή

του χρέους, η κριτική στην πολιτική ως διαχωρισμένη σφαίρα εξέπεσε σε καταγγελία για την κακοδιαχείριση, η αμφισβήτηση των εκμεταλλευτικών σχέσεων κατέληξε σε προσκόλληση γύρω από τη διακρατική κατανομή ισχύος και η ελπίδα μεταμορφώθηκε σε ρεάλ-πολιτική διαχείριση.

Σήμερα, και ενώ οι όποιοι αγώνες έχουν υποχωρήσει, η συσσωρευμένη κοινωνική δυσαρέσκεια εθνικοποιείται, στοχεύοντας ως υπαίτιους τους μετανάστες, τα γειτονικά κράτη (Τουρκία, Μακεδονία, Αλβανία) και γενικότερα όσους και όσες αρνούνται να πειθαρχήσουν. Αυτή η διαδικασία δεν επιτεύχθη μέσα από την εκλογή της Νέας Δημοκρατίας ως κυβέρνησης, αλλά προηγήθηκε αυτής μέσα από κοινωνικές κινήσεις με δεξιό και συντηρητικό πρόσημο. Ο περίφημος ελληνικός λαός τα τελευταία χρόνια ανασυντάχθηκε, ενισχύοντας όμως τα πιο προβληματικά στοιχεία του προηγούμενου κύκλου αγώνα (2006-2012), δηλαδή, της ρητορικής των ξένων συμφερόντων που προσπαθούν να πλήξουν τη χώρα, και της επίκλησης σε ένα δυνατότερο εθνικό κράτος. Επομένως, είδαμε τους ανθρώπους, για άλλη μια φορά, να παραμερίζουν τα διανοητικά τους συμφέροντα και να ενώνονται στο όνομα της εθνικής ιδεολογίας, κατεβαίνοντας στον δρόμο για τη Μακεδονία, διαμαρτυρόμενοι έξω από ανοικτά camps μεταναστών, καταφεύγοντας εν τέλει στις μόνες σταθερές κοινότητες που τους είχαν απομείνει, δηλαδή σε αυτές της θρησκείας, της οικγένειας και του έθνους.

Τα συμφέροντα της εκκλησίας και των αφεντικών πριμοδότησαν την εθνικιστική στροφή και τις διαμαρτυρίες ενάντια στην κυβέρνηση της «χούντας της αριστεράς». Οι εθνικές κοινότητες δεν πρέπει να νοούνται απλώς ως φαντασιακές, καθώς είναι ταυτόχρονα άμεσα υλικές, αφού συγκροτούνται από αληθινούς ανθρώπους που συνδέονται μεταξύ τους και

βρίσκουν λύσεις στα προβλήματα των ζωών τους. Παρόλα αυτά, δεν υπάρχει μόνο μια όψη του εθνικού συμφέροντος. Ο ΣΥΡΙΖΑ με τον τρόπο του προσπάθησε να αναδείξει μια πιο φιλελεύθερη-προοδευτική οπτική της εθνικής ανάταξης και βρήκε τους αντίστοιχους υποστηρικτές σε κάποιες τάσεις του κεφαλαίου και των αφεντικών. Οπότε, ο ισχυρισμός ότι όλα γίνονται απλώς για τα χρήματα και κατευθύνονται από τα κρατικά συμφέροντα, αδυνατεί να αντιληφθεί τη σημασία της κοινωνικής κίνησης στη διαμόρφωση της ιστορίας, καθώς και την πολυπλοκότητα των συμφερόντων της κατακερματισμένης εργατικής τάξης. Ο τρόπος που αντιλαμβανόμαστε την ιστορία δεν πρέπει να μεταφράζεται απλώς σε χρήματα που κινούν τον κόσμο, αλλά και ως μια προσπάθεια κατανόησης των τρόπων που υποκειμενοποιούνται οι άνθρωποι μέσα από τις διαφορετικές εμπειρίες που ζουν και τον τρόπο που αυτές διαμορφώνουν υλικά τις ζωές τους.

Οι συγκρούσεις στο εσωτερικό του προλεταριάτου δεν πηγάζουν μόνο από κάποιου είδους παραπλάνηση από το κράτος και τα αφεντικά, αλλά επηρεάζονται εξίσου και από τα αντικρουόμενα υλικά συμφέροντα των διαφορετικών τμημάτων της εργατικής τάξης, τα οποία δύναται να καθορίσουν ποιο κομμάτι εν τέλει θα βρεθεί στον «πάτο του βαρελιού». Τα τελευταία χρόνια, αντιληφθήκαμε μια προσπάθεια ενός περιθωριοποιημένου κομματιού του ντόπιου προλεταριάτου να υπερασπιστεί τα ιδιαίτερα συμφέροντά του, αναφορικά με την αγορά εργασίας και την πρόσβαση στο κράτος, μέσα από την εναντίωση προς τους μετανάστες και τις μετανάστριες, αλλά και την υπεράσπιση της πυρηνικής οικογένειας και των αξιών της ως τελευταίας σανίδας επιβίωσης. Μπροστά στην οπισθοχώρηση των αγώνων, οι περισσότεροι άνθρωποι αγκυρώθηκαν στις πιο αντιδραστικές μορφές των ταυτοτήτων που τους χαρακτηρίζουν με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ένα σύγχρο-

νο κίνημα από τα δεξιά.

Η ΝΔ, λοιπόν, προσπάθησε να κεφαλαιοποιήσει αυτό το κίνημα από τα δεξιά που κατέκλυσε τις πλατείες και τη δημόσια σφαίρα, αναζητώντας στο τρίπτυχο «ησυχία, τάξη και ασφάλεια» τις απαντήσεις για τα προβλήματά του (από την κίνηση στους δρόμους λόγω πορειών, μέχρι τους μετανάστες και την αντιμετώπιση πυρκαγιών). Προκειμένου να συσπειρώσει τη βάση της, έκανε το μόνο που μπορούσε να κάνει εκείνη τη στιγμή, δηλαδή οδήγησε την αντιπαράθεση με τον ΣΥΡΙΖΑ στο πεδίο της ιδεολογίας. Υποστήριζε ότι η πορεία προς την εθνική κυριαρχία, την ανάπτυξη και την ευημερία έβρισκε συνεχώς εμπόδια στις ιδεολογικές αγκυλώσεις και ευαισθησίες της αριστεράς που δεν μεριμνά αρκετά για το εθνικό συμφέρον.

Συλλαλητήριο έξω από τη βουλή για το όνομα της Μακεδονίας στις 20 Ιανουαρίου 2019.

Επίσης, νωρίτερα, η αντιπαράθεση στο πεδίο της ιδεολογίας μεταξύ των δύο κομμάτων, είχε και έμφυλες πτυχές: υπήρχε μια διαρκής αντιπαράθεση όσον αφορά την ανοιχτή εκφορά σεξιστικού λόγου από το πολιτικό προσωπικό της ΝΔ. Μέσα από τις δηλώσεις της, η τότε κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ αναδείκνυε διαρκώς αυτά τα περιστατικά και τα κατήγγειλε. Ταυτόχρονα, μέσα από διάφορες πρωτοβουλίες, ο ΣΥΡΙΖΑ κατάφερε να αναδειχθεί ως μια pro-feminist πολιτική οργάνωση, επιχειρώντας να εκπροσωπήσει το ρεύμα αλλαγής όσον αφορά τις έμφυλες σχέσεις και την έμμεση-θεσμική αναγνώριση των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων.

Από τη συγκρότηση της Γενικής Γραμματείας Ισότητας Φύλων το 2015, το νομοσχέδιο για τη νομική αναγνώριση ταυτότητας φύλου το 2017, μέχρι και την έκθεση και τις εκδηλώσεις «Ο φεμινισμός στα χρόνια της μεταπολίτευσης, 1974-1990: ιδέες, συλλογικότητες, διεκδικήσεις» στο Ίδρυμα της Βουλής το 2018, βλέπουμε ότι η κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ προσπάθησε να ενσωματώσει στην εθνική κρατική αφήγηση και τους γυναικείους αγώνες, όπως αυτοί είχαν εκφραστεί από αυτόνομες γυναικείες ομάδες τη δεκαετία του 1980. Επιπλέον, στην ίδια κατεύθυνση βρίσκεται και η τοποθέτηση των τότε φεμινιστριών σε καίριες θέσεις του κρατικού μηχανισμού, αλλά και η υπουργοποίηση γυναικών¹⁰⁶. Παρά τις κινήσεις αυτές, η ζωή

106. «Κάπου στις αρχές του φθινοπώρου λοιπόν, ο ΣΥΡΙΖΑ έγινε η πρώτη κυβέρνηση που διόρισε γυναίκα επικεφαλής του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη, την Όλγα Γεροβασίλη, με υφυπουργό μάλιστα μια άλλη γυναίκα, την Κατερίνα Παπακώστα. Ως κατεξοχήν επικοινωνιακή κίνηση, ο κυβερνητικός ανασχηματισμός και η συγκεκριμένη πτυχή του «έστειλε διπλό μήνυμα» στο ακροατήριο, που αφενός, απάντησε στις φωνές από τα δεξιά που ζητάνε τάξη και ασφάλεια, με μια υφυπουργό που προέρχεται ιδεολογικά από αυτόν τον χώρο. Αφετέρου, απάντησε και στο αριστερό ακροατήριο που έχει ευαισθησίες στο ζήτημα της αστυνομικής κατάχρησης

των γυναικών και των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων δεν έδειξε να αλλάξει προς το καλύτερο, η υποτίμηση και η βία συνεχίστηκε να υπάρχει από το σπίτι ως τον δρόμο, κάτι που φανερώθηκε έντονα και με τη δολοφονία του Ζακ Κωστόπουλου¹⁰⁷.

Η ΝΔ, από την άλλη, εκμεταλλεύτηκε τη στάση του ΣΥΡΙΖΑ και προσπάθησε να την παρουσιάσει ως ένα άλλοθι για την πολιτική λιτότητας που επέβαλλε ο ΣΥΡΙΖΑ¹⁰⁸. Προσπάθησε, και εν μέρει κατάφερε, να ταυτίσει τις προοδευτικές κινήσεις της τότε κυβέρνησης σε κάποιους τομείς με την επιβολή της λιτότητας. Με αυτόν τον τρόπο παρουσίασε υποτιμημένα κοινωνικά

εξουσίας, με τις πρώτες γυναίκες αρμόδιες για το συγκεκριμένο υπουργείο. Γιατί να δώσει κανείς στην επιβολή του νόμου ένα νέο γυναικείο πρόσωπο; Ο Bruce Robbins, στο κείμενο που ακολουθεί, ισχυρίζεται ότι «με αυτόν τον τρόπο ο νόμος αποκτά χαρακτηριστικά που, κατά τη διαδικασία συγκρότησης των έμφυλων ρόλων, συνήθως αποδίδονται στις γυναίκες: κοινωνικότητα, ενσυναίσθηση και φροντίδα» από την μπροσούρα *Η Ντετέκτιβ τίθεται σε διαθεσιμότητα: Σκανδιναβικό νουάρ και κράτος πρόνοιας* της Φάμπρικα Υφανέτ: https://yfanet.espivblogs.net/files/2018/11/2018_11_9_Nordic-noir-1.pdf.

107. Στο 4ο τεύχος του περιοδικού Σορολοπ, που εξέδωσε η κατάληψη της Φάμπρικα Υφανέτ, μπορεί να βρεθεί ένα κείμενο για τη δολοφονία του Ζακ: <https://yfanet.espivblogs.net/2018/12/24/sorolop-4-periodiko-anatreptikon-protheseon/>

108. Δηλώσεις του Κ. Μητσotάκη με αφορμή την ψήφιση του νομοσχεδίου για τη νομική αναγνώριση ταυτότητας φύλου: «Υπάρχει μια διαφορά, εσείς δεν διστάζετε να χρησιμοποιήσετε ακόμη και τους διεμφυλικούς για να ξεφύγετε από τα αδιέξοδα στα οποία έχετε βάλει τη χώρα. Εμείς έχουμε τη δικιά μας άποψη για το πώς πρέπει να τους βοηθήσουμε. Αλλά να είμαστε σίγουροι ότι πήραν την απόφασή τους συνειδητοποιημένα και όχι ασυνείδητα και ανεύθυνα, όπως κυβερνάτε εσείς αυτόν τον τόπο»: <https://m.naftemporiki.gr/story/1283633/kur-mitsotakis-gia-tautotita-fulou-proxeirotita-kai-aneuthunotita-sto-ns-tis-kubernisis>.

κομμάτια (όπως τους μετανάστες και τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα) ως προνομιούχα, εξαιτίας των ρυθμίσεων της πρώην κυβέρνησης, και ως υπαίτια για τη συνολική εκμετάλλευση που βίωνε ο πληθυσμός.

Μέσα από αυτήν την αντιπαράθεση, η ΝΔ επιχείρησε τη διαμόρφωση του δικού της λόγου πάνω στα έμφυλα ζητήματα. Η διεθνής κατακραυγή του Κ. Μητσοτάκη στα μίντια σε σχέση με τη μη ύπαρξη αρκετών γυναικών στο νέο κυβερνητικό σχήμα χτύπησε το καμπανάκι στη νέα κυβέρνηση αναφορικά με τη σημασία των ζητημάτων φύλου στη σύγχρονη πραγματικότητα¹⁰⁹. Ωστόσο, η μετατροπή της Γραμματείας Ισότητας Φύλων σε Γενική Γραμματεία Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας Φύλων δείχνει την κατεύθυνση που θέλει να χαράξει σε σχέση με τα έμφυλα ζητήματα, που δεν είναι άλλη από την υπεράσπιση του παραδοσιακού γυναικείου ρόλου ως κομματιού του έθνους και της αναπαραγωγής του.

Φαίνεται από τα παραπάνω πως η ανάδυση του δημογραφικού ζητήματος και των εκτρώσεων δεν έρχεται ως κεραυνός εν αιθρία. Αντίθετα, εντάσσεται στη συνεχή ανάδυση όλο και πιο συντηρητικών τάσεων στην κοινωνία, οι οποίες υποστηρίχθηκαν έντονα και από τάσεις του κεφαλαίου, με αποτέλεσμα να διαμορφώσουν άμεσα και την κρατική πολιτική.

109. Η προώθηση και ψήφιση της Κατερίνας Σακελλαροπούλου ως Προέδρου της Δημοκρατίας ήταν αποτέλεσμα αυτής της πίεσης, αλλά και μια προσπάθεια εθνικής συσπείρωσης στο πεδίο της Βουλής. Το συμβούλιο της Νέας Δημοκρατίας ήξερε καλά ότι κάποιοι δεν θα μπορούσαν να αρνηθούν να ψηφίσουν την πρώτη γυναίκα πρόεδρο της Βουλής στην ελληνική ιστορία.

iv. Η σημερινή ανάδυση του ζητήματος των έκτρωσεων μέσω της ηθικής άρνησης

Τον Μάιο του 2017 έγινε γνωστό από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης ότι το σύνολο των αναισθησιολόγων του (μοναδικού) νοσοκομείου της Σάμου «Άγιος Παντελεήμονας» ανακοίνωσαν στη διοίκηση ότι πλέον θα αρνούνται τη χορήγηση αναισθησίας σε περίπτωση έκτρωσης, εκτός εάν συντρέχουν ιατρικοί λόγοι κινδύνου της ζωής ή της υγείας της εγκύου. Οι γιατροί επικαλέστηκαν το άρθρο 31 του Νόμου 3418/2005 (κώδικας ιατρικής δεοντολογίας), το οποίο αναφέρει πως «ο ιατρός μπορεί να επικαλεσθεί τους κανόνες και τις αρχές της ηθικής συνείδησής του και να αρνηθεί να εφαρμόσει ή να συμβράξει στις διαδικασίες τεχνητής διακοπής της κύησης, εκτός εάν υπάρχει αναπότρεπτος κίνδυνος για τη ζωή της εγκύου ή κίνδυνος σοβαρής και διαρκούς βλάβης της υγείας της». Με αυτόν τον τρόπο, κατέστη αδύνατο κάποια γυναίκα να κάνει έκτρωση στη Σάμο, και άρα θα έπρεπε είτε να μεταφερθεί σε κάποιο άλλο νησί, είτε να απευθυνθεί σε κάποιον ιδιώτη γιατρό. Ωστόσο, και στις δύο περιπτώσεις η δυνατότητα της έκτρωσης περιορίζεται ανάλογα με την οικονομική δυνατότητα της κάθε γυναίκας.

Περίπου έναν μήνα αργότερα, και λόγω του «σοβαρού δημόσιου προβληματισμού που προκλήθηκε από την εν λόγω ανακοίνωση και την ανάγκη πρακτικής αντιμετώπισης του ηθικού διλήμματος που αυτή ανέδειξε», η Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής αναγκάστηκε να πάρει θέση για το ζήτημα. Η επιτροπή πρότεινε κάποιες λύσεις, προσπαθώντας να καλύψει τη νομοθετική αντίφαση του ότι από τη μια κάθε γυναίκα έχει το δικαίωμα να κάνει έκτρωση, εφόσον το επιθυμεί (μέχρι την 12η εβδομάδα), και από την άλλη κάθε γιατρός έχει το δικαίωμα να αρνη-

θεί να συμμετάσχει σε μια έκτρωση για λόγους συνείδησης¹¹⁰. Επιχειρώντας τον συμβιβασμό μεταξύ των δύο αντιφατικών δικαιωμάτων, προτάθηκε ως λύση είτε οι γυναίκες να μπορούν να προσφύγουν σε ιδιώτη (με κάλυψη του κόστους από το Δημόσιο), είτε η μετάβαση γιατρού από άλλο νοσοκομείο για να κάνει την επέμβαση, είτε η διευκόλυνση της μεταφοράς της γυναίκας σε άλλο δημόσιο νοσοκομείο. Βέβαια, οφείλουμε να σημειώσουμε ότι αυτές είναι απλώς συμβουλές της Επιτροπής, και, άρα, δεν υπάρχει κάποια πίεση που να υποχρεώνει το κράτος να τις ενσωματώσει ως ρυθμίσεις. Αυτό, φυσικά, σημαίνει ότι συνεχίζει να μην υπάρχει κάποια σίγουρη λύση όσον αφορά τη μη δυνατότητα πρόσβασης στην έκτρωση σε περίπτωση άρνησης κάποιου γιατρού ή αναισθησιολόγου, πόσο μάλλον στην άρνηση του συνόλου του ιατρικού προσωπικού σε κάποια απομονωμένη πόλη.

Στην πραγματικότητα, το μόνο που έκανε η παρέμβαση της Εθνικής Επιτροπής Βιοηθικής ήταν να φέρει στη δημόσια σφαίρα τη δυνατότητα του ιατρικού προσωπικού να αρνείται να συμμετέχει σε επεμβάσεις έκτρωσης με βάση άρθρο 31 του Νόμου 3418/2005, όπως αναφέραμε και σε προηγούμενη ενότητα. Σε μια περίοδο που όλο και περισσότερο τα πατριωτικά και τα συντηρητικά φρονήματα έβγαιναν στη δημόσια σφαίρα, το ζήτημα της άρνησης κάποιων γιατρών να παρέχουν υπηρεσίες τις οποίες δικαιούται ένα κομμάτι του πληθυ-

110. Σε αυτές τις λύσεις δεν συμφώνησαν όλα τα μέλη της Εθνικής Επιτροπής Βιοηθικής, καθώς στην ανακοίνωση εμπεριέχονται και οι μειοψηφούσες απόψεις. Δεν μας έκανε εντύπωση βέβαια ότι η πρώτη μειοψηφούσα γνώμη ήταν αυτή του Σεβ. Μητροπολίτη Σάμου και Ικαρίας κ.κ. Ευσέβιος, όπου έδινε τα συγχαρητήρια του στους αναισθησιολόγους του νοσοκομείου της Σάμου που αρνήθηκαν να συμβάλλουν σε επεμβάσεις έκτρωσης. Εδώ μπορείτε να διαβάσετε ολόκληρη την ανακοίνωση: http://www.bioethics.gr/images/pdf/GNOMES/SYSTASH_AMVLOSH_FINAL_GR.pdf.

σμού μετατράπηκε σε ζήτημα κατά των εκτρώσεων. Ταυτόχρονα, η εκκλησία που μόνιμα θέτει ζητήματα όσον αφορά την ηθική, την «προστασία της οικογένειας και της πατρίδας» μέσα από τους φορείς της¹¹¹, δεν έχασε την ευκαιρία να παρέμβει σε εκείνη τη συγκυρία, αρχίζοντας να συνθέτει τα δίκτυα που θα οδηγούσαν στο μέλλον στην ανακίνηση του ζητήματος της έκτρωσης.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να σημειωθεί πως οι ηθικές αρνήσεις συμμετοχής σε εκτρώσεις από εργαζόμενους στη δημόσια υγεία δεν οφείλονται αποκλειστικά σε λόγους συνείδησης (η οποία παρουσιάζεται συχνά ως ζήτημα θρησκευτικής πίστης). Πίσω από τις καθαυτές ηθικές αρνήσεις για λόγους συνείδησης μπορεί επίσης να κρύβεται η θέληση των εργαζόμενων να μην επωμιστούν και άλλο φόρτο εργασίας, η συντήρηση του πελατειακού συστήματος που επιβάλλει το φακελάκι ως ανταπόδοση για μια επέμβαση ή ακόμη και η θέληση να συντηρήσουν την έκτρωση ως ένα άκρως επικερδές εμπόρευμα για τον ιδιωτικό τομέα της ιατρικής, καθώς κάποιοι γυναικολόγοι διατηρούν, ταυτόχρονα με το πόστο τους στο δημόσιο, και ιδιωτικά γραφεία. Γενικότερα, το πρόβλημά μας δεν προκύπτει από τις ηθικές αρνήσεις των γιατρών καθαυτές του να κάνουν μια οποιαδήποτε επέμβαση, αλλά συγκεκριμένα από την άρνηση τους να κάνουν εκτρώσεις. Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι

111. Η Εκκλησία, πέρα από τις συχνές δηλώσεις επιφανών στελεχών της που προωθούν το μίσος, αλλά και υποκινούν τη βία προς συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, διαθέτει τους δικούς της μηχανισμούς που διαρκώς προσπαθούν να παρεμβαίνουν στα ζητήματα που θέτει το κράτος. Στη συγκεκριμένη περίπτωση έχει μια δική της επιτροπή βιοηθικής που τοποθετείται πάνω στα ζητήματα αναπαραγωγής, θανάτου ή ακόμα και των μεταμοσχεύσεων, μάλιστα χωρίς να διστάζει να παρέμβει και στο πρωτογενές νομοσχέδιο για την ταυτότητα φύλου. Εδώ μπορείτε να εξερευνήσετε τις κύριες γνωματεύσεις της: http://www.bioethics.org/gr/03_b.html#7.

αυτές οι ηθικές αρνήσεις μπορεί συχνά να δυσκολεύουν την πρόσβαση των γυναικών σε ασφαλείς και δωρεάν εκτρώσεις, ενώ συχνά δεν προτείνεται κάποια άλλη άμεση λύση προκειμένου οι γυναίκες να καταφέρουν να κάνουν την επέμβαση που επιθυμούν.

Περίπου έναν χρόνο αργότερα, αναδύεται στον δημόσιο λόγο το κίνημα υπέρ της ζωής, «Αφήστε με να ζήσω», μέσω μιας ημερίδας που πραγματοποιήθηκε στο Πολεμικό Μουσείο Αθηνών, στις 6 Μαΐου του 2018. Η ημερίδα αυτή τάχθηκε άμεσα ενάντια στις εκτρώσεις, αλλά και στην εξωσωματική γονιμοποίηση μέσα από σεξιστικά ή ακόμα και ομοφοβικά επιχειρήματα, φέρνοντας ακόμα πιο έντονα στη δημόσια σφαίρα το ζήτημα των εκτρώσεων. Το κόμμα της Χρυσής Αυγής δεν θα μπορούσε φυσικά να λείπει από αυτήν την «ανθρωπιστική» εκδήλωση, αλλά το σημαντικότερο όλων είναι ότι στηρίχθηκε και διοργανώθηκε από 12 ορθόδοξα σωματεία και έναν σύλλογο πολυτέκνων. Βλέπουμε, επομένως, ότι το ζήτημα της έκτρωσης ανακινείται από συλλόγους που υπόκεινται στην Ορθόδοξη Εκκλησία μέσω της πολυχρησιμοποιημένης έννοιας των «δικαιωμάτων του αγέννητου παιδιού».

Ήδη από τη δεκαετία του '80, προκειμένου να υποστηριχθούν οι κινήσεις και τα μορφώματα που εναντιώνονται στις εκτρώσεις, χρησιμοποιείται ως επιχείρημα (μεταξύ άλλων) η «υπεράσπιση του πρώτιστου ανθρώπινου δικαιώματος», δηλαδή αυτού της ζωής¹¹². Με βάση αυτήν την οντολογική ρητορική, κάθε έμβρυο, από τη στιγμή της σύλληψής του, «αποτελεί έναν

112. Αυτό μπορούμε να το διαπιστώσουμε μέσα από τα αποσπάσματα των πρακτικών της Βουλής στο πρώτο τεύχος του φεμινιστικού περιοδικού «Δίνη» το 1986.

πλήρη, τέλειο και ολόκληρο άνθρωπο»¹¹³. Έτσι, κάθε γυναίκα που αποπειράται να διακόψει την κύησή της κατασκευάζεται ως μια πανούργα εν δυνάμει δολοφόνος. Η έκτρωση στο πλαίσιο αυτό γίνεται αντιληπτή ως δολοφονία και η κάθε απόπειρα του συλλογικού αυτοκαθορισμού των γυναικών περνάει σε δεύτερη μοίρα. Επιπλέον, στο έμβρυο αποδίδονται χαρακτηριστικά ολοκληρωμένου ανθρώπου. Με αυτό τον τρόπο χτίζεται η «αυτονομία του εμβρύου» από το γυναικείο σώμα και διαμορφώνεται ο λόγος γύρω από την υπεράσπιση της ζωής και των δικαιωμάτων του. Εδώ και χρόνια, λοιπόν, προκύπτουν φιλοσοφικές και αφαιρετικές συζητήσεις πάνω στην έννοια της ζωής και του θανάτου σε σχέση με το πότε μετατρέπεται σε παιδί ένα έμβρυο, ενώ ταυτόχρονα μέσω αυτών υποτιμούνται και περιορίζονται οι επιλογές πραγματικών ανθρώπων που καλούνται να αποφασίσουν για τη συνέχεια της ζωής τους.

Σε αυτό το πλαίσιο, το 1998 ιδρύθηκε ο Σύλλογος Προστασίας του Αγέννητου Παιδιού¹¹⁴, ο οποίος εξακολουθεί μέχρι σήμερα την πολύκροτη δράση του. Το επίσημο προσωπείο του συλλόγου παρουσιάζει ανθρωπιστικό ενδιαφέρον προς τις μητέρες, έγγαμες ή άγαμες, που βρίσκονται σε ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη και προσφέρει δωρεάν σε αυτές ένα σύνολο υπηρεσιών. Βασικές αρχές του πρεσβεύουν τα ορθόδοξα ιδεώδη και μεταξύ αυτών καταγγέλλει τον προγεννητικό έλεγχο, τις προγαμιαίες σχέσεις, την αντισύλληψη και φυσικά την έκτρωση.

113. Από την εγκύκλιο της Ιεράς Συνόδου για τις εκτρώσεις που δημοσιεύτηκε λίγο μετά το νομοσχέδιο για τη νομιμοποίηση της έκτρωσης. Ολόκληρο το περιεχόμενο της μπορείτε να το βρείτε εδώ: https://www.impantokratoros.gr/iera_synodos_ektroseis1.el.aspx.

114. «Ιός» Ελευθεροτυπίας, *Επιστημονικές έρευνες, Φονταμενταλιστικά κηρύγματα* 15-11-2003 και Η σκοταδιστική κραυγή, 26-12-2004.

Ωστόσο, μεγάλο μέρος του πληθυσμού αναφέρει πως, αν βρισκόταν μπροστά στο δίλημμα της έκτρωσης, δεν θα απευθυνόταν για βοήθεια στον σύλλογο, δείχνοντας έτσι τη δυσπιστία του απέναντι στις προθέσεις του.

Η διαφημιστική δραστηριότητα του συλλόγου θίγει τα δικαιώματα γυναικών και προσπαθεί να διασπείρει τον φόβο και την ενοχή. Το 2003 το υπουργείο Παιδείας διένειμε στους καθηγητές θρησκευτικών ως εκπαιδευτικό υλικό CD που αναπαρήγαγε τις θέσεις του συλλόγου, το οποίο αποσύρθηκε έναν χρόνο αργότερα ύστερα από καταγγελίες. Ένας άλλος δημόσιος φορέας με τον οποίο εμπλέχτηκε ήταν ο Οργανισμός Τηλεφωνικών Επικοινωνιών¹¹⁵. Ο ΟΤΕ ως προσφορά προς τον Σύλλογο Αγέννητου Παιδιού δέχτηκε να τυπώσει αφιλοκερδώς 1 εκ. τηλεκάρτες, όπου αναγραφόταν το μότο «Πόσο κοστίζει η έκτρωση; Μια ανθρώπινη ζωή». Επίσης, φιλοξένησε τις απόψεις του στην επίσημη ιστοσελίδα του.

Δεν μπορεί να διαφύγει της προσοχής η βαθύτερη ταυτότητα του συλλόγου. Η θεματολογία και οι τακτικές του έχουν εντυπωσιακή ομοιότητα με τα διεθνή ρεύματα υπεράσπισης της ζωής. Πρόκειται για εγχώριες εκφάνσεις κινημάτων, τα οποία επιτίθενται βίαια εναντίον γυναικών που ασκούν το δικαίωμά τους στην έκτρωση, και των κλινικών που τις παρέχουν.

Γυρνώντας στο σήμερα, η Ιερά Σύνοδος, το ανώτατο εκκλησιαστικό όργανο διοίκησης για την Εκκλησία της Ελλάδας, θέσπισε επίσημα στις 9 Ιουλίου του 2019 την ημέρα του «Αγέννητου παιδιού», η οποία θα «εορτάζεται» την πρώτη Κυριακή μετά τα Χριστούγεννα. Η κίνηση αυτή της Εκκλησίας τέθηκε

115. 14-01-2010, *Σκοταδισμός στις τηλεκάρτες – Το «αγέννητο παιδί» 20 χρόνια πριν*: <https://tomov.gr/2020/01/14/skotadismos-stis-tilekartes-to-quot-agennito-paidi-quot/>.

για άλλη μια φορά ενάντια στις εκτρώσεις, αυτήν τη φορά όμως μέσω μιας ελαφρά παραλλαγμένης ρητορικής. Αντί, δηλαδή, να δηλωθεί ευθαρσώς, για άλλη μια φορά, ότι «έκτρωση σημαίνει φόνος», η Ιερά σύνοδος στη λιτή ανακοίνωσή της¹¹⁶ αναφέρθηκε στο ζήτημα «της προστασίας του παιδιού, αλλά και του δημογραφικού της χώρας». Επομένως, στην παρούσα συγκυρία, η αντίθεση της εκκλησίας στις εκτρώσεις εκφράστηκε και μέσα από τη δημιουργία ενός διαρκούς «θύματος» που βλάπτεται συνεχώς από την ανίερη πρακτική της έκτρωσης. Με αυτόν τον τρόπο λοιπόν, η εκκλησία κατασκευάζει το δικό της μνημείο του άγνωστου στρατιώτη, προκειμένου να συμβολίσει ένα συλλογικό πένθος που πρέπει να κουβαλάμε όλες μας σε σχέση με τα παιδιά-θύματα της έκτρωσης. Αν λοιπόν, ο εθνικισμός εκφράζεται μέσα από τα «κενοτάφια και από τα μνημεία του Άγνωστου Στρατιώτη»¹¹⁷, τότε η σύγχρονη έκφραση της πατριαρχίας και της έμφυλης επίθεσης ενάντια στα γυναικεία σώματα εκφράζεται μέσα από την ημέρα που θεσπίστηκε για το αγέννητο παιδί.

Αυτή η παρέμβαση της εκκλησίας ήταν καθοριστική για την εξάπλωση του ζητήματος του αγέννητου παιδιού, ως λαϊκιστικού τρόπου έκφρασης της εναντίωσης προς τις εκτρώσεις. Το θέμα επανήλθε στην επικαιρότητα μέσω της Sportime, μιας αθλητικής εφημερίδας ευρείας κυκλοφορίας, που επέλεξε να αφιερώσει ολόκληρο το εξώφυλλο της στη λεγόμενη «μέρα του αγέννητου παιδιού». Η εφημερίδα χρησιμοποίησε τα γνωστά επιχειρήματα περί μεγάλου αριθμού εκτρώσεων στην

116. Στην ανακοίνωση της Ιεράς Συνόδου αναφερόταν ότι η Σύνοδος θα κοινοποιήσει την επιστολή του κινήματος για τη ζωή και ενάντια στις εκτρώσεις «Αφήστε με να ζήσω», δείχνοντας την άμεση σύνδεση της στρατηγικής του «κινήματος» με την Εκκλησία.

117. Μπενεντίκτ Άντερσον, *Οι φαντασιακές κοινότητες*, Εκδόσεις Νεφέλη, σελ. 31.

Ελλάδα, περί μείωσης του πληθυσμού της χώρας, αλλά και περί του αριθμού θανάτων που προκύπτουν από εκτρώσεις — ίσου με το άθροισμα των κατοίκων του Ηρακλείου και της Πάτρας (sic!). Το εξώφυλλο, παρά τη γενικότερη κατακραυγή από αριστερές, φιλελεύθερες εφημερίδες και μέσα κοινωνικής δικτύωσης, αναπαράχθηκε από τον υπουργό Ανάπτυξης Άδωνι Γεωργιάδη που το υπερασπίστηκε έμμεσα καθώς «γεννά ζητήματα επιβίωσης του Έθνους μας», κάτι που οδήγησε στη γενικότερη κατακραυγή του.

Θα ανοίξουμε μια παρένθεση για να σταθούμε σε αυτήν την αντιπαράθεση του Α. Γεωργιάδη με το φιλελεύθερο μέσο, καθώς ξεδιπλώνεται μια νέα μορφή που μπορεί να λάβει ο λόγος γύρω από τις εκτρώσεις. Ο Υπουργός Ανάπτυξης λοιπόν ανέπτυξε τα επιχειρήματα του για την κριτική (και όχι την εναντίωση) προς τις εκτρώσεις, θέτοντας, πέρα των άλλων, και ζητήματα σχετικά με την υγεία των γυναικών και την υπεράσπιση αντισύλληψης έναντι της έκτρωσης¹¹⁸. Αυτός ο λόγος δεν είναι απόλυτα καινούργιος, καθώς έχει αποτελέσει και στο παρελθόν ένα πιο φιλελεύθερο μέσο για την εναντίωση προς τις εκτρώσεις. Αυτήν τη φορά, ωστόσο, έλαβε σημαντικές προεκτάσεις μέσα από τη διευρυμένη εξάπλωσή του στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Βλέπουμε επομένως, να ξεδιπλώνεται μια νέα ρητορική έμμεσης εναντίωσης προς τις εκτρώσεις, η οποία στην πραγματικότητα ξεκινά μέσα από την υπεράσπιση της αντισύλληψης ως της σωστής πρακτικής του να επιλέγεις το αν και πότε θα κάνεις παιδιά. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η αντισύλληψη

118. Ολόκληρη η αντιπαράθεση του Υπουργού Ανάπτυξης με δημοσιογράφο της Lifo μπορεί να βρεθεί εδώ: <https://www.lifo.gr/articles/opinions/264613/epistoloi-toy-adoni-georgiadi-sti-lifo-gia-sxolio-peri-amvloseon-poy-ton-aforoyse>.

λειτουργεί ως ένα επιχείρημα απέναντι στην έκτρωση και όχι ως αλληλοσυμπληρούμενες δυνατότητες ανά περίπτωση. Με αυτόν τον τρόπο η έμμεση εναντίωση στην έκτρωση παρουσιάζεται ως μια πράξη ευαισθησίας και ενδιαφέροντος για τις γυναίκες, οι οποίες «διατρέχουν τεράστιους κινδύνους από την επέμβαση της έκτρωσης». Οπότε, μετά την έκφραση της ευαισθησίας για το αγέννητο παιδί ως δικαιολογίας για την εναντίωση στις εκτρώσεις, έρχεται πλέον η ευαισθησία προς τις ίδιες τις γυναίκες να δικαιολογήσει την προσπάθεια απαγόρευσής τους.

Η αφίσα για το αγέννητο παιδί στο μετρό της Αθήνας.

Αυτή η υποτιθέμενη ευαισθησία χτίζεται, αλλά και ενισχύεται από την αντίληψη της έκτρωσης ως μιας άκρως επικίνδυνης επέμβασης, που δημιουργεί πάντα μη αναστρέψιμα προβλήματα και οδηγεί τις γυναίκες στη στειρότητα. Αυτή η επικινδυνότητα παρουσιάζεται μέσα από δραματικές προσωπικές ιστορίες και βίντεο προπαγάνδας που συνήθως προωθούνται από τις οργανώσεις που εναντιώνονται στις εκτρώσεις, αλλά και από επίσημες ερευνητικές εργασίες που παρουσιάζουν ως δεδομένο ότι η έκτρωση αποτελεί φόνο. Ταυτόχρονα όμως, η επικινδυνότητα της έκτρωσης είναι μια αντίληψη που κυριαρχεί κοινωνικά, όχι, εννοείται, μόνο εξαιτίας των προσπαθειών των οργανώσεων ενάντια στις εκτρώσεις, αλλά και εξαιτίας της διαρκούς δαιμονοποίησης και παρανομοποίησης της έκτρωσης και της ενοχοποίησης της σεξουαλικότητας. Δεν αρνούμαστε το γεγονός ότι η έκτρωση μπορεί να είναι επώδυνη (όπως και πολλές χειρουργικές επεμβάσεις), ούτε ότι μπορεί να αποτελεί μια ψυχοφθόρα διαδικασία για την εκάστοτε γυναίκα. Όμως, αυτή η επικινδυνότητα πιστεύουμε ότι εντείνεται ακριβώς λόγω της ενοχοποίησης και της καταδίκης της έκτρωσης, που δυσκολεύει την ασφαλή και δωρεάν πρόσβαση των γυναικών σε αυτήν. Πιστεύουμε, επίσης, ότι οι πιθανές συνέπειες από την επέμβαση της έκτρωσης μπαίνουν συνήθως στο προσκήνιο και μεγενθύνονται κυρίως από όσους και όσες θέλουν να εναντιωθούν γενικότερα στην πρακτική της έκτρωσης.

Επιπλέον, μια άλλη αντίληψη που προωθεί την απαγόρευση της έκτρωσης προς όφελός των γυναικών είναι αυτή που ισχυρίζεται ότι οι γυναίκες αποτελούν απλώς θύματα που εξαναγκάζονται να προβούν σε εκτρώσεις λόγω κοινωνικών και οικονομικών λόγων. Αυτή η υπόθεση έχει μια βάση, καθώς οι πρακτικές των ανθρώπων καθορίζονται από τις συνθήκες «που υπάρχουν άμεσα». Παρόλα αυτά, τείνει να καταργεί κάθε πιθανότητα αλλά και δυνατότητα αυτενέργειας, ξεχνώντας ότι

πράγματι οι άνθρωποι δημιουργούν την ιστορία τους και δεν είναι απλώς άβουλα όντα. Οπότε, σε αυτήν την περίπτωση, οι γυναίκες κατασκευάζονται ως άβουλα όντα σε σχέση με την έκτρωση, έτσι ώστε να μπορέσει να νομιμοποιηθεί η αντίθεση σε αυτήν.

Θα συνεχίσουμε με ένα ακόμη γεγονός που έφερε και πάλι στον δημόσιο λόγο την εναντίωση προς τις εκτρώσεις. 14 μέρες μετά το πρωτοσέλιδο της αθλητικής εφημερίδας, στις 13 Φεβρουαρίου του 2020 το κίνημα υπέρ της ζωής «Αφήστε με να ζήσω» μίσθωσε από τη ΣΤΑΣΥ διαφημιστικές πινακίδες (σε μέγεθος γιγαντοαφίσας) σε 17 διαφορετικούς σταθμούς του μετρό της Αθήνας για 14 ημέρες. Οι αφίσες είχαν το σχέδιο ενός εμβρύου (αναφερόμενες σε αυτό ως το αγέννητο παιδί) και κατέγραφαν με ιατρικούς όρους το πώς αναπτύσσεται, προτρέποντας μάλιστα το κοινό να «διαλέξει τη ζωή». Η αφίσα κατέβηκε με απόφαση του Υπουργείου Υποδομών και Μεταφορών μέσα σε λίγες ώρες. Η ανακοίνωση του Υπουργείου υποστήριζε ότι «οι καμπάνιες στρέφεται εναντίον ενός απολύτως κατοχυρωμένου και αναμφισβήτητου δικαιώματος των γυναικών», αλλά και ότι «Οι καμπάνιες που γίνονται στους δημόσιους χώρους δεν πρέπει να διχάζουν την κοινή γνώμη ούτε ασφαλώς να προσβάλουν γυναίκες που έχουν αναγκαστεί να κάνουν μια τέτοια δύσκολη επιλογή στη ζωή τους»¹¹⁹. Επομένως, παρατηρούμε ότι υπάρχει ένας εσωτερικός διχασμός στη ΝΔ, ανάμεσα δηλαδή, στο πιο φιλελεύθερο

119. Ολόκληρη η ανακοίνωση του Υπουργείου Υποδομών και Μεταφορών μπορεί να βρεθεί εδώ: <https://www.vice.com/gr/article/pkeb4k/afisa-kata-twn-ektrwsewn-metro>. Φυσικά, η αναφορά του ότι οι γυναίκες απλώς έχουν αναγκαστεί να κάνουν μια τέτοια δύσκολη επιλογή στη ζωή τους, παρουσιάζει την έκτρωση και πάλι ως στοιχείο εξαναγκασμού και ως κάτι ιδιαίτερα επίπονο, αυτήν τη φορά, όμως, εκφέρεται από τα επίσημα χείλη του κράτους.

Το εξώφυλλο της αθλητικής εφημερίδας Sportime με αφορμή την «ημέρα του αγέννητου παιδιού», 2/2020.

και το πιο συντηρητικό κομμάτι. Αναγνωρίζουμε βέβαια ότι στην υπουργική απόφαση για απόσυρση της αφίσας συνέβαλαν τόσο οι αντιδράσεις των φιλελευθέρων υποστηρικτών της Νέας Δημοκρατίας, όσο και η κατακραυγή της αφίσας στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

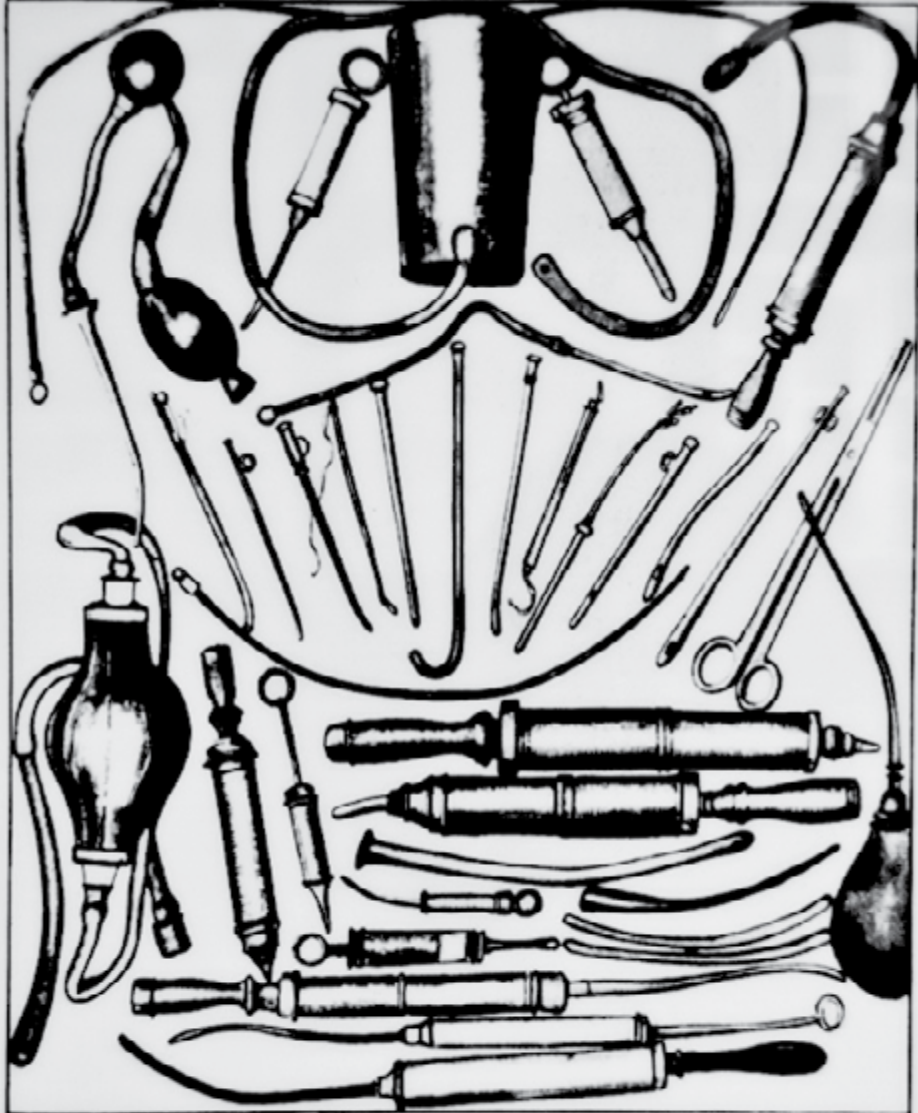
Παρόλα αυτά, δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι αυτό που συνέβη ήταν μια νίκη ενός υποτιθέμενου κινήματος των μέσων κοινωνικών δικτύωσης. Μέσω της διαρκούς αναδημοσίευσης της αφίσας με σκοπό την κατακραυγή της, τα περιεχόμενά της αναπαράχθηκαν εκατοντάδες χιλιάδες φορές, με αποτέλεσμα η κίνηση του «Αφήστε με να ζήσω» να στεφθεί με επιτυχία. Η αφίσα και τα περιεχόμενά της έγιναν πασίγνωστα μέχρι και στο εξωτερικό¹²⁰, ενώ, η μαζική κινητοποίηση στα social media δεν συνοδεύτηκε από καμία οργάνωση στο επίπεδο της πραγματικής κίνησης, παρά μόνο μέσω της νεολαίας του ΣΥΡΙΖΑ που προσπάθησε για άλλη μια φορά να σκηνοθετήσει και να ενσωματώσει άλλη μια νίκη του φεμινιστικού κινήματος.

Μετά από αυτά τα γεγονότα, η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδας δήλωσε ευθαρσώς ότι «η έκτρωση είναι φόνος». Με αυτήν την κίνηση, ολοκληρώνεται η προσπάθεια επαναφοράς του ζητήματος των εκτρώσεων στη δημόσια σφαίρα. Οι παράλληλες και αλληλοδιαπλεκόμενες κινήσεις του κινήματος για τη ζωή «Αφήστε με να ζήσω», οι κινήσεις της Ιεράς Συνόδου, αλλά και των συντηρητικών πολιτικών επανέφεραν και κοινωνικοποίησαν το ζήτημα των εκτρώσεων κεντρικά στον δημόσιο λόγο. Μέσω των αντιδράσεων, το ζήτημα γιγαντώθηκε και πλέον φαίνεται να αποτελεί, ως έναν βαθμό, ένα θέμα διαρκούς κοινωνικής επεξεργασίας.

Ωστόσο, παρά τις όποιες κριτικές αναδύθηκαν ενάντια στην

120. Τολμάμε να εντοπίσουμε μια ομοιότητα της κίνησης που προέβη το «Αφήστε με να ζήσω» με τις διεθνείς τακτικές του Alt-Right. Δηλαδή, υπάρχει μια προσπάθεια επέκτασης στον δημόσιο χώρο επί πληρωμή, η οποία είναι από πριν σχεδόν προκαθορισμένο ότι θα αποτύχει. Παρόλα αυτά, η κατακραυγή από τους επικριτές είναι που θα κοινωνικοποιήσει καθολικά τα περιεχόμενα.

έκτρωση, τις ενochές που μπορεί αυτές να γεννούν, τα εμπόδια που θέτει το δημόσιο νοσοκομείο και τις ηθικές αρνήσεις των εργαζόμενων στην πρόσβαση στη δωρεάν έκτρωση, οι γυναίκες συνέχισαν να επιλέγουν αυτήν την τακτική, προκείμενου να ορίσουν οι ίδιες το αν και πότε θα κάνουν παιδιά.

Abtreibungsinstrumente
(aus dem Dresdner Kriminalmuseum.)

[5]

Επίλογος**Συνοψίζοντας τις συνθήκες, εφευρίσκοντας τα πεδία αγώνα**

Η ανάδυση του ζητήματος των εκτρώσεων στη δημόσια σφαίρα τα τελευταία χρόνια προέκυψε μέσα από την ηθική άρνηση της πραγμάτωσής της από κάποιους εργαζόμενους στην υγεία, την επιτροπή για το δημογραφικό στη Βουλή, την εκκλησία, το κίνημα για το «αγέννητο παιδί», αλλά κυρίως μέσα από την άνοδο του εθνικισμού και του παντοτινού ελληνικού σουξέ: πατρίς - θρησκεία - οικογένεια. Σε αυτό το πλαίσιο τέθηκε το ερώτημα του κατά πόσο προσβάσιμες και ασφαλείς είναι οι εκτρώσεις σήμερα, καθώς και ο τρόπος και ο τόπος που πραγματοποιούνται. Μέσα από τη διερεύνηση και τη συζήτηση με συντρόφισσες και φίλες, αντιληφθήκαμε ότι, ακόμα και αν έχουν περάσει τόσα χρόνια από τη νομιμοποίησή τους, ως επί το πλείστον οι γυναίκες στην Ελλάδα συνεχίζουν να προτιμούν τις ιδιωτικές κλινικές για να κάνουν έκτρωση. Όπως αναλύθηκε προηγουμένως, αυτό συνεχίζει να συμβαίνει λόγω μιας ευρύτερης ενοχοποίησης, ακόμη και τώρα, σε σχέση με τις αναπαραγωγικές λειτουργίες, αλλά και λόγω των προβληματικών διαδικασιών του δημοσίου, που αποθαρρύνει κάθε αίσθημα ασφάλειας και αμεσότητας σε σχέση με την υλοποίηση της έκτρωσης. Το νοσοκομείο αποτελεί έναν από τους βασικούς

πυλώνες της κοινωνικής ρύθμισης και του ελέγχου από την αρχή της ύπαρξης του, ενώ οι αλλαγές που συντελέστηκαν στη μορφή του και ο δημόσιος χαρακτήρας του ήταν και αποτέλεσμα του κοινωνικού ανταγωνισμού. Η δημόσια σφαίρα αποτελούσε τον κατεξοχήν χώρο έκφρασης των αντιθέσεων και των συγκρούσεων, και άρα ένα διαρκές πεδίο ανταγωνισμού. Τα τελευταία χρόνια, και παρά τις προσπάθειες και τους όποιους αγώνες εργαζομένων στην περίθαλψη, η πρόσβαση στο δημόσιο νοσοκομείο περιορίζεται, ταυτόχρονα φυσικά με τη γενικότερη στροφή προς τον ιδιωτικό τομέα. Αυτό συμβαίνει τόσο μέσω της υποτίμησης των δημόσιων νοσοκομείων, όσο και εξαιτίας της μη νοσηματοδότησής τους ως πεδία διεκδίκησης και αγώνα από όσους έχουν το χρειάζονται, κάτι που σχετίζεται άμεσα με τη χρήση του για την κάλυψη επειγουσών και άμεσων αναγκών. Με αυτόν τον τρόπο βλέπουμε να κυριαρχεί όλο και πιο έντονα η άποψη ότι ο ιδιωτικός τομέας είναι ο πλέον κατάλληλος για οποιαδήποτε επέμβαση (σοβαρή ή μη), η οποία χρειάζεται να γίνει άμεσα και χωρίς περαιτέρω δυσκολίες. Οπότε, ο περιορισμός της πρόσβασης στο δημόσιο νοσοκομείο, σε συνδυασμό με τις χρονοβόρες διαδικασίες για να καταφέρει κανείς να εξεταστεί μετά από ραντεβού και την πιθανότητα εναλλαγής του γιατρού που θα εξετάσει, δείχνει να δυσκολεύει τις περισσότερες γυναίκες στην επιλογή του για γυναικολογικά ζητήματα. Επίσης, δεν γίνεται να αγνοηθεί το κίνητρο των περισσότερων ιδιωτών γυναικολόγων που αντιμετωπίζουν την έκτρωση ως ένα επικερδές εμπόρευμα για αυτούς. Παρά το γεγονός ότι η έκτρωση καλύπτεται από τα ασφαλιστικά ταμεία και άρα μπορεί να παρέχεται δωρεάν από γυναικολόγους που συνεργάζονται με τον δημόσιο φορέα κάλυψης, αυτό συνήθως αποκρύπτεται και δεν συμβαίνει, παρά σε ελάχιστες περιπτώσεις. Έτσι, ιδιώτες γυναικολόγοι ή γυναικολογικές κλινικές δημιουργούν βιομηχανίες εκτρώσεων, εκμεταλλεύομενες τη δυσκολία της πρόσβασης στο δημόσιο

νοσοκομείο.

Ωστόσο, η επιλογή της ιδιωτικής περίθαλψης δεν είναι δυνατή για όλες, καθώς το κόστος της δομεί αυστηρά ταξικά κριτήρια σε σχέση με την πρόσβαση σε αυτήν. Για τις περισσότερες μετανάστριες και Ρομνί το δημόσιο νοσοκομείο αποτελούσε τη μοναδική επιλογή, παρά την πιθανότητα ρατσιστικής και υποτιμητικής μεταχείρισης από το προσωπικό του. Βέβαια, μετά την επέλαση της καπιταλιστικής κρίσης, όλο και περισσότερες γυναίκες άρχισαν να καταφεύγουν στην πρακτική της έκτρωσης προκείμενου να αποφύγουν το βάρος που καλούνταν να επωμιστούν εξαιτίας της υποχώρησης του κράτους πρόνοιας. Ταυτόχρονα, άρχισαν να στρέφονται στη δημόσια περίθαλψη παρά την εντεινόμενη υποτίμησή της και τους αποκλεισμούς που αυτή παρήγαγε. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τις αρνήσεις κάποιων εργαζόμενων στη δημόσια περίθαλψη να δεχτούν το αντίτιμο των 5 ευρώ που προσπάθησε να επιβληθεί ως εισιτήριο στα νοσοκομεία το 2011, αλλά και με την προσπάθεια παροχής υπηρεσιών σε ανθρώπους που δεν έχουν ΑΜΚΑ ή ακόμα και χαρτιά, έθεσαν το ζήτημα της πρόσβασης στην περίθαλψη ως πεδίο αγώνα.

Παρόλα αυτά, είναι αναγκαία μια ειδική μνεία όσον αφορά την αντιμετώπιση των γυναικών από την ιατρική. Οι ιατρικές πρακτικές γύρω από την έκτρωση συχνά καταλήγουν στο να τρομοκρατούν ή να λειτουργούν ως πρακτικές ελέγχου και υποτίμησης προς τις γυναίκες, κατασκευάζοντας με αυτόν το τρόπο τα γυναικεία σώματα ως μολυσματικά και νοσηρά. Επιπλέον, οι πρακτικές αυτές δεν καθορίζονται μόνο από τις ανάγκες της εκάστοτε ασθενούς, αλλά και από το κέρδος και τη γενικότερη συνθήκη εντατικοποιημένης εργασίας στην υποστελεχωμένη και με σοβαρές ελλείψεις υποδομών μαζική περίθαλψη. Συχνά ακούμε για εξετάσεις που καθυστέρησαν χωρίς καμία εξήγη-

ση, για τοκετούς που πραγματοποιούνται με τρόπο πολύ επιβαρυντικό για τις γυναίκες (και συχνά με τη χρήση μεθόδων εν αγνοία τους) ή ακόμα και για την επιβολή της καισαρικής στις περισσότερες μετανάστριες (ιδιαίτερα σε όσες ζουν σε camp), χωρίς να συντρέχει ιατρικός λόγος. Επιπλέον, πολλές γυναίκες και τρανς άτομα δέχονται σεξιστικά σχόλια ή χειρισμούς, ενώ δεν λείπουν και τα ρατσιστικά σχόλια προς μετανάστριες, όπως μάθαμε από εργαζόμενες σε νοσοκομεία της Θεσσαλονίκης.

Η δυσκολία όσον αφορά την πρόσβαση στην έκτρωση εντάθηκε ακόμα περισσότερο εν μέσω της υποχώρησης των παροχών του κράτους πρόνοιας αλλά και λόγω της ανόδου του εθνικισμού. Ταυτόχρονα, η ηθική άρνηση γιατρών να συμμετάσχουν σε επεμβάσεις εκτρώσης επέτεινε τη δυσκολία της διεξαγωγής τους στο δημόσιο νοσοκομείο, αποθαρρύνοντας τις γυναίκες από το να αναζητήσουν την περίθαλψή τους εκεί. Σαν μην έφτανε που κάποιες φορές, σε περίπτωση εγκυμοσύνης, αντιμετωπιζόμαστε με βεβαιότητα ως μέλλουσες μητέρες από τους γιατρούς, με αποτέλεσμα να μας βάζουν να ακούμε τους παλμούς του εμβρύου ή να μας συμβουλεύουν για τη διατροφή που θα πρέπει να ακολουθήσουμε για το καλό του, κάποιοι εξ αυτών πλέον τείνουν να μας αρνούνται άμεσα και την ίδια τη δυνατότητα στην έκτρωση. Αυτή η άρνηση κατοχυρώνεται νομικά και έτσι δεν είναι εύκολο να διωχθεί ή να ασκηθεί ένορκη διοικητική εξέταση. Στην περίπτωση της άρνησης των αναισθησιολόγων της Σάμου το 2017 διενεργήθηκε αυτεπάγγελτη έρευνα από τον συνήγορο του πολίτη. Ωστόσο, κάτι τέτοιο συμβαίνει αρκετά σπάνια, διότι τις περισσότερες φορές αυτά τα περιστατικά δεν έρχονται στη δημοσιότητα. Μέσα από επικοινωνία με εργαζόμενες στην περίθαλψη, αλλά και με συντρόφισσες, αντιληφθήκαμε ότι αντίστοιχες μαζικές αρνήσεις έχουν υπάρξει σε διάφορες πόλεις, όπως πρόσφατα

στον Βόλο, στην Ξάνθη, στη Χίο, στα Γιαννιτσά αλλά και στη Θεσσαλονίκη. Μπορεί κάποιες φορές να βρίσκεται προσωρινή λύση και να πραγματοποιείται η επέμβαση από άλλες εργαζόμενες, ωστόσο συχνά υπάρχει καθυστέρηση ή και αναβολή της διαδικασίας. Δεν είναι λίγα τα περιστατικά όπου τελικά οι γυναίκες αναγκάστηκαν να απευθυνθούν σε ιδιωτικές κλινικές, περιστατικά όπου μετανάστριες περίμεναν για ώρες στο χειρουργείο ώστε να βρεθεί γιατρός που να μην αρνείται να κάνει έκτρωση, ακόμα και περιπτώσεις όπου γυναίκες αναγκάστηκαν να κρατήσουν ένα παιδί που δεν ήθελαν. Επιπλέον, χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ότι εν μέσω επιδημίας Covid-19 (την άνοιξη του 2020), όταν και γράφτηκε το παρόν κείμενο, οι προγραμματισμένες εκτρώσεις στα δημόσια νοσοκομεία ακυρώθηκαν. Εκτρώσεις διενεργούνταν μονάχα στις περιπτώσεις κινδύνου της ζωής της εγκύου ή και του εμβρύου, καθώς θεωρούνταν δευτερεύον ιατρικό ζήτημα, όπως συνέβη και με το σύνολο σχεδόν των ιατρικών μη επειγόντων περιστατικών. Την ίδια στιγμή που η κυβέρνηση αναγγέλει την ενίσχυση και οχύρωση του δημόσιου συστήματος υγείας, βλέπουμε επί της ουσίας ότι το δημόσιο νοσοκομείο μετατρέπεται από σημείο πρόληψης, εξέτασης, διαγνώσης και θεραπείας σε έναν τόπο κατά κύριο λόγο διαχείρισης των επειγόντων περιστατικών.

Παρατηρούμε, οπότε, ότι, παρά την κατοχύρωση του δικαιώματος στην έκτρωση από το 1986, τα πράγματα στην ελληνική πραγματικότητα δεν δείχνουν να έχουν αλλάξει ριζικά. Η αλλαγή του νόμου δημιούργησε περισσότερες πιθανότητες για πρόσβαση σε δωρεάν και ασφαλείς εκτρώσεις, χωρίς ωστόσο κάτι τέτοιο να μπορεί να επιτευχθεί πάντοτε, με αποτέλεσμα η πρόσβαση σε αυτήν να παραμένει ένα διαρκές επίδικο των καθημερινών αγώνων μας. Αν συνυπολογίσει κανείς το χρονικό περιθώριο των 12 εβδομάδων (που θεωρητικά μπορεί

να ξεπεραστεί μόνο σε περιπτώσεις που συντρέχουν λόγοι σωματικής ή ψυχικής υγείας ή βιασμός), διαφαίνεται πως η μεσολάβηση του κράτους ορίζει από ποιο χρονικό σημείο της κύησης και μετά οι γυναίκες δεν θα έπρεπε να κάνουν έκτρωση (για λόγους επιθυμίας), καθώς το έμβρυο πλέον θεωρείται ζωντανός οργανισμός.

Σε παγκόσμιο επίπεδο οι κινήσεις για την υπεράσπιση του δικαιώματος στην έκτρωση αρθρώνονται κυρίως όταν υπάρχει κάποια ρύθμιση περιορισμού τους σε νομικό επίπεδο. Από την άλλη, εμείς αμφιβάλουμε για το κατά πόσο είναι δυνατή η πρόσβαση σε ασφαλείς και δωρεάν εκτρώσεις, ακόμα και στις συνθήκες νομιμότητάς τους. Σε καμία περίπτωση δεν εννοούμε πως δεν παίζει ρόλο το αν οι εκτρώσεις θα είναι νόμιμες ή παράνομες· αντιθέτως, θα δίναμε όλες μας τις εαυτές για να εναντιωθούμε σε κάθε νομικό περιορισμό των εκτρώσεων. Ωστόσο, πιστεύουμε ότι η επίκληση στον νόμο, πόσο μάλλον στο προσωπικό δικαίωμα σε αυτόν, δεν μπορεί να μας εξασφαλίσει τη δυνατότητα στον έλεγχο της αναπαραγωγής μας. Αναγνωρίζουμε, λοιπόν, ότι η έννοια της ατομικής επιλογής, που συχνά μπορεί να επικαλούμαστε σε ένα προσωπικό επίπεδο, όσον αφορά την έκτρωση έχει συγκεκριμένα όρια. Τα όρια προκύπτουν από την απουσία διερεύνησης των κοινωνικών συνθηκών που καθορίζουν ορισμένες επιλογές. Πολλές φορές, οι επιλογές που κάνουμε συσχετίζονται με τις σχέσεις εξουσίας που διαπερνούν τις ζωές μας, επηρεάζοντας άμεσα τις αποφάσεις μας. Δηλαδή, πολλές επιλογές γίνονται κάτω από την πίεση των εκάστοτε κοινωνικών συνθηκών. Από τις σκατοδουλειές που αναγκαζόμαστε να κάνουμε και τη σιωπή μπροστά σε κάποιο σεξιστικό σχόλιο, όταν νιώθουμε ότι κινδυνεύουμε, μέχρι τον εκβιασμό του ενοικίου που μπορεί να μας έχει εξαναγκάσει να μείνουμε για κάποιο χρονικό διάστημα με τους γονείς μας, ενώ δεν τους αντέχουμε. Όλα αυτά μας

δυσκολεύουν να επικαλεστούμε γενικά την ατομική ελεύθερη επιλογή ως δυνατότητα αγώνα και μας υπενθυμίζουν ότι η πρόσβαση στην έκτρωση δεν μπορεί να εξασφαλιστεί ατομικά αλλά κοινωνικά. Για εμάς, ο μοναδικός τρόπος που υπάρχει προκείμενου να μπορέσουμε να αυτοκαθορίσουμε τις ζωές μας άμεσα και να κάνουμε τις επιλογές μας πραγματικά ελεύθερες είναι μέσα από το χτίσιμο συλλογικών σχέσεων αγώνα, που θα μπορούν να υπερασπίζονται τις επιλογές και τις επιθυμίες όλων μας.

Επιστρέφοντας στη διερεύνηση της πρακτικής της έκτρωσης, η Ελλάδα παραμένει ανάμεσα στις ευρωπαϊκές χώρες με υψηλό αριθμό εκτρώσεων. Σε αυτά τα πλαίσια, δεν είναι άστοχη η μεταφορά της άποψης ότι οι εκτρώσεις αντιμετωπίζονται από τις γυναίκες ως μέσο ελέγχου της αναπαραγωγής τους. Σε ένα πρώτο επίπεδο η κατάσταση αυτή φαίνεται να είναι απόρροια της μη κοινωνικοποίησης της πληροφορίας σχετικά με την άμεση αντισύλληψη, κάτι που σχετίζεται και με την έλλειψη της γνώσης για τα σώματα μας. Αυτό, όμως, θεωρούμε ότι συμβαίνει και λόγω της ίδιας της αντιφατικότητας της ιατρικής ως θεσμού που προσφέρει τις απαραίτητες παροχές περίθαλψης, ενώ, ταυτόχρονα, μέσω αυτών λειτουργεί ως μηχανισμός ελέγχου και πειθάρχησης για τον πληθυσμό. Τέλος, η λειτουργία της ιατρικής ως βιομηχανίας καθιστά λογικό το γεγονός ότι κάποιοι γυναικολόγοι για χρόνια απέφευγαν να ενημερώσουν για την αντισύλληψη, έχοντας οικονομικά κίνητρα¹²¹. Παρόλα αυτά, αλλάζοντας οπτική γωνία, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η παραπάνω στάση είναι απόρροια της ιδιαίτερης αντίληψης που έχουν οι γυναίκες στην Ελλάδα σχετικά με την αναπαραγωγή, την αντισύλληψη και την αυτοδιάθεση

121. Ioannidi-Kapoulou, E. (2004), *Use of contraception and abortion in Greece: A review*, Reproductive Health Matters, vol.12 sup.24.

του σώματός τους. Οι γυναίκες ως αποδέκτες της κοινωνικής πίεσης που τις θέλει να είναι αναπαραγωγικές μηχανές και που προσπαθεί να τις επιβάλλει τη μητρότητα ως έναν παγιωμένο ρόλο, βρίσκονται σε συνεχή θέση διαπραγμάτευσης. Έτσι, προσπαθούν να αντισταθούν στις παραδοσιακές δομές της κοινωνίας, διαλέγοντας ένα μέσο αντισύλληψης το οποίο δεν μεσολαβεί από την εμπιστοσύνη προς τους άντρες ή επιβάλλοντας κάποιο άλλο και μετατοπίζοντας την ευθύνη της αντισύλληψης σε αυτούς¹²². Όλες αυτές οι επιλογές των γυναικών συμβαίνουν ώστε να καταφέρουν να προσαρμόσουν τις συνθήκες της ερωτικής επαφής στις επιθυμίες τους, να την απολαύσουν χωρίς περιορισμούς, αλλά και για να ξεφύγουν από την υποχρέωση της αναπαραγωγής. Σε περίπτωση αποτυχημένης αντισύλληψης καταφεύγουν στην έκτρωση, ως την τελευταία δυνατή λύση. Παρά τους δυνητικούς κινδύνους που εμπεριέχει κάθε είδους ιατρική επέμβαση και το δυσβάσταχτο κόστος της έκτρωσης στον ιδιωτικό τομέα, τείνουν να την επιλέγουν ως μια πρακτική που δίνει προτεραιότητα στο δικό τους σώμα και τις δικές τους ανάγκες. Κατ' αυτόν τον τρόπο καταφέρνουν και διαφεύγουν, έστω και την ύστατη στιγμή, από τον ρόλο που κατασκευάζεται για αυτές.

Σε αυτό το σημείο θα περάσουμε στην επεξήγηση των τρόπων με τους οποίους επιχειρείται να υπάρξει η άρση αυτής της δυνατότητας. Για αυτόν τον λόγο στρεφόμεστε στις κινήσεις της σύγχρονης μορφής του κράτους. Όπως αναφέρουμε και προγενέστερα, δεν πιστεύουμε ότι το κράτος χαράσσει μια ξεκάθαρα αυτόνομη ατζέντα, αλλά ότι η μορφή του αποτελεί

122. Φυσικά, στο σημείο αυτό δεν εννοούμε ότι οι γυναίκες αντιστέκονται στις παραδοσιακές αντιλήψεις της κοινωνίας μόνο μέσω της αντισύλληψης. Αντίθετα, πολλές είναι εκείνες που το πραγματώνουν διαμέσω άλλων τρόπων, όπως η επιλογή γυναικών μόνο ως ερωτικές συντρόφους ή ακόμη και η εμπλοκή σε ερωτικές επαφές χωρίς διείσδυση.

αντικείμενο και αποτέλεσμα του κοινωνικού ανταγωνισμού. Βλέπουμε, λοιπόν, ότι η ήττα και η ενσωμάτωση του προηγούμενου κύκλου αγώνα (2006-2012), πρωτίστως στην κοινότητα του έθνους και στη συνέχεια στη Βουλή, σε συνδυασμό με τη γενικότερη άνοδο των εθνικιστικών κινημάτων, επηρέασε άμεσα την κατεύθυνση της αναδιάρθρωσης του κράτους. Μέσα από αυτές τις διαδικασίες επανήλθαν στο προσκήνιο η προώθηση του μητρικού ρόλου των γυναικών και της θέσης τους ως αναπαραγωγικές μηχανές του έθνους. Επίσης, η γενικότερη επίθεση ενάντια στα σώματα των γυναικών στο παρόν εντάθηκε με την επαναφορά του δημογραφικού ζητήματος στο προσκήνιο, αλλά και με την εκλογή της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας, η πολιτική ατζέντα της οποίας πλέον γράφει: έθνος – ασφάλεια – ανάπτυξη. Σε αυτήν την κατεύθυνση, βλέπουμε και την ψήφιση του νομοσχεδίου για την παροχή επιδόματος στις Ελληνίδες μητέρες από την κυβέρνηση, που άρχισε να ισχύει από τον Ιανουάριο του 2020 και μετά. Το νομοσχέδιο αυτό προβλέπει τη χορήγηση 2.000 ευρώ σε κάθε νέα μητέρα. Βέβαια, στην περίπτωση που η νέα μητέρα είναι μετανάστρια για την παροχή του επιδόματος θα πρέπει να έχει συμπληρώσει τουλάχιστον 12 συνεχόμενα χρόνια μόνιμης και νόμιμης διαμονής στην Ελλάδα. Το γεγονός που δυσκολεύει ιδιαίτερα τη διαδικασία για την παροχή του επιδόματος. Βλέπουμε επομένως μια επίσημη κίνηση του κράτους που επιλέγει να ημιδοτήσει την παραγωγή παιδιών, ενώ ταυτόχρονα τονίζει τις διακρίσεις μεταξύ Ελληνίδων και μεταναστριών. Έτσι, πλέον, όσον αφορά την προώθηση των γεννήσεων, τίθενται κριτήρια ελληνικότητας αλλά και παραγωγικότητας. Οπότε, οι μετανάστριες προκειμένου να λάβουν τις παροχές που προσφέρονται στις ντόπιες νέες μητέρες πρέπει να προσπαθήσουν παραπάνω και σίγουρα να δουλεύουν διαρκώς και αγόγγυστα κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες, έτσι ώστε να αναγνωριστεί η νόμιμη εργασία τους. Όσο προχωράει ο και-

ρός, σχεδόν το σύνολο των προτάσεων της Νέας Δημοκρατίας για το δημογραφικό δείχνουν να υλοποιούνται σε μεγάλο βαθμό. Η καταγραφή και ο έλεγχος των μεταναστριών έχει ήδη εντατικοποιηθεί, ενώ, ταυτόχρονα, προτεινόμενα μέτρα, όπως η επέκταση της ηλικίας συνταξιοδότησης, η κατάρτιση των ηλικιωμένων στα ψηφιακά μέσα και η θεσμοθέτηση της τηλεργασίας για τους νέους γονείς, δείχνουν να οδεύουν προς την κατεύθυνση της υλοποίησης. Τα μέτρα αυτά φάνηκαν ακόμη πιο επιτακτικά στα πλαίσια της διαχείρισης της κρίσης της επιδημίας του Covid-19.

Επομένως, θα μπορούσαμε να παρατηρήσουμε, αναφορικά με το δημογραφικό, ότι δεν υπάρχει ζήτημα έλλειψης ανθρώπων γενικά, αλλά έλλειψης συγκεκριμένων ανθρώπων. Τα κριτήρια που καθορίζουν το ποιοι άνθρωποι είναι κατάλληλοι για να ενισχύσουν τον πληθυσμό δεν είναι μόνο φυλετικά, αλλά είναι και ηλικιακά. Στους λόγους περί δημογραφικού κυρίαρχο ρόλο παίζει η έννοια της γήρανσης του πληθυσμού, δηλαδή, του κατά πόσο αυξάνεται ο μέσος όρος ηλικίας. Στον δημόσιο λόγο, η αύξηση του ποσοστού των ηλικιωμένων ανθρώπων και κατ' επέκταση του προσδόκιμου ζωής πλαισιώνεται ως κίνδυνος για τα ασφαλιστικά ταμεία, εφόσον όπως λέγεται ο μισός πληθυσμός της χώρας συντηρείται από τον άλλο μισό. Οπότε, η γήρανση του πληθυσμού χρησιμοποιείται ως επιχείρημα ώστε να δικαιολογηθούν τόσο οι περικοπές των συντάξεων όσο και η αύξηση του ορίου συνταξιοδότησης. Βέβαια, όλη αυτή η επιχειρηματολογία αναιρεί το γεγονός ότι στους συνταξιούχους ουσιαστικά επιστρέφεται μέρος των χρημάτων που έχει ήδη παρακρατήσει το κράτος από τους μισθούς τους. Ταυτόχρονα, τονίζεται διαρκώς η αναγκαιότητα της αύξησης του αριθμού γεννήσεων παιδιών, προκειμένου να στελεχώσουν στο μέλλον το εργατικό δυναμικό της χώρας. Η εργασία τους θα γεμίσει και πάλι τα ασφαλιστικά ταμεία, επίσης μέσα

από τις κρατήσεις των μισθών τους, για να μπορέσουν να δοθούν οι συντάξεις στους γηραιότερους. Οπότε, φαίνεται ότι το δημογραφικό αποτελεί ζήτημα ελέγχου και εκμετάλλευσης της εργασιακής δύναμης, αλλά και πειθάρχησης της αναπαραγωγής της, δηλαδή της αόρατης εργασίας που προορίζεται να εκτελεστεί από γυναίκες.

Επιπλέον, βλέπουμε ότι η άρνηση του κράτους να δώσει χαρτιά σε ένα κομμάτι του πληθυσμού και να τους εντάξει ως νόμιμο εργατικό δυναμικό περνάει και μέσα από την επίταξη των (ελληνικών) γυναικείων σωμάτων ως εθνικές αναπαραγωγικές μηχανές. Η αντίθεση στον περιορισμό των εκτρώσεων συνδέεται άμεσα με την πληθυσμιακή πολιτική, τη διαστροφή της εργατικής τάξης μέχρι και την πολιτική στα σύνορα· με λίγα λόγια δηλαδή, με την ίδια την κρατική πολιτική και σε άλλα πεδία, τα οποία παύουν έτσι να εμφανίζονται ως διαχωρισμένα. Η κριτική αποκτά τότε περισσότερο καθολικό χαρακτήρα, κάτι που θα πρέπει να επηρεάζει άμεσα και τους αγώνες μας. Εμείς από την άλλη, δεν ενδιαφερόμαστε για το αν θα υπάρχουν αρκετοί εργαζόμενοι ή όχι για τη χώρα, ούτε για το πώς θα γεμίσουν τα ασφαλιστικά ταμεία. Αυτό που μας ενδιαφέρει είναι να μην μας επιβάλλεται η μητρότητα, να μην χρειάζεται να υπακούμε σε αυτήν ως ιερό ή φυσικό καθήκον στην περίπτωση που έχουμε παιδιά, αλλά και να αγωνιστούμε για τη συλλογική και κοινωνική μας ανατίμηση. Αυτή η ανατίμηση όμως, όπως προαναφέρεται, συνδέεται άμεσα και με το να διεκδικήσουμε χαρτιά μαζί με όσους και όσες το κράτος κρατά παράνομους και παράνομες προκειμένου να τους εκμεταλλεύεται παραπάνω. Άλλωστε, η εκμετάλλευση των ντόπιων περνάει μέσα από τον δικό τους αποκλεισμό και δεν μας αρκούν τα προοδευτικά ψίχουλα που μιλάνε για λιγότερη εκμετάλλευση σε περισσότερες δόσεις (και μόνο για κάποιες και κάποιους).

Τέλος, γνωρίζουμε καλά, ότι αυτόν τον αγώνα δεν μπορούμε να τον δώσουμε μόνες μας, αλλά με όσες και όσους αρνηθούν κομμάτια των ρόλων που τους αποδόθηκαν και σταθούν πλάι μας στις άμεσες διεκδικήσεις. Για μας η αντίσταση στις πρακτικές της ιατρικής, που μας υποτιμούν, και στον περιορισμό της δυνατότητας στην έκτρωση περνάει μέσα από τη σύνδεση με εργαζόμενες και εργαζόμενους στη βιομηχανία της περιθάλψης, σε αυτές που αμφισβητούν την παντοδυναμία της ιατρικής επιστήμης και που αναδεικνύουν τη μη ουδετερότητά της. Εμπνεόμαστε μέσα από το παράδειγμα της *Groupe Information Santé*¹²³ (Ομάδα Ενημέρωσης για την Υγεία), συλλογικότητας στην οποία συμμετείχαν πολλοί γιατροί, κοινωνικοί λειτουργοί και φιλόσοφοι, και προώθησε την ελεύθερη έκτρωση και την κατάργηση του νόμου που την απαγόρευε στη Γαλλία μέχρι και το 1975. Τον Απρίλιο του 1971, 343 γυναίκες υπέγραψαν δημόσια δήλωση, δηλώνοντας ότι έχουν κάνει έκτρωση και ότι στηρίζουν τη δωρεάν πρόσβαση στα αντισυλληπτικά μέσα και στην έκτρωση. Ένα χρόνο αργότερα, 331 γιατροί, που άνηκαν στο GIS, δήλωσαν με τη σειρά τους ότι είχαν πραγματοποιήσει εκτρώσεις, παρά το ότι ήταν παράνομες. Στη συνέχεια, είχαν εκδώσει μια μπροσούρα σχετικά με την ελεύθερη πρόσβαση στην έκτρωση, για την οποία κάποιοι από αυτούς διώχθηκαν νομικά. Επιπλέον, η συγκεκριμένη ομάδα θέλησε να αποσταθεροποιήσει το ιατρικό επάγγελμα, ανακτώντας ένα μέρος του ελέγχου των ανθρώπων πάνω στη ζωή και στα σώματά τους. Ταυτόχρονα, άσκησαν κριτική στον διαχωρισμό της επιστημονικής γνώσης και της καθημερινής πρακτικής, δηλαδή, μεταξύ της χειρονακτικής και της πνευματικής εργασίας.

123. <https://www.viewpointmag.com/2016/03/02/the-biopolitics-of-birth-michel-foucault-the-groupe-information-sante-and-the-abortion-rights-struggle/#rf20-6009>.

Εμπνεόμαστε όμως, κυρίως, από τους αγώνες των γυναικών παγκόσμια για την ελεύθερη πρόσβαση στην έκτρωση, στην αντισύλληψη και ενάντια στις έμφυλες διακρίσεις. Από τις ταραχές που βλέπουμε να διαταράσσουν συχνά τους δρόμους τους Μεξικού ενάντια στις δολοφονίες γυναικών, από τις διαδηλώσεις στην Πολωνία ενάντια στον περιορισμό της έκτρωσης εν μέσω απαγόρευσης κυκλοφορίας, από τις διαδηλώσεις ενάντια στις καμπάνιες υπέρ του αγέννητου παιδιού, από τις απαιτήσεις των μεταναστριών να κλείσει η κόλαση της Μόρια, αλλά και από τις μικρές καθημερινές διεκδικήσεις για να έχουμε όλες πρόσβαση στην περίθαλψη, άρα και στην έκτρωση. Αντιμετωπίζουμε λοιπόν το πεδίο του νοσοκομείου, της δημόσιας περίθαλψης, αλλά και των ιδιωτών κλινικών ως πεδία ανταγωνισμού και διεκδικήσεων. Θέλουμε να πιέσουμε ώστε να δικαιούμαστε δωρεάν όλα αυτά που μας στερούν (από τα μέσα αντισύλληψης μέχρι τις γυναικολογικές εξετάσεις). Θέλουμε να δημιουργήσουμε σημεία αντιπαράθεσης και ρήξης, που θα εγγυώνται σε κάθε μια από εμάς καλύτερες συνθήκες όσον αφορά την πρόσβαση στην υγεία και την αντιμετώπισή μας στα δημόσια νοσοκομεία. Ωστόσο, το ξεκαθαρίζουμε· δεν επιδιώκουμε απλώς την πρόσβαση στη δωρεάν και ασφαλή περίθαλψη όσο η αντίληψη και η πρακτική της ιατρικής παραμένουν ίδιες. Γνωρίζουμε ότι οι ανάγκες των σωμάτων μας και η πίεση των αγώνων μας θα οδηγήσει σε έναν ταυτόχρονο μετασχηματισμό της ίδιας της ιατρικής. Το κράτος πάντα θα προσπαθεί να μας εγγράφει στην «αϊστορική ρητορική του νόμου», φυσικοποιώντας τις επιπτώσεις της εξουσίας πάνω μας¹²⁴. Παρόλα αυτά, εμείς θέλουμε να συνεχίσουμε να αγωνιζόμαστε μέσα και ενάντια στους ρόλους που μας επιβάλλονται, αντιλαμβανόμενες πως όσα βήματα κάνουμε προς την

124. Brown, W. (1995), *States of Injury, Power and Freedom in Late Modernity*, Princeton University Press.

ελευθερία μας δεν μπορούν παρά να συνδέονται άμεσα με το ξεπέραςμα του συνόλου των σχέσεων αυτού του κόσμου, δηλαδή με την ίδια την έννοια της ελευθερίας.

«Είναι προτιμότερο να παντρευτείς και να
κάνεις παιδιά σε μια ώριμη ηλικία».

晚 婚 晚 育 好

WAN HUN WAN YU HAO

Παράρτημα

i. Εκτρώσεις πέρα από τα εθνικά σύνορα

Σε παγκόσμιο επίπεδο η νομοθεσία και η πρόσβαση στις εκτρώσεις αλλάζει τόσο τοπικά όσο και χρονικά. Τα οικονομικά, εθνικά και θρησκευτικά συμφέροντα ενός κράτους, σε συνδυασμό με τον κοινωνικό ανταγωνισμό που κάθε χρονική περίοδο λαμβάνει χώρα, διαμορφώνουν και τροποποιούν τις εκάστοτε ισχύουσες πολιτικές γύρω από τον έλεγχο της αναπαραγωγής. Αυτή τη στιγμή υπάρχουν 26 χώρες στον κόσμο όπου οι εκτρώσεις απαγορεύονται καθολικά και 67 στις οποίες επιτρέπονται κατόπιν αίτησης¹. Φυσικά, πέρα από αυτές τις γενικές κατηγορίες η κάθε χώρα ορίζει το χρονικό όριο στο οποίο η γυναίκα μπορεί να προβεί σε έκτρωση και τις παράπλευρες προϋποθέσεις. Ταυτόχρονα, στα μέρη που η έκτρωση δεν είναι κεκτημένο δικαίωμα πολλές γυναίκες ταξιδεύουν σε γειτονικές χώρες, στις οποίες επιτρέπεται, και τις πραγματο-

1. Λίγα ακόμη στατιστικά: 39 χώρες επιτρέπουν τις εκτρώσεις μόνο σε περίπτωση κινδύνου της ζωής της γυναίκας, 56 σε περίπτωση κινδύνου της υγείας της γυναίκας και 14 τις επιτρέπουν υπό ορισμένα κοινωνικά και οικονομικά κριτήρια, π.χ. σε περίπτωση βιασμού. Κατά μέσο όρο 34 γυναίκες στις χίλιες κάνουν εκτρώσεις σε χώρες που είναι νόμιμες, ενώ 37 στις χίλιες σε χώρες που απαγορεύεται από το νόμο και συνολικά, κάθε χρόνο, πεθαίνουν πάνω από 30.000 γυναίκες λόγω εκτρώσεων που γίνονται σε ακατάλληλες συνθήκες. Rachel B. Vogelstein and Rebecca Turkington (2019), *Abortion Law: Global Comparisons*, Council on foreign relation <https://www.cfr.org/article/abortion-law-global-comparisons>.

ποιούν παρά τους νόμους της χώρας τους, που τις απαγορεύουν, πληρώνοντας υπέρογκα ποσά και κινδυνεύοντας νομικά. Πέρα από την εφαρμογή του νόμου, η πραγματοποίηση ή μη μιας ασφαλούς έκτρωσης εξαρτάται άμεσα και από την ευκολία πρόσβασης, τη γρήγορη απόκριση και οργάνωση του συστήματος υγείας της κάθε χώρας².

Τα τελευταία χρόνια, μετά το 2000, οι περισσότερες χώρες ακολουθούν προοδευτικές πολιτικές σχετικά με τις εκτρώσεις και τις προϋποθέσεις τους, νομιμοποιώντας τις διαδικασίες και επεκτείνοντας τα απαραίτητα κριτήρια³. Παρόλα αυτά υπάρχουν μερικά κράτη που χαράσσουν αντίθετη πορεία, ανάμεσα στα οποία είναι οι ΗΠΑ, το Ελ Σαλβαδोर και η Νικαράγουα⁴,

2. Στην Ισπανία και στην Καταλονία από το 2010 θεσμοθετήθηκε η έκτρωση για οποιοδήποτε λόγο κατά το πρώτο τρίμηνο της εγκυμοσύνης και υπό ορισμένες συνθήκες για τα επόμενα τρίμηνα. Η πρόσβαση στο σύστημα υγείας είναι δωρεάν, εφόσον οι γυναίκες έχουν το κατάλληλο παραπεμπτικό, τόσο για τις ντόπιες όσο και για τις μετανάστριες. Παρόλα αυτά, τα πρακτικά προβλήματα παραμένουν και παρουσιάζονται καθυστερήσεις, παραπληροφόρηση όσον αφορά τη διαδικασία και τα δικαιώματα ή προβλήματα στην απόκτηση του παραπεμπτικού. Ostrach, B. (2018), *Social Movements, Policy Change, and Abortion Access in Catalunya*, *Anthropology Now*, vol.10, no. 2.

3. Στη Νέα Ζηλανδία, τον Μάρτιο του 2020, ψηφίστηκε να επιτρέπεται η έκτρωση μέχρι και την 20η εβδομάδα της εγκυμοσύνης· στην Ισλανδία, το 2019, ορίστηκε να είναι νόμιμη μέχρι την 22η εβδομάδα· στη Νότια Κορέα αποφασίστηκε ότι η απαγόρευση της έκτρωσης είναι αντισυνταγματική.

4. Στο Ελ Σαλβαδόρ οι γιατροί υποχρεούνται να αναφέρουν ύποπτες περιπτώσεις για την πραγματοποίηση παράνομων εκτρώσεων, ενώ υπάρχει και ένα ξεχωριστό εισαγγελικό τμήμα που τις ερευνά. Κατά το 2010 και το 2011, πάνω από 129 γυναίκες καταδικάστηκαν επειδή προέβησαν σε έκτρωση και τουλάχιστον 13 εκτίουν ποινές δεκαετιών. Στη Νικαράγουα, ενώ για περίπου 170 χρόνια επιτρεπόταν οι εκτρώσεις υπό προϋποθέσεις,

ενώ σε ολόκληρη την ήπειρο της Αφρικής, μόλις 6 στις 53 χώρες επιτρέπουν την έκτρωση, σε περίπτωση που το επιθυμεί η γυναίκα⁵. Γενικά, φαίνεται ότι ο νόμος που ρυθμίζει τις εκτρώσεις διαφέρει και μεταβάλλεται ανάλογα με την πολιτική της εκάστοτε κυβέρνησης, την επίδραση της θρησκείας, την πίεση του τοπικού γυναικείου κινήματος κ.ά.

Σε πολλές χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ η έκτρωση χρησιμοποιούνταν ιστορικά ως μέθοδος ελέγχου του πληθυσμού, και συνεχίζει έως και σήμερα, διότι η πρόσβαση σε μεθόδους αντισύλληψης και σεξουαλική αγωγή συχνά δεν ήταν εφικτή. Οι κοινωνικές συνθήκες σε συνδυασμό με τη ρητορική για τον απαραίτητο αριθμό γεννήσεων με σκοπό την αναπαραγωγή του έθνους καθόρισαν ιστορικά την πορεία των εκτρώσεων. Πριν το 1924 «στην ΕΣΣΔ η διακοπή της κύησης ήταν νόμιμη ακόμα και με παραδοσιακές τεχνικές. Η επιχειρηματολογία υπέρ αυτής της ρύθμισης ήταν αφενός η ενσωμάτωση φεμινιστικών αιτημάτων για την αυτοδιάθεση του γυναικείου σώματος από τους μπολσεβίκους, αφετέρου η πεποίθηση νομικών της εποχής ότι το δίκαιο βασίζεται στη συνείδηση και συνεπώς τα έμβρυα δεν μπορούν να έχουν δικαιώματα με την παραδοσιακή έννοια». Στη συνέχεια, εισή-

η τότε καθολική κυβέρνηση τις απαγόρευσε υπό οποιοδήποτε όρο, το 2006, λέγοντας ότι η νομιμοποίησή τους οδηγεί και στη νόμιμη θανάτωση 36.000 μωρών κάθε χρόνο. Amnesty International (2009), *The Total Abortion Ban in Nicaragua*: <https://www.amnestyusa.org/pdfs/amr430012009en.pdf>.

5. Ακόμα και εκεί σταδιακά παρατηρούνται ορισμένες αλλαγές. Στη Ρουάντα στις 4ης Απριλίου του 2019, ο πρόεδρος Paul Kagame, απάλλαξε από κατηγορίες 367 γυναίκες και γιατρούς που συμμετείχαν σε παράνομες εκτρώσεις και 4 μέρες μετά πέρασε πιο ελαστικούς κανονισμούς. Sexuality Policy Watch (2019), *Sexual politics in April 2019*: <https://sxpolitics.org/sexual-politics-in-april-2019/19707>.

χθησαν νόμοι που περιόριζαν ή και απαγόρευαν τις εκτρώσεις, ενώ «μετά το 1955 οι εκτρώσεις έγιναν ξανά νόμιμες με τη μόνη διαφορά ότι το κράτος είχε τώρα το μονοπώλιο των εκτρώσεων, απαγορεύοντας τις παραδοσιακές πρακτικές. Ταυτόχρονα, ένας εκτεταμένος λόγος περί μητρότητας συνέχισε να προπαγανδίζεται, στα πρότυπα της σταλινικής περιόδου, όπου η μητρότητα συνδεόταν ανοιχτά με την εργασιακή ηθική και το σοσιαλιστικό έθνος: πρέπει να παραχθεί εργατική δύναμη για να ενισχυθεί η συνολική παραγωγή, η συμμετοχή της μητέρας ήταν να παράξει αυτούς που παράγουν». Τη μετέπειτα περίοδο οι νομοθεσίες των εκτρώσεων άρχισαν να διαφοροποιούνται στις διάφορες χώρες του ανατολικού συνασπισμού, με τη Ρωσία να τις νομιμοποιεί πλήρως, ενώ τη Ρουμανία, από το 1966 και μέχρι την πτώση να τις απαγορεύει επικαλούμενη δημογραφικούς λόγους. Συγκεκριμένα: «οι εκτρώσεις απαγορεύτηκαν σχεδόν ολοκληρωτικά, σταμάτησε η εισαγωγή αντισυλληπτικών μέσων παντός είδους, ενώ η αστυνομία ανέλαβε τον ρόλο να παρακολουθεί τις δηλωμένες εγκύους»⁶. Το σχέδιο που ακολούθησε η ρουμανική κυβέρνηση κατάφερε να αυξήσει σημαντικά τον δείκτη γεννήσεων και συνεπώς τον πληθυσμό της χώρας. Παράλληλα όμως δημιούργησε προβλήματα οικονομικής εξαθλίωσης στις πολυπληθείς οικογένειες και σήμανε το κοινωνικό φαινόμενο της εγκατάλειψης βρεφών. Τα παιδιά αυτά γέμισαν τα ορφανοτροφεία της χώρας και αποκλήθηκαν ως «τα ορφανά του Τσαουσέσκου»⁷.

6. Ολόκληρο το κείμενο που περιγράφει αναλυτικά την ιστορική αναδρομή και τις κοινωνικές αλλαγές οι οποίες επηρέασαν τις μεταρρυθμίσεις στη νομοθεσία των εκτρώσεων στα Βαλκάνια, Εκτρώσεις και κοινωνική ρύθμιση στα Βαλκάνια. Μια ανασκόπηση: <https://ourbabadoesntsayfairytale.wordpress.com>.

7. The Guardian, Ceausescu's children: <https://www.theguardian.com/news/2014/dec/10/-sp-ceausescus-children>

Βέβαια, πολλές γυναίκες την περίοδο της απαγόρευσης, στην προσπάθειά τους να τερματίσουν μια ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη, προχωρούσαν σε αυτοάμβλωση με αποτέλεσμα ο αριθμός της θνησιμότητας των γυναικών να αυξηθεί κατακόρυφα⁸

Οι δυο χώρες με το μεγαλύτερο ποσοστό πληθυσμού παγκοσμίως, η Ινδία και η Κίνα, έχουν νομιμοποιήσει τις εκτρώσεις από τη δεκαετία του 1970. Εκεί, ο ρυθμός γεννήσεων ήταν μεγάλος και μη ελεγχόμενος, οπότε το επιχείρημα της διατήρησης του έθνους δεν χρησιμοποιήθηκε ως πρόφαση για τη ρύθμιση της νομοθεσίας των εκτρώσεων. Υπό αυτήν τη συνθήκη η παράμετρος που έπαιζε μεγάλο ρόλο στη νομιμοποίησή τους ήταν η αναλογία αντρών γυναικών, με βάση την οποία ήταν νόμιμες για πολλά χρόνια, σε αυτές και σε κοντινές ανατολικές χώρες (Πακιστάν, Μπαγκλαντές κ.ά.), η έκτρωση με βάση το φύλο του εμβρύου. Από τη μια οι άντρες, που κατασκευάστηκαν ιστορικά ως χρησιμότεροι στην παραγωγή και για αυτό απαιτούνταν σε μεγαλύτερο ποσοστό, από την άλλη οι γυναίκες, που θεωρούνταν βάρος και συνεπώς η γέννησή τους μπορούσε να αναχαιτιστεί. Και οι δύο χώρες ακολούθησαν πολιτικές οικογενειακού προγραμματισμού για να μειώσουν τον πληθυσμό τους που όμως δεν ήταν ταυτόσημες. Η Κίνα προωθούσε την επιβαλλόμενη έκτρωση ως την κύρια μέθοδο για τη μείωση του πληθυσμού, ενώ στην Ινδία κυριάρχησε η γυναικεία στείρωση. Στην Κίνα, από το 1949, με την ίδρυση της Νέας Κίνας, άρχισε να εφαρμόζεται η πολιτική του *Οικογενειακού Προγραμματισμού*, που μεταβαλλόταν ανά διαστήματα *ανάλογα με τις ανάγκες του κράτους* και ισχύει έως σήμερα. Στο πρώτο στάδιο η πολιτική ήταν αρκετά ευέ-

8. Hord C. κ.ά. (1991), *Reproductive health in Romania. Reversing the Ceausescu legacy* στο *Studies in family planning*, vol.22, N.4, σελ. 231-240.

λικτη και προωθούνταν κοινωνικά η αύξηση του πληθυσμού, επηρεαζόμενη από τη Σοβιετική Ένωση, την εκστρατεία του *Μεγάλου Άλματος Προς Τα Εμπρός* και του *Μεγάλου Κινέζικου Λιμού, το επακόλουθό της*⁹. Ως αποτέλεσμα, στα τέλη της δεκαετίας του 1970 η Κίνα συγκέντρωσε έναν τεράστιο πληθυσμό και το 1982 άλλαξε η πολιτική των εκτρώσεων με σκοπό τη ρύθμιση του πλεονάζοντος πληθυσμού. Συγκεκριμένα, στις αστικές περιοχές τα ζευγάρια επιτρεπόταν να αποκτήσουν μόνο ένα παιδί (το μέτρο εξαιρούσε τα ζευγάρια που είχαν ανάπηρο παιδί), ενώ στις αγροτικές περιοχές επιτρεπόταν να έχουν δύο παιδιά, εάν το πρώτο ήταν κορίτσι. Η εν λόγω νομοθεσία αποτέλεσε μια από τις κύριες εθνικές πολιτικές και εισήχθη μέσω της αναθεώρησης του συντάγματος. Σε πολλές περιπτώσεις χιλιάδες άνθρωποι (άνδρες και γυναίκες) φυλακίζονταν σε στρατόπεδα προκειμένου να στερηθούν παρά τη θέλησή τους, επειδή είχαν παραβιάσει τη σχετική νομοθεσία που αφορά την πολιτική ελέγχου των γεννήσεων. Στις αρχές του 2000, καθώς ο ρυθμός γονιμότητας μειωνόταν συνεχώς, άρχισε να εφαρμόζεται το τρίτο στάδιο του *Οικογενειακού Προγραμματισμού*, που ισχύει έως και σήμερα, κατά το οποίο το κάθε ζευγάρι μπορεί να κάνει έως και δύο παιδιά¹⁰.

9. «Το Μεγάλο Άλμα Προς Τα Εμπρός» ήταν μια κοινωνική και οικονομική πολιτική που εφαρμόστηκε στην Κίνα, από το 1958 έως το 1962, με σκοπό τον ταχύ εκσυγχρονισμό της και τη μετατροπή της από μια αγροτική κοινωνία σε μια βιομηχανοποιημένη. Η πολιτική αυτή προκάλεσε τον Μεγάλο Κινέζικο Λιμό, κατά τον οποίο πέθαναν πάνω από 42 εκατομμύρια άνθρωποι.

10. Liu, J., Englert, Y., and Wei-Hong Zhang, W., (2019) *Is Induced Abortion a Part of Family Planning in China?*, intechopen, *Κίνα: Υποχρεωτικές Εκτρώσεις, Στειώσεις και Στρατόπεδα Καταναγκαστικής Εργασίας*, Δεκέμβριος 2013 (<https://anarchypress.wordpress.com>).

Η Ινδία ήταν από τις πρώτες χώρες στον κόσμο που κατέστησε τον *Οικογενειακό Προγραμματισμό* επίσημη εθνική πολιτική με σκοπό να μειωθούν ο μεγάλος δείκτης γεννήσεων και τα υψηλά ποσοστά νοσηρότητας και θνησιμότητας στις μπιτέρες. Χρησιμοποίησε διάφορες μεθόδους για τον πληθυσμιακό έλεγχο, όπως η στείρωση αντρών και γυναικών με την τελευταία να κυριαρχεί, η προώθηση αντισυλληπτικών και ενέσιμων ορμονών, σπιράλ κ.ά. Η νομιμοποίηση των εκτρώσεων το 1971 ήταν άμεσα συνδεδεμένη με την πολιτική αυτή, δηλαδή, με τον φόβο μιας τεράστιας πληθυσμιακής αύξησης σε χώρες του Τρίτου Κόσμου και χρησιμοποιείται έως και σήμερα ως το ύστατο μέσο για τον έλεγχο της αναπαραγωγής. Στην Ινδία η έκτρωση επιτρέπεται μόνο σε περιπτώσεις βιασμού, ανωμαλίας του εμβρύου και όταν η εγκυμοσύνη είναι αποτέλεσμα αποτυχημένης χρήσης μιας αντισυλληπτικής μεθόδου από παντρεμένη γυναίκα. Το γυναικείο τοπικό κίνημα έκανε κριτική στην πολιτική *Οικογενειακού Προγραμματισμού* που υιοθέτησε η χώρα. Οι αγώνες κατά της πολιτικής αυτής μιλούσαν για την πρόσβαση σε μια ασφαλή έκτρωση, τις τεχνικές στείρωσης που επικεντρώνονταν κυρίως στις γυναίκες και όχι στους άντρες, την τεράστια ποσότητα ορμονών που χορηγούνταν χωρίς να υπάρχει ενημέρωση για τις συνέπειες στο σώμα κ.ά. Η πολιτική στόχευε σε κατώτερα στρώματα, συχνά οι γυναίκες επιδοτούνταν για να υποβληθούν σε στείρωση και τους παρέχονταν σπίτι ή δουλειά. Ταυτόχρονα, στα κέντρα στείρωσης επικρατούσαν απάνθρωπες συνθήκες¹¹.

11. Το 2014 σε ένα κέντρο στείρωσης πέθαναν 14 γυναίκες και 70 τραυματίστηκαν σοβαρά μετά από επεμβάσεις σε ακατάλληλες συνθήκες. Αναλυτικότερα βλέπε: Guillaume, A. and Rossier, C., (2018) *L'avortement dans le monde. État des lieux des législations, mesures, tendances et conséquences*. Population, vol. 73, no. 2, σελ. 225, Muttreja, Poonam, and Sanghamitra Singh, (2018), *Family planning in India: The way forward*. The Indian journal of medical research vol. 148, sup. 1, σελ. 51-59 και

Με μια πιο συνολική ματιά, το κύριο πρόβλημα που προβάλλεται να ρυθμίζει τη νομοθεσία των εκτρώσεων είναι το δημογραφικό. Σύμφωνα με τις κυρίαρχες στατιστικές, στην Ευρώπη η μέση ηλικία είναι τα 43 έτη, περίπου 12 χρόνια μεγαλύτερη από τον υπόλοιπο κόσμο¹². Με βάση αυτές παρουσιάζεται ως αναγκαία και προωθείται οποιαδήποτε πολιτική ευνοεί την άνοση του έθνους και του κράτους. Σε αυτό το πλαίσιο κάθε κράτος οφείλει να πολλαπλασιάζει τους πολίτες της χώρας του και, ταυτόχρονα, να έχει αρκετό ενεργό εργατικό δυναμικό σε παραγωγικές ηλικίες. Αποτέλεσμα αυτής της αντίληψης είναι να απαιτείται η γέννηση ατόμων που ανήκουν σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες. Έτσι, επιζητά τη γέννηση ατόμων που ανήκουν σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες.

Η επιλεκτική προώθηση συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων χτίζεται τόσο με τη ρύθμιση της νομοθεσίας των εκτρώσεων όσο και με την εφαρμογή άλλων πολιτικών κοινωνικής πρόνοιας. Ένα μέλος της ομάδας Feminist Fightback στο κείμενο του, υποστηρίζει ότι στο Ηνωμένο Βασίλειο χρειάζεται η αναπαραγωγή συγκεκριμένων παιδιών που θα αποτελέσουν το μελλοντικό εργατικό δυναμικό, των παιδιών δηλαδή που ανήκουν σε συγκεκριμένη τάξη και θα μπορούν να είναι οικονομικά ανεξάρτητα, να εκπαιδευτούν και να πειθαρχήσουν. Για αυτόν τον λόγο υποστηρίζονται οι μητέρες που θα φέρουν στον κόσμο τους μελλοντικούς πολίτες, καταναλωτές και

Dasgupta P, Biswas R, Das DK, Roy JK. (2019) *Occurrence and predictors of abortion among women of the reproductive age group in a block of Darjeeling District, West Bengal, India*. Indian J Public Health vol. 63, pp. 298-304.

12. <https://tvxs.gr/news/blogarontas/dimografiki-bomba-apeilei-tin-eyropi?fbclid=IwAR2X1eBSX2vPI9GJ1oMeBJYp4KE612f-y3eUfbjJoyBdkOEKwVDG03Y-8IY>.

εργάτες τους οποίους αυτήν τη χρονική στιγμή το κεφάλαιο έχει ανάγκη. Παραδείγματος χάρη, οι φόροι μειώνονται για τα παντρεμένα ζευγάρια, ενώ στον αντίποδα οι μονογονεϊκές οικογένειες λαμβάνουν μειωμένα επιδόματα, δεν μπορούν να βρουν εύκολα δουλειά ή υποχρεούνται να συμμετέχουν σε προγράμματα εργασίας (workfare). Ταυτόχρονα, πάνω από 400 παιδικόι σταθμοί κλείνουν, τα στεγαστικά επιδόματα και οι παροχές μειώνονται και τα κόστη για να μεγαλώσεις ένα παιδί αυξάνονται κατακόρυφα. Μια κύρια αντίφαση του καπιταλιστικού συστήματος είναι ότι βασίζεται στην εκμετάλλευση του εργατικού δυναμικού (που χρειάζεται να γεννά όλο και παραπάνω παιδιά), αλλά ταυτόχρονα, πρέπει να διατηρήσει τις συνθήκες της αναπαραγωγής (οι οποίες δεν παράγουν προϊόντα και συνεπώς ούτε ανταλλακτική αξία) όσο το δυνατόν χαμηλότερα (πράγμα που σημαίνει λιγότερα παιδιά). Μπορούμε να καταλήξουμε στο ότι αυτή η αντίφαση θα οδηγήσει συνέχεια σε παράδοξα όσον αφορά το ζήτημα των εκτρώσεων και ευρύτερα της αναπαραγωγής¹³.

Με παρόμοιο τρόπο ο πρωθυπουργός της Ουγγαρίας, Viktor Orbán, επαινώντας τη γονιμότητα των Ουγγαρέζων γυναικών ως ένα προπύργιο της επιβίωσης της Ευρώπης μπροστά στους επικίνδυνους και αταβιστικούς μύθους, τον Φεβρουάριο του 2019 έλαβε μια σειρά από μέτρα υπέρ των γεννήσεων¹⁴.

13. Feminist Fightback (2013), *The Attack on Reproductive Rights and the Crisis*. <http://www.feministfightback.org.uk/the-attack-on-reproductive-rights-and-the-crisis-a-discussion-paper/>

14. Τα μέτρα περιελάμβαναν την εφάπαξ εξαίρεση από τους φόρους σε πολύτεκνες μητέρες με περισσότερα από 4 παιδιά, ένα εγγυημένο δάνειο σε γυναίκες κάτω των 40 ετών που παντρεύονται για πρώτη φορά και ένα στεγαστικό δάνειο 30.000 ευρώ στις πολύτεκνες οικογένειες που θα πληρώνεται από το κράτος. International Campaign for Women's Right to Safe

Ενάντια στο διακηρυγμένο «έτος της οικογένειας», το 2018 ξεκίνησε μια καμπάνια για το «έτος των απογοητευμένων οικογενειών» από την ομάδα Mother 's Group for Democracy (Ομάδα Μπτέρων για τη Δημοκρατία), που υποστήριξε πως τα μέτρα που λήφθηκαν στοχεύουν στη μεσαία τάξη και όχι στα φτωχότερα στρώματα, τα οποία εκπροσωπούν το μεγαλύτερο μέρος των οικογενειών στην Ουγγαρία. Με αυτόν τον τρόπο οι γυναίκες, ως ανεξάρτητα υποκείμενα, εξαφανίζονται σιγά σιγά από τα δημόσια έγγραφα πίσω από τη λέξη οικογένεια.

Η επιστροφή ή η εμμονή σε μια παράδοση που απαγορεύει τις εκτρώσεις υποστηρίζεται και από τις περισσότερες θρησκείες και το πολυπληθές κοινό τους. Κατά συνέπεια, οι κυβερνήσεις στρέφονται υπέρ ή κατά της έκτρωσης, ανάλογα με το κοινό στο οποίο αναφέρονται, είτε ικανοποιώντας το συντηρητικό, θρησκευτικό ακροατήριο και κάνοντας επίκληση στη σημασία της οικογένειας ως μονάδας απαραίτητης για την αναπαραγωγή του έθνους σε εποχές κρίσης, είτε προσπαθώντας να ενσωματώσουν τις διεκδικήσεις των γυναικών, προσεγγίζοντας ταυτόχρονα τους πιο φιλελεύθερους ψηφοφόρους. Σε μια από τις πιο ακραίες της εκφάνσεις, η επιβολή της θρησκείας, σε αρκετές χώρες, έχει πετύχει να απαιτείται η συγκατάθεση του συζύγου για την πραγματοποίηση μιας έκτρωσης, όπως στη Σαουδική Αραβία ή να απαγορεύεται πλήρως, όπως στη Μάλτα. Στην τελευταία, ακτιβιστές υπέρ των εκτρώσεων υποστηρίζουν ότι η σεξουαλική εκπαίδευση στα σχολεία επαφίεται στους δασκάλους, οι οποίοι όμως ασκούν προπαγάνδα και κατακρίνουν τις εκτρώσεις. Επίσης, παρόλο που το χάπι της επόμενης ημέρας νομιμοποιήθηκε το 2016, οι φαρμακοποιοί μπορούν να αρνηθούν να το πουλήσουν επικαλούμενοι

Abortion (2019), HUNGARY – Birthrate, family and country: Viktor Orban wants women back in the home.

«ηθικούς λόγους»¹⁵. Κάθε χρόνο χιλιάδες γυναίκες ταξιδεύουν για να κάνουν έκτρωση, συνήθως, στην Αγγλία ή στην Ιταλία, ξοδεύοντας πάνω από \$1.000, ενώ η έκτρωση από μόνη της μπορεί να κοστίσει \$500.

Στις ΗΠΑ η έκτρωση είναι συνταγματικό δικαίωμα από το 1973, αλλά κάθε πολιτεία έχει την ευχέρεια να τροποποιήσει τη νομοθεσία της, π.χ. με επιβολή υποχρεωτικής ψυχοθεραπείας, την αναγκαστική αναμονή ενός χρονικού διαστήματος ή την απαγόρευση παροχής δημοσίων χρημάτων για εκτρώσεις. Με τη σειρά του, ο πρόεδρος Τραμπ μετά από δημόσιες ανακοινώσεις ότι έκτρωση σημαίνει «δολοφονία παιδιών» ή ότι θα συμμετάσχει σε πορεία κατά των εκτρώσεων, έκοψε τη χρηματοδότηση όλων των μη κυβερνητικών οργανώσεων και άλλων ομάδων που παρείχαν υπηρεσίες ή πληροφορίες σχετικές με για τις αμβλώσεις, κινητοποιώντας το δεξιό του κοινό και επαναφέροντας το ζήτημα των εκτρώσεων στη δημόσια σφαίρα¹⁶. Έτσι, εν μέσω πανδημίας Covid-19 την άνοιξη του 2020 δύο πολιτείες τις Αμερικής ανακοίνωσαν ότι αναβάλουν όλες σχεδόν τις εκτρώσεις, καθώς τις κρίνουν μη επείγουσες καταστάσεις. Αντίθετα, η πολιτική που αποφασίστηκε να εφαρμοστεί στην Αγγλία, την ίδια περίοδο, τις ήθελε να γίνονται στο σπίτι¹⁷.

15. Αξίζει να σημειωθεί ότι στη Μάλτα τα διαζύγια νομιμοποιήθηκαν μόνο το 2011 και ο γάμος μεταξύ ατόμων του ίδιου φύλου το 2017: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2019/07/maltas-abortion-rights/593845/>.

16. <https://www.bbc.com/news/52012243>.

17. <http://abortion-news.info/uk-coronavirus-home-abortions-approved-during-outbreak/>. Οι εκτρώσεις στο σπίτι ακολουθούν τη φαρμακευτική μέθοδο που προκαλεί αποβολή του κυήματος. Ωστόσο, οι παρενέργειες των

Η ιστορία των αγώνων και των γυναικείων κινημάτων υπέρ των εκτρώσεων στα διάφορα μέρη του κόσμου είναι τεράστια. Απέναντι στις θρησκευτικές ιδεολογίες, τον εθνικό λόγο και τις πολιτικές πρακτικές που θέλουν να καθορίσουν τον ρόλο και τις ελευθερίες των γυναικών έρχονται να απαντήσουν τα γυναικεία κινήματα διεκδικώντας τον επανακαθορισμό ή την εξάλειψη των κοινωνικών ρόλων, των μοντέλων της πυρηνικής οικογένειας και των προϋποθέσεων ή των απαγορεύσεων για την πραγματοποίηση μιας έκτρωσης. Οι αγώνες αυτοί αμφισβητούν την ισχύ του νόμου πάνω στο σώμα και στις αποφάσεις των γυναικών και απαιτούν εκτρώσεις νομικά προστατευμένες, δωρεάν, σε νοσοκομεία προσβάσιμα χωρίς γραφειοκρατικά προβλήματα. Οι μορφές που αποκτούν ποικίλουν ανάλογα με το χρονικό και το τοπικό συγκείμενο¹⁸.

Στην Πολωνία, το 2016, όταν η κυβέρνηση πρότεινε να απαγορευτούν οι εκτρώσεις, βγήκαν στον δρόμο 150.000 γυναίκες σε 140 πόλεις και χωριά όλης της χώρας, ντυμένες στα μαύρα, ως ένδειξη πένθους για την αυστηρότητα των αναπαραγωγικών δικαιωμάτων, με αποτέλεσμα η πρόταση να αποσυρθεί. Το νομοσχέδιο περιελάμβανε την απαγόρευ-

φαρμάκων είναι ποικίλες και η επίβλεψη ενός γυναικολόγου θα έπρεπε να είναι απαραίτητη για την ασφάλεια της εγκύου.

18. Ενδεικτικά αναφέρουμε τον αγώνα στη Νορβηγία το 1970 για την αυτοδιάθεση των σωμάτων και το δικαίωμα στην έκτρωση, που επιχείρησε τη σύνδεση της γυναικείας καταπίεσης με τη γενικότερη εκμετάλλευση του καπιταλιστικού συστήματος. Ένας άλλος αγώνας έλαβε χώρα στην Τουρκία το 2012 και ακολούθησε τη δήλωση του Ερντογάν ότι «κάθε έκτρωση είναι δολοφονία». Τότε, έγκυες γυναίκες, και όχι μόνο, διαδήλωσαν κατά της απαγόρευσής τους. Sümer, S., Eslen-Ziya, H. (2019) *New waves for old rights? Women's mobilization and bodily rights in Turkey and Norway*, *European Journal of Women's Studies*, vol. 24, no 1, σελ. 23-38: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1350506815619878>.

ση όλων των εκτρώσεων και νομικές συνέπειες στις γυναίκες και στους γιατρούς που θα τις διέπρατταν στο εξωτερικό. Ο Jaroslaw Kaczynski, πρώην πρωθυπουργός και αρχηγός ενός βαθιά χριστιανικού και συντηρητικού κόμματος, υποστήριξε ότι δεν έχει σημασία αν η ζωή ενός παιδιού είναι μικρή σε διάρκεια, λέγοντας το 2016 ότι ο σκοπός είναι «να παλέψουμε για να ολοκληρωθούν ακόμα και οι πιο δύσκολες γέννες, ακόμα και αυτές με υψηλή πιθανότητα θανάτου του παιδιού λόγω σοβαρών παραμορφώσεων, ώστε το παιδί να βαπτιστεί και να πεθάνει με ένα όνομα»¹⁹.

Τεράστιες και διαρκείς διαδηλώσεις γύρω από το ζήτημα των εκτρώσεων συμβαίνουν σε όλη την έκταση της Κεντρικής και της Νότιας Αμερικής, όπου οι νομοθεσίες είναι από τις πιο αυστηρές παγκοσμίως, με αρκετές χώρες να τις απαγορεύουν πλήρως. Κάτω από την έντονη θρησκευτική επιρροή, μεγάλα κομμάτια του πληθυσμού ήταν και παραμένουν αντίθετα στην πρακτική της έκτρωσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η

19. Ιστορικά, η Πολωνία νομιμοποίησε τις εκτρώσεις το 1956 υπό κομμουνιστικού καθεστώτος και για πολλά χρόνια ήταν μια από τις πιο προοδευτικές νομοθεσίες στην Ευρώπη. Η πρακτική της έκτρωσης έγινε τόσο κοινή που εκτιμάται ότι τουλάχιστον μία στις τέσσερις γυναίκες έκαναν. Με την εκκλήσια να πιέζει για ολοκληρωτική απαγόρευση των εκτρώσεων, αυτή έγινε παράνομη το 1993, με εξαιρέσεις. Οι γιατροί μπορούν να αρνηθούν επικαλούμενοι ηθικούς λόγους να συνταγογραφήσουν αντισυλληπτικά χάπια και οι φαρμακοποιοί να τα πουλήσουν. Σύμφωνα με την Krystyna Kacpura, τη διευθύντρια διοίκησης του Federation for Women and Family Planning, το 2016 έλαβαν χώρα 1.055 νόμιμες εκτρώσεις και πάνω από 150.000 παράνομες: <https://www.nytimes.com/2018/03/23/world/europe/poland-abortion-women-protest.html>, <https://foreignpolicy.com/2019/01/08/poland-is-trying-to-make-abortion-dangerous-illegal-and-impossible/>. Για τη σημερινή κατάσταση των αγώνων στην Πολωνία μπορείτε να διαβάσετε παρακάτω τη συνέντευξη «Μια ανταπόκριση για τις εκτρώσεις από την Πολωνία», σελ. 194.

Κολομβία που μέχρι και σήμερα το 70% του πληθυσμού διαφωνεί με τη νομιμοποίηση των εκτρώσεων τους πρώτους 4 μήνες της κύησης²⁰. Στην Αργεντινή²¹, όπως εξηγεί η Verónica Gago, ένα μέλος μέλος της ομάδας Colectivo Situaciones, ο γερουσιαστής Urtebey δήλωσε ρητά και ανοιχτά ότι μπορεί να υπάρξει βιασμός χωρίς βία όταν συμβαίνει μέσα στην οικογένεια και ότι το σπίτι, με την πατριαρχική έννοια του όρου, είναι ο τόπος στον οποίο επιτρέπεται ο βιασμός. Το νοικοκυριό συγκροτείται ως «ιδιωτικό» όταν νομιμοποιεί τη βία των αντρών και την προνομιακή πρόσβαση στα γυναικεία και θηλυκοποιημένα [feminized] σώματα (κάτι που περιλαμβάνει και τα παιδιά κάθε φύλου). Άρα, εδώ, το ιδιωτικό είναι αυτό που νομιμοποιεί τη βία (αυτό που ο γερουσιαστής αποκαλεί «μη-βία») και εγγυάται ότι παραμένει ένα μυστικό.

Σε ένα γενικότερο πλαίσιο, αντιλαμβανόμαστε ότι τα κράτη μέσα από τις πολιτικές τους δεν ενδιαφέρονται απλώς να απαγορεύσουν τις εκτρώσεις, αλλά να ρυθμίσουν την ποιότητα και την ποσότητα του πληθυσμού τους. Αυτό σημαίνει ότι σε ορισμένες περιπτώσεις προωθούν έμμεσα ή άμεσα τρόπους για τη ρύθμιση και τον περιορισμό της αναπαραγωγής,

20. Τελικά, στις 2 Μαρτίου, το συνταγματικό δικαστήριο να ανακοινώσει ότι θα διατηρήσει τη νομοθεσία που επιτρέπει τις εκτρώσεις μόνο σε περιορισμένες περιπτώσεις: <https://www.aljazeera.com/news/2020/03/abortion-access-won-expand-colombia-court-rules-200302233612742.html>.

21. Στην Αργεντινή, μετά από δεκαετίες αγώνων για την πλήρη νομιμοποίηση των εκτρώσεων ο πρόεδρος Alberto Fernández βεβαίωσε ότι θα καταθέσει σχετική πρόταση στη Βουλή γιατί, όπως είχε δηλώσει, αποτελεί ένα ζήτημα «δημόσιας υγείας». Το 2018, το κοινοβούλιο είχε αποδεχτεί την πρόταση για ελεύθερες εκτρώσεις έως και την 14η εβδομάδα, αλλά την είχε αρνηθεί η Γερουσία της Αργεντινής, προκαλώντας μαζικές διαδηλώσεις: <https://inmediasres.espivotblogs.net/afraidofus/?fbclid=IwAR1e2Fzaeh2kzntjbsnXtYkd9YG6w2mClOioxNIFoPITMb4u3IL9w2wrlq4>.

ενώ, στις περισσότερες δρουν περιοριστικά προς τις εκτρώσεις. Η έκτρωση, ως το ύστατο μέσο ελέγχου της αναπαραγωγής, αποκτά μια ξεχωριστή και ιδιαίτερη σημασία, καθώς αποτελεί τον μόνο τρόπο να τερματιστεί μια εγκυμοσύνη στην περίπτωση που όλα τα υπόλοιπα μέσα πρόληψής της έχουν αποτύχει. Έτσι, η απαγόρευση ή η προώθηση της έκτρωσης αποκτά έναν καθοριστικό ρόλο για τη ρύθμιση της αναπαραγωγής του πληθυσμού. Έχοντας αναφέρει και νωρίτερα ότι τα κράτη δεν ενδιαφέρονται γενικά και αόριστα για το μέγεθος του πληθυσμού, αλλά για τη διαχείριση της εργατικής δύναμης, ο περιορισμός ή η προώθηση του αναπαραγωγικού ελέγχου προσδοκά να πειθαρχήσει με συγκεκριμένους τρόπους τις υπάρχουσες μορφές εργασιακής δύναμης, αλλά και να προωθήσει συγκεκριμένα μοντέλα μελλοντικής εργασιακής δύναμης.

Στην περίπτωση του περιορισμού της δυνατότητας άρνησης για τεκνοποίηση, βλέπουμε μια προσπάθεια περιορισμού των γυναικών στην αναπαραγωγική σφαίρα και εντατικοποίησή τους σε σχέση με την οικιακή εργασία, ενώ ταυτόχρονα ενισχύονται και οι διαχωρισμοί εντός της σφαίρας της μισθωτής εργασίας. Επιπλέον, προωθείται ο φυσικοποιημένος ρόλος της μητρότητας που ενισχύει ακόμα περισσότερο τους διαχωρισμούς ανάμεσα στα φύλα, αλλά και η απόσυρση των γυναικών από το κατεξοχήν συγκρουσιακό πεδίο του δημόσιου χώρου. Παράλληλα, η ανάγκη των γυναικών να εργαστούν, επιτάσσει την αύξηση της παραγωγικότητας από μέρους τους προκειμένου να είναι πιο ανταγωνιστικές στην αγορά εργασίας, όσο και την πρόσδεσή τους σε πιο επισφαλείς και έμφυλα προσδιορισμένους τομείς εργασίας. Τέλος, το ζήτημα του περιορισμού του αναπαραγωγικού ελέγχου προκύπτει ταυτόχρονα με την άνοδο του εθνικισμού. Θέτει ως κεντρικό πυλώνα του την οικογένεια και τις συντηρητικές φωνές που αναδύονται από

εκκλησιαστικούς φορείς, προσπαθώντας να συμβάλλουν με τον δικό τους τρόπο στη διαμόρφωση της συγκυρίας.

Επικεντρωθήκαμε εκτενέστερα στο παράδειγμα της εναντίωσης στον έλεγχο της αναπαραγωγής από τις ίδιες τις γυναίκες, καθώς το παρατηρούμε να αναδύεται όλο και πιο έντονα γύρω μας, στα περίξ των Βαλκανίων. Για αυτόν τον λόγο επιλέξαμε να έρθουμε σε επικοινωνία με συντρόφισσες από την Κροατία και την Πολωνία προκείμενου να ανιχνεύσουμε τις μορφές εναντίωσης που προκύπτουν απέναντι στην έκτρωση, αλλά και τις μορφές αντίστασης σε αυτές, δημιουργώντας κοινά πεδία αγώνα, που ίσως μπορούν να εμπλουτίσουν και τις δικές μας πρωτοβουλίες αγώνα.

**ВЫКИДЫШ, ПРОИЗВЕДЕННЫЙ
НЕ ТОЛЬКО КАЛЕЧИТ ЖЕНЩИН**

♦ У ПОВИТУХИ ♦

**ВСЯКИЙ
ВЫКИДЫШ
ВРЕДЕН.**

♦ СМЕРТЬ ОТ П

И БАБКОЙ ИЛИ АКУШЕРКОЙ.
ИДУ, НО ЧАСТО ВЕДЕТ К СМЕРТИ.

ПОСЛЕДСТВИЯ ВЫИДЫША

Σοβιετική αφίσα, 1925, «Οι εκτρώσεις που υλοποιούνται από γιαγιάδες ή από αυτοδίδακτες μαιές, δε σακατεύουν μόνο τις γυναίκες, αλλά συχνά οδηγούν και στον θάνατο.»

БА,
ЦАЯ
ВЫИДЫША,
СОВЕРШАЕТ
ПРЕСТУПЛЕНИЕ.

ВЫИДЫША

«Για μια ελεύθερη και δωρεάν έκτρωση».

ii. Συνέντευξη με συντρόφισσες από την Κροατία

που συμμετέχουν στην έκδοση του Antipolitika –αναρχικού περιοδικού από τα Βαλκάνια- και του good night macho pride, μιας κουήρ πανκ συλλογικότητας με έδρα το Ζάγκρεμπ.

1. Ποιος είναι ο νόμος σχετικά με τις εκτρώσεις στην Κροατία και πότε ξεκίνησε η εφαρμογή του; Είναι μια δωρεάν διαδικασία;

Στην Κροατία η έκτρωση ρυθμίζεται από την «Πράξη περί ιατρικών μέτρων για την υλοποίηση του δικαιώματος της ελεύθερης απόφασης για τη γέννηση παιδιών», που εγκρίθηκε το 1978 στην πρώην Γιουγκοσλαβία. Στυλοβάτης για την υιοθέτηση αυτού του νόμου ήταν το Γιουγκοσλαβικό Σύνταγμα του 1974, που περιείχε ένα βασικό συνταγματικό ανθρώπινο δικαίωμα για την ελεύθερη απόφαση γέννησης παιδιών.

Στην Κροατία οι γυναίκες μπορούν να τερματίσουν νόμιμα την εγκυμοσύνη, χωρίς τη συγκατάθεση της Επιτροπής του Πρωτοδικείου, εάν δεν υπερβαίνει τις δέκα εβδομάδες. Μια έκτρωση μπορεί να γίνει μόνο από εξουσιοδοτημένα ιδρύματα υγείας (π.χ. νοσοκομεία με οργανωμένη γυναικολογική και μαιευτική μονάδα).

Η έκτρωση δεν είναι μια δωρεάν διαδικασία και η τιμή δεν είναι παγιωμένη στα δημόσια νοσοκομεία. Το εύρος τιμών κυμαίνεται από 250 έως 400 ευρώ. Για τα κροατικά δεδομένα πρόκειται για πολλά χρήματα, καθώς ο κατώτατος μισθός είναι στα 500 ευρώ. Η λεγόμενη ιατρική άμβλωση²² έγινε νόμιμη το 2015 και το χάπι άμβλωσης εισήχθη αρχικά σε ένα μόνο νοσοκομείο. Από το περασμένο έτος (2019) είναι διαθέσιμο στα φαρμακεία με αποτέλεσμα οι άνθρωποι να μην χρειάζονται τα νοσοκομεία για να τους το παράσχουν. Ωστόσο, αυτό το είδος έκτρωσης εξακολουθεί να αποτελεί μια ιατρική διαδικασία που πρέπει να εποπτεύεται από επαγγελματίες²³.

Παρότι η διαδικασία είναι νόμιμη, εξακολουθεί να μην είναι προσβάσιμη για τις περισσότερες γυναίκες λόγω της τιμής της· το ίδιο ισχύει και για τις γυναίκες από αγροτικές περιοχές, καθώς χρειάζεται να ταξιδέψουν επανειλημμένα στην πόλη ούτως ώστε να ολοκληρώσουν τη διαδικασία. Επίσης,

22. Ως ιατρική άμβλωση εννοείται η μη χειρουργική διαδικασία έκτρωσης που πραγματοποιείται με τη χρήση φαρμακευτικής αγωγής (ΣτΜ).

23. Η φαρμακευτική ουσία που χορηγείται στα πλαίσια της ιατρικής άμβλωσης επιτυγχάνει την αποβολή του κυήματος, με χρονικό όριο περίπου στο πρώτο τρίμηνο της κύησης, επηρεάζοντας τις φυσιολογικές ορμόνες που εξελίσσουν την εγκυμοσύνη. Αποτέλεσμα της διαδικασίας αυτής είναι μια σειρά από σωματικές παρενέργειες ή/και αιμορραγία. Η συγκεκριμένη μέθοδος δεν πρέπει να συγχέεται με το χάπι της επόμενης ημέρας (ΣτΜ).

υπάρχει η ευρύτερη κοινωνική πίεση η οποία γίνεται όλο και πιο συντηρητική. Ταυτόχρονα, αναδύθηκε ο λεγόμενος θεσμός της αντίρρησης συνείδησης, σύμφωνα με τον οποίον οι επαγγελματίες υγείας μπορούν να αρνηθούν να συμμετάσχουν στη διαδικασία της έκτρωσης. Με βάση στοιχεία από έρευνα που διεξήγαγε φεμινιστική ΜΚΟ σε κρατικά νοσοκομεία του Ζάγκρεμπ, η λεγόμενη αντίρρηση συνείδησης των γυναικολόγων ήταν ανύπαρκτη στην πρώην Γιουγκοσλαβία. Εμφανίστηκε μόλις στα μέσα της δεκαετίας του 1990. Λόγω της μεγάλης πίεσης των συντηρητικών πολιτικών παραγόντων, σε ορισμένα νοσοκομεία πολλοί ή και όλοι οι γιατροί αρνούνται να κάνουν εκτρώσεις. Για παράδειγμα, σύμφωνα με την πρώτη έρευνα σχετικά με την προσβασιμότητα των αμβλώσεων, που πραγματοποιήθηκε το 2005, 12 από τα 33 ιδρύματα (το 36%) που ήταν εγκεκριμένα για να κάνουν εκτρώσεις δεν τις πραγματοποιούσαν. Επίσης, το 2014, από τους 375 επαγγελματίες υγείας αρμόδιους για να εκτελούν εκτρώσεις, 195 (το 52%) δήλωσαν αντιρρησίες συνείδησης και 13 αρνήθηκαν να κάνουν τη διαδικασία για αδιευκρίνιστους λόγους. Η κατάσταση τώρα έχει πιθανώς χειροτερεύσει, καθώς ο ακτιβισμός εναντίον των εκτρώσεων γίνεται πιο δυνατός και πιο ορατός κάθε χρόνο. Όλο και περισσότερες γυναίκες πλέον ταξιδεύουν στη Σλοβενία ούτως ώστε να αποφύγουν την εμπλοκή με τα κροατικά νοσοκομεία.

2. Ποια είναι η κοινή γνώμη για την πρακτική της έκτρωσης; Υπάρχει μεγάλο κίνημα υπέρ/κατά της έκτρωσης; Ποια κοινωνικά κομμάτια εμπεριέχει και επηρεάζει;

Δεδομένου ότι λιγότερο από 10 χρόνια πριν οι δημόσιες αναφορές στην έκτρωση ήταν περιορισμένες, θα λέγαμε ότι για τους περισσότερους ανθρώπους η επιλογή της έκτρωσης δεν αποτελούσε πρόβλημα, ακόμα κι αν οι πιο πολλοί από αυ-

τούς δήλωναν θρησκευόμενοι (καθολικοί περίπου στο 86%). Απειλές κατά της νόμιμης έκτρωσης εμφανίστηκαν στις αρχές του 1991, όταν ο πρόεδρος του Κροατικού Κινήματος για τη Ζωή και την Οικογένεια υπέβαλε αίτηση επανεξέτασης της συνταγματικότητας της ισχύουσας Πράξης. Φεμινιστικές ομάδες και ΜΚΟ διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην αναχαίτιση της επιβολής μιας περιοριστικής νομοθεσίας. Το 1995, αρκετές γυναικείες ΜΚΟ για τα ανθρώπινα δικαιώματα συγκέντρωσαν 20.000 υπογραφές για ψηφίσματα που αντιτίθονταν στη νομική απαγόρευση των αμβλώσεων -γεγονός που ασφαλώς είχε αντίκτυπο στην απόσυρση της προετοιμασίας του νέου νομοσχεδίου από το Υπουργείο Υγείας. Επιπλέον, οι φεμινιστικές οργανώσεις απάντησαν επισήμως στην προτεινόμενη από το Κροατικό Κόμμα Δικαιωμάτων απαγόρευση των αμβλώσεων. Συνεπώς, η πρόταση αυτή ουδέποτε συζητήθηκε στο κροατικό κοινοβούλιο. Κατά τις επόμενες δύο δεκαετίες, οι προσπάθειες για την απαγόρευση ή την παρεμπόδιση της προσβασιμότητας των αμβλώσεων στα κροατικά νοσοκομεία προήλθαν από αιτήματα της Κροατικής Επισκοπικής Διάσκεψης και του Κροατικού Κόμματος των Δικαιωμάτων και ακόμη εντοπιζονταν σε φυλλάδια μεμονωμένων συντηρητικών στις αίθουσες αναμονής των νοσοκομείων και στις κλινικές των φοιτητών ή σε περιπτώσεις προπαγάνδας κατά της έκτρωσης στις τάξεις διδασκαλίας θρησκευτικών των γυμνασίων. Ωστόσο, δεν μπορούμε να μιλήσουμε για ένα κίνημα κατά της έκτρωσης, διότι οι προαναφερθείσες περιπτώσεις δεν οδήγησαν σε συστηματική κινητοποίηση.

Τα πράγματα άλλαξαν το 2012 όταν εμφανίστηκε η διαδικτυακή πύλη «Κλινική Έκτρωσης», η οποία περιελάμβανε αλλοιωμένες οπτικές και έγγραφες πηγές των αντικειμενικών δεδομένων που σχετίζονταν με την έκτρωση. Τα επόμενα χρόνια ακολούθησαν πολλές σελίδες κατά των εκτρώσεων στα κοι-

νωνικά μέσα δικτύωσης. Με την ένταξη της Κροατίας στην Ε.Ε. οι τοπικές ομάδες ενεπλάκησαν πιο άμεσα σε ανάλογες πρωτοβουλίες σε ευρωπαϊκό επίπεδο, και έτσι από τον Ιούλιο έως τον Νοέμβριο του 2013 η Κροατική Ένωση για τη Ζωή διοργάνωσε μια δημόσια συλλογή υπογραφών για την ευρωπαϊκή πρωτοβουλία «Ένας από Εμάς». Περιελάμβανε μια ανοιχτή έκκληση στα μέλη της εκκλησίας με στόχο να συμμετάσχουν ενεργά και να υπογράψουν σε αυτήν την πρωτοβουλία. Την ίδια χρονιά, σε συνέντευξή του σε μια από τις εθνικές εβδομαδιαίες εφημερίδες, ο πρόεδρος του Κέντρου για τον Εκσυγχρονισμό του Πολιτισμού, ο πρόεδρος του σωματίου *Vigilare* και επικεφαλής του γραφείου για την Ποιμαντική Φροντίδα της Οικογένειας της Αρχιεπισκοπής του Ζάγκρεμπ και ένα εξωτερικό μέλος της κοινοβουλευτικής επιτροπής για τη διασπορά δήλωσαν: «Ως σοσιαλιστές συντηρητικοί πιστεύουμε ότι το δικαίωμα στη ζωή είναι ένα βασικό ανθρώπινο δικαίωμα. Το ερώτημα αυτό θα πρέπει σίγουρα να γίνει ανοιχτό ζήτημα στην Κροατία. Γιατί αυτό το θέμα πρέπει να είναι ταμπού; Αλλά πώς πρέπει να το ανοίξουμε; Δεν το γνωρίζουμε ακόμα».

Από το 2014, διάφορα άτομα, ομάδες, οργανώσεις και πολιτικά κόμματα άρχισαν τακτικά να οργανώνουν διαλέξεις, συζητήσεις σε ομάδες, να οργανώνουν ψηφίσματα και εκστρατείες σχετικά με το θέμα των αμβλώσεων και των δικαιωμάτων των αγέννητων εμβρύων. Για παράδειγμα, το 2014 η Κροατική Εθνική Ραδιοφωνία και Τηλεόραση πρόβαλε ένα ντοκιμαντέρ για το θέμα της έκτρωσης με τίτλο «Η λευκή πανούκλα». Την ίδια χρονιά, το Κέντρο για την Αγέννητη Ζωή «Βηθλεέμ» διεξήγαγε μια εκστρατεία προσευχής με τίτλο «40 Ημέρες για τη Ζωή» (ιδέα που ξεκίνησε αρχικά το 2004 στις Η.Π.Α.) προκειμένου να «τερματιστεί η έκτρωση». Αυτές οι προσευχές συνεχίζονται κάθε χρόνο. Τέλος, πάλι το 2014, το Κέντρο για την τον Εκσυγχρονισμό του Πολιτισμού και το *Vigilare* διοργάνω-

σαν μια διάλεξη με τη Lila Rose, μια ακραία ακτιβίστρια κατά των εκτρώσεων από τις ΗΠΑ, η οποία δήλωσε ότι ήρθε στην Κροατία «για να συμβάλει στη δημιουργία ενός ισχυρότερου κινήματος υπέρ της ζωής» και ότι «οι αλλαγές στη νομοθεσία και ο περιορισμός των αμβλώσεων είναι αναγκαία». Ο στρατηγικός οργανωτικός συγχρονισμός των πολλών διαφορετικών πρωτοβουλιών επιβεβαιώθηκε από την τελική ομιλία στο Φεστιβάλ Προοδευτικής Κουλτούρας, όπου δήλωσαν ότι «το έτος 2014 είναι το έτος του αγώνα για τη ζωή και της έναρξης της συζήτησης για το δικαίωμα στη ζωή».

«Για μία Κροατία που αγαπά τη ζωή».

Ο λόγος για τον οποίο το κίνημα υπέρ της ζωής ήταν τόσο δραστήριο το 2014 ήταν, πιθανόν, μεταξύ άλλων, λόγω του ότι το προηγούμενο έτος, το 2013, η οργάνωση υπέρ της ζωής που ονομάζεται Στο Όνομα της Οικογένειας κινητοποίησε έναν μεγάλο αριθμό ατόμων για ένα ψήφισμα σχετικά με τον συνταγματικό ορισμό του γάμου. Με μια καλά οργανωμένη και επιθετική εκστρατεία και αρκετές υπογραφές κατάφεραν να διοργανώσουν δημοψήφισμα. Από το 37,9% των ψηφοφόρων που ψήφισαν, το 65,87% ψήφισε «ναι» και το 33,51% ψήφισε «όχι» στην ακόλουθη ερώτηση: «Είστε υπέρ της τροποποίησης του Συντάγματος της Δημοκρατίας της Κροατίας με μια διάταξη που να δηλώνει ότι ο γάμος είναι η σύζευξη μεταξύ μίας γυναίκας και ενός άνδρα;».

Βασιζόμενοι στα ομοφοβικά αισθήματα της πλειοψηφίας των ανθρώπων στην Κροατία, μετά από αυτό το αμφιλεγόμενο γεγονός κέρδισαν μεγάλη δημοτικότητα και πιθανόν παρακίνησαν και άλλους ανθρώπους που στήριζαν το κίνημα υπέρ της ζωής να ενταχθούν πιο ενεργά σε αυτό. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα αισθήματα κατά της έκτρωσης δεν ήταν ποτέ αρκετά ισχυρά για να κινητοποιήσουν πλήθος ανθρώπων στην Κροατία. Ωστόσο, τα ομοφοβικά αισθήματα ήταν ένα καλό κίνητρο και φαίνεται ότι η επιτυχία του δημοψηφίσματος ώθησε ορισμένα τμήματα του πληθυσμού να συμμετάσχουν πιο ενεργά στον συντηρητικό ακτιβισμό. Ένωσαν ότι η οργάνωση Στο Όνομα της Οικογένειας τους εκπροσωπούσε και, σε κάποιο βαθμό, συνέχισε να υποστηρίζει και τις μετέπειτα δράσεις τους.

Το 2016 άρχισαν να οργανώνουν την επονομαζόμενη Πορεία για τη Ζωή στο Ζάγκρεμπ, εμπνευσμένη από παρόμοιες συγκεντρώσεις υπέρ της ζωής σε άλλα μέρη του κόσμου. Σε αυτές τις συγκεντρώσεις συμμετείχαν αρχικά περίπου 10.000 άτομα, νούμερο που αγγίζει αυτό των ατόμων που

συμμετείχαν στην πορεία υπερηφάνειας το 2013. Ωστόσο, είναι σημαντικό να πούμε ότι, σε αντίθεση με όσα είπαν οι διοργανωτές, η πλειοψηφία των ανθρώπων, ιδίως από άλλες περιοχές της Κροατίας, δεν ήρθε αυθόρμητα αλλά με οργανωμένα λεωφορεία. Επίσης, η εκστρατεία για την πορεία πρέπει να ήταν εξαιρετικά δαπανηρή, κρίνοντας από τον αριθμό των έντυπων φυλλαδίων και των διαφημιστικών πινακίδων που υπήρξαν, καθώς και από τη δημοσιότητα που είχε στα μέσα μαζικής ενημέρωσης (για τη σύγκριση, στην πορεία υπερηφάνειας στο Ζάγκρεμπ συμμετείχαν 10.000 ή περισσότερα άτομα χωρίς πρόσβαση σε αντίστοιχους πόρους και με πολύ μικρότερη ανταπόκριση από τα μέσα ενημέρωσης).

Μέχρι σήμερα υπήρξε ένα ανεπιτυχές ψήφισμα για την απαγόρευση των αμβλώσεων και ένα άλλο για το αίτημα να οριστεί μια περίοδος αναμονής και διαβούλευσης με έναν επαγγελματία ψυχικής υγείας ή έναν ιερέα πριν από την πραγματοποίηση έκτρωσης. Οι Πορείες για τη Ζωή και η Στο Όνομα της Οικογένειας έχουν χάσει τη δημοτικότητά τους με την πάροδο των χρόνων, αλλά υπάρχουν πληροφορίες ότι ορισμένοι καθηγητές στη Νομική Σχολή του Ζάγκρεμπ μαζί με μέλη ορισμένων φονταμενταλιστικών οργανώσεων επεξεργάζονται μια νέα πρόταση για τον νόμο περί αμβλώσεων, ώστε να καταστούν λιγότερο προσβάσιμες.

Η ισχύουσα κοινή γνώμη δεν είναι υπέρ της ολοκληρωτικής απαγόρευσης της έκτρωσης. Σύμφωνα με έρευνα που διεξήχθη σε ενήλικες άνω των 18 ετών και δημοσιεύτηκε πρόσφατα (Φεβρουάριος 2020), μόνο το 7% των συνεντευξιαζόμενων δήλωσαν ότι είναι ενάντιοι στο δικαίωμα της γυναίκας να αποφασίζει για το αν θα γεννήσει, ενώ το 81% δήλωσαν ότι το υποστηρίζουν και ότι είναι υπέρ της έκτρωσης. Επιπρόσθετα, το 62% των ανθρώπων θεωρούν ότι οι θρησκευτικές

ομάδες δεν θα έπρεπε να μπορούν να επηρεάσουν ζητήματα δημόσιας υγείας και το 63% πιστεύει ότι η έκτρωση πρέπει να είναι δωρεάν (με μόνο ένα 18% να είναι κατά). Μια άλλη πρόσφατη έρευνα για τις απόψεις των νέων σχετικά με την έκτρωση ήταν ανησυχητική, καθώς έδειξε ότι μόνο λίγοι πα-
ραπάνω από το 1/3 των ερωτηθέντων νέων είναι υπέρ της νόμιμης έκτρωσης χωρίς περιορισμούς. Μπορεί να ειπωθεί ότι οι άνθρωποι διχάζονται όλο και πιο πολύ σχετικά με το ζήτημα της έκτρωσης.

3. Ποιοι άνθρωποι ή οργανώσεις εκφράζουν λόγο κατά των εκτρώσεων, τι υποστηρίζουν δημόσια και ποιες είναι οι δράσεις τους; Έχουν σχέσεις με την εκκλησία και το κράτος;

Εκείνοι που τάσσονται και οργανώνονται κατά των εκτρώσεων αντιπροσωπεύουν ΜΚΟ υπέρ της ζωής, όπως τις: Στο Όνομα της Οικογένειας, Vigilare, το κόμμα Hrast και έναν μεγάλο αριθμό άλλων οργανώσεων και πρωτοβουλιών. Οι περισσότεροι από τους ιδρυτές αυτών των οργανώσεων προέρχονται από συγκεκριμένες οικογένειες που είχαν συμμετάσχει σε ακτιβισμούς υπέρ της ζωής, με αμελητέα επίδραση, από τα τέλη της δεκαετίας του 1980. Τα περισσότερα από αυτά τα άτομα έχουν στην ιδιοκτησία τους διάφορες εταιρίες που τους βοηθούν να χρηματοδοτήσουν τις δράσεις τους. Για παράδειγμα, η Željka Markić, πρόεδρος της οργάνωσης Στο Όνομα της Οικογένειας και μέλος ή και ιδρύτρια διαφόρων άλλων ομάδων, πρωτοβουλιών και πολιτικών κομμάτων, είναι ιδιοκτήτρια δύο εταιριών, μια εκ των οποίων ασχολείται με κλινικές δοκιμές σε ναρκωτικά, χορηγός της οποίας είναι, αρκετά ειρωνικά, η φαρμακευτική βιομηχανία TEVA, εταιρία που παράγει αντισυλληπτικά. Υπάρχουν και άλλα παρόμοια παραδείγματα φονταμενταλιστών αρχηγών που είναι ιδιοκτήτες διαφόρων εταιριών.

Οι οργανώσεις και τα άτομα αυτά είναι στενά συνδεδεμένα με την ΕΕ, τις ΗΠΑ και φονταμενταλιστικές οργανώσεις από όλο τον κόσμο. Σε εθνικό επίπεδο, είναι και τα δύο συνδεδεμένα με το κράτος και την εκκλησία. Η εκκλησία έχει ζωτικό ρόλο στην παροχή ιδεολογικής, οικονομικής αλλά και προωθητικής σε δράσεις υποστήριξης. Όχι μόνο υπάρχουν παπάδες που στηρίζουν δημόσια τις δράσεις αυτών των οργανώσεων και τις πρωτοβουλίες τους στα ΜΜΕ, αλλά επίσης χρησιμοποιούν και τις υποδομές και τους πόρους της εκκλησίας για να προσελκύσουν κόσμο και, για παράδειγμα, να μαζέψουν υπογραφές για ψηφίσματα και αντίστοιχες ανάγκες. Κάποιοι από τους αρχηγούς των φονταμενταλιστών συμμετέχουν σε διάφορα αξιώματα της εκκλησίας και μερικοί είναι μέλη της οργάνωσης *Opus Dei*²⁴.

Υπάρχουν και πολλά παραδείγματα σύνδεσης του κινήματος αυτού με την εκκλησία. Κάποιοι από τους αρχηγούς των φονταμενταλιστών συμμετέχουν στο κοινοβουλευτικό κόμμα *Hrast*, το οποίο κάποτε είχε συμμαχήσει με το κυβερνών Κροατικό Δημοκρατικό Κόμμα (ΚΔΚ, δεξιό κόμμα). Το 2017, ο *Ladislav Ilčić*, αρχηγός της φονταμεταλιστικής οργάνωσης *Φωνή Γονέων για τα Παιδιά* ήταν στη θέση του σύμβουλου σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων στον τότε αντιπρόεδρο της κυβέρνησης *Davor Ivo Stier*. Την προηγούμενη χρονιά, ο *Stier* ήταν ομιλητής σε ένα συνέδριο κατά των εκτρώσεων, οργανωμένο από το *Vigilare* και από άλλους. Πέρυσι, μερικοί αντιπρόσωποι αυτών των οργανώσεων φιλοξενήθηκαν από την τότε πρόεδρο του κράτους *Kolinda Grabar-Kitarevic*

24. Πρόκειται για οργάνωση με τεράστια οικονομική δύναμη, μέλη της οποίας είναι αρχηγοί διάφορων συντηρητικών ομάδων και επιχειρηματίες. Μεταξύ τους υπάρχει μεγάλη διαπλοκή συμφερόντων. Συνδέθηκαν με την πρωτοβουλία της οργάνωσης στο Όνομα της Οικογένειας για το ψήφισμα, παρόλο που αρνούνται την εμπλοκή τους.

(του ΚΔΚ) στο προεδρικό παλάτι με σκοπό να προωθήσουν τα δικαιώματα του αγέννητου παιδιού. Παρόλο που η πρωθυπουργός (επίσης του ΚΔΚ) δεν ανταποκρίθηκε στα αιτήματά τους να απαγορεύσει την εφαρμογή της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης του 2018²⁵, η υπέρ της ζωής πολιτική τους εκπροσωπείται καλά στο παρόν κοινοβούλιο από πολλούς συντηρητικούς πολιτικούς, υποστηρικτές του κινήματος. Πολλά μέλη της βουλής και δημόσια πρόσωπα υπερασπίζονται σθεναρά την ανάγκη για δημογραφικές πολιτικές, δεδομένου της αυξανόμενης ηλικίας του κροατικού πληθυσμού και της μαζικής μετανάστευσης των τελευταίων 10 χρόνων. Αν και δεν ταυτίζονται αυτά τα δύο, το τελευταίο ζήτημα είναι παρόμοιο με το κίνημα κατά της έκτρωσης, διότι έως τώρα και τα δύο έχουν πολύ ισχυρές εθνικιστικές σκοπιές σχετικά με την αναπαραγωγή. Ταυτόχρονα, αυτοί οι πολιτικοί μαζί με τις ΜΚΟ υπέρ της ζωής διεξάγουν μια ρατσιστική και αντιμεταναστευτική προπαγάνδα. Οι μετανάστες, τα ΛΟΑΚΤΙ+ άτομα, οι φεμινίστριες και οι αριστεροί ακτιβιστές παρουσιάζονται ως απειλή για το έθνος.

Ανεξαρτήτως των στενών σχέσεων μεταξύ εκκλησίας και κράτους, οι αρχηγοί αυτού του κινήματος πάντα τόνιζαν ότι είναι ένα κίνημα από τα κάτω που ξεπήδησε αυθόρμητα από ανθρώπους που υπερασπίζονταν τις αξίες της οικογένειας, τη θρησκευτική ελευθερία, τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη δημοκρατία. Παρόλο που η ρητορική τους ήταν μόνο «θετική» επικεντρωμένη γύρω από τις οικογενειακές αξίες, μετά το δημοψήφισμα για τον γάμο η οργάνωση Στο Όνομα της Οικο-

25. Η δημόσια συζήτηση σχετικά με το ζήτημα της εφαρμογής των άρθρων της σύμβασης, όταν πυροδοτήθηκε από φονταμενταλιστικούς κύκλους, διαδραμάτισε σημαντικό πολιτικό ρόλο και συνδέθηκε με σεξιστικές, ομοφοβικές και τρανσοφοβικές δηλώσεις.

γένειας άρχισε ένα σύνολο δράσεων που κυμαίνονταν από το να αποτρέψουν αλλαγές στον νόμο του δημοψηφίσματος έως και την επίθεση στις πηγές χρηματοδότησης σε φεμινιστικές και ΛΟΑΤΚΙ+ ΜΚΟ. Είναι προσδεδεμένοι σε πολλές πρωτοβουλίες, όπως η πρωτοβουλία Οι άνθρωποι αποφασίζουν, των οποίων η καμπάνια σχετίζεται με προτεινόμενες αλλαγές στην κροατική νομοθεσία σχετικά με τον εκλογικό νόμο, την πρωτοβουλία Η αλήθεια για τη Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης, την πολιτική της κατά του κοινωνικού φύλου και άλλες πρωτοβουλίες. Για αυτές τις ομάδες οποιαδήποτε πολιτική ή οποιοδήποτε πρόγραμμα φυλετικής ισότητας αποτελεί επίθεση στη θρησκευτική τους ελευθερία και στη δημοκρατία (η λογική τους είναι ότι από τη στιγμή που η πλειονότητα των Κροατών δηλώνουν καθολικοί θα πρέπει να είναι και όλοι κατά της ισότητας των φύλων, και συνεπώς οι πολιτικές ισότητας των φύλων είναι μη δημοκρατικές).

Αυτές οι οργανώσεις συχνά απευθύνονται σε νέους και προσπαθούν να παρουσιάσουν τις απόψεις τους ως κάτι μοντέρνο και κουλ. Δυστυχώς, αυτό μπορεί και να πετυχαίνει, γιατί διάφορες έρευνες έχουν δείξει ότι οι νέοι εκφράζουν περισσότερο συντηρητικές συμπεριφορές από ότι άτομα μεγαλύτερης ηλικίας. Πράγματι, μια φονταμενταλιστική οργάνωση γονέων άρχισε τη δράση της το 2006 με ένα πρόγραμμα για την αποχή από το σεξ, στοχευμένο σε εφήβους, το οποίο απέτυχε. Αργότερα, το 2012, έκαναν κριτική στην πρόταση για την εισαγωγή της σεξουαλικής εκπαίδευσης στα σχολεία και εκεί είναι που εντόπισαν μεγαλύτερη επιτυχία και αναγνωρισιμότητα. Χρησιμοποιούν ευρέως τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, vlogs και συναφή μέσα για να επικοινωνήσουν με τους νέους.

Ένα γεγονός που βρήκαμε ενδιαφέρον ήταν το πόσο γρήγορα το κίνημα υπέρ της ζωής υιοθέτησε τη ρητορική των ακτι-

βιστών υπέρ των εκτρώσεων. Για παράδειγμα, υιοθέτησαν την επιχειρηματολογία ότι η γέννα και η ανατροφή των παιδιών είναι ένα οικονομικό ζήτημα, ότι θα πρέπει να υπάρχουν περισσότερα νηπιαγωγεία και ότι οι γυναίκες θα πρέπει να προστατεύονται νομικά για να μην απολυθούν σε περίπτωση εγκυμοσύνης. Φυσικά πρόκειται για αερολογίες, διότι ποτέ δεν έκαναν τίποτα για την ανεπάρκεια των νηπιαγωγείων ή τις διακρίσεις στον χώρο εργασίας. Στην πραγματικότητα, συνεχώς επιβεβαιώνουν τους παραδοσιακούς ρόλους των φύλων και την άποψη ότι η παροχή φροντίδας είναι μια δουλειά εκ φύσεως γυναικεία.

Σχετικά με αυτό, ένα άλλο ενδιαφέρον σημείο στις πολιτικές τους είναι η μάχη κατά των λεγόμενων «ιδεολογιών των φύλων». Αυτό είναι ένα κοινό σημείο σε πολλά φονταμενταλιστικά κινήματα ανά την Ευρώπη, σύμφωνα με τα οποία ο όρος φύλο είναι εσφαλμένος και επικίνδυνος, καθώς υπονοεί ότι οι ρόλοι και οι νόρμες των φύλων δεν είναι βιολογικά χαρακτηριστικά και ότι ποικίλουν ανάλογα με τις αλλαγές στις κοινωνικές συνθήκες. Η επίθεσή τους σε ΛΟΑΚΤΙ+ άτομα, ειδικά σε trans άτομα, ως κομμάτι της καμπάνιας κατά της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης, εξηγείται ως ένας τρόπος να διαγράψουν όσους από εμάς θέτουν τις ζωές τους και τα σώματά τους ενάντια στη φυσικοποίηση των ρόλων και των νορμών των φύλων.

Τους τελευταίους μήνες υπήρξε μια αναβίωση των ομοφοβικών λόγων τους. Πρόσφατα, το συνταγματικό δικαστήριο αποφάνθηκε κατά της απόφασης ενός κέντρου κοινωνικής πρόνοιας να μην επιτρέπει την ανατροφή παιδιών σε θετούς γονείς του ίδιου φύλου. Οι ακτιβιστές κατά των εκτρώσεων ανακοίνωσαν μια μεγάλη κινητοποίηση κατά αυτής της πολιτικής του δικαστηρίου και κατηγορούσαν, πάλι, την γκέι κοινότητα

τα επικαλούμενοι την παραδοσιακή οικογένεια και τις νόρμες των φύλων, τα δικαιώματα των παιδιών κ.ο.κ.

Όπως μπορούμε να δούμε, είναι σημαντικό να υπογραμμίσουμε ότι το κίνημα υπέρ της ζωής είναι βαθιά εμποτισμένο από εθνικιστικό, ομοφοβικό, τρανσοφοβικό, ρατσιστικό και αντι-μεταναστευτικό περιεχόμενο και ακτιβισμό. Επίσης, παρατηρούμε ότι είναι ισχυρά συνδεδεμένο με τα κέντρα της εξουσίας όπως το κράτος, η εκκλησία και το κεφάλαιο.

4. Με ποιον τρόπο και πότε προέκυψε το κίνημα υπέρ των εκτρώσεων στο οποίο συμμετείχατε; Με ποια μέσα υποστηρίζει τις εκτρώσεις και ποιες είναι οι κύριες πρακτικές και τα αιτήματά του;

Το κίνημα υπέρ της έκτρωσης άρχισε περίπου την περίοδο που οργανώθηκε η πρώτη Πορεία για τη Ζωή. Μια άτυπη ομάδα φεμινιστριών, που λέγεται Faktiv, συγκέντρωσε φεμινίστριες από διάφορους κύκλους και ΜΚΟ και τις ένωσε στη λεγόμενη Πλατφόρμα για τα Αναπαραγωγικά Δικαιώματα. Τα άτομα που συμμετείχαν έγραψαν κείμενα τα οποία γνωστοποίησαν μέσω των κοινωνικών μέσων δικτύωσης και οργάνωσαν αντιπαραθετικές δράσεις κατά τη διάρκεια της Πορείας για τη Ζωή -μοίραζαν φυλλάδια, κρατούσαν μπάνερς στον δρόμο και από τα παράθυρα που βρίσκονταν στη διαδρομή της πορείας και μπλόκαραν τον δρόμο που ακολουθούσε η πορεία για να μην μπορεί να περάσει. Αυτές ήταν στην πραγματικότητα οι μόνες παράνομες διαμαρτυρίες στην Κροατία μετά από μια μακρά περίοδο και όλοι οι συμμετέχοντες προσήχθησαν αμέσως από την αστυνομία. Οι ακτιβιστές της Πλατφόρμας έγιναν κατευθείαν γνωστοί και, για παράδειγμα, προσκαλούνταν σε διάφορα κανάλια και άλλα μίντια πλάι στους αρχηγούς του κινήματος υπέρ της ζωής. Η σημασία αυτού του γεγονότος

τίθεται υπό αμφισβήτηση, αλλά τουλάχιστον έδειξε ότι υπάρχουν κάποιες πολιτικές θέσεις κατά του κινήματος υπέρ της ζωής. Στο συγκεκριμένο πλαίσιο αυτό είναι σημαντικό, γιατί μια από τις κεντρικές επιδιώξεις των υποστηρικτών της ζωής είναι να πείσουν το κοινό ότι εκπροσωπούν την πλειονότητα των ανθρώπων και ότι είναι εκείνοι που τάσσονται κόντρα στο κακό κράτος που δουλεύει ενάντια στη θέληση των απλών ανθρώπων.

Κάποιες φεμινιστικές ΜΚΟ, που δεν είναι μέλη της Πλατφόρμας, επικεντρώθηκαν πιο πολύ στη νομική δίοδο και άρχισαν να καταγράφουν τρόπους με τους οποίους η έκτρωση θα γίνονταν ανεμπόδιστα και το δικαίωμα στην έκτρωση περισσότερο προστατευμένο.

5. Πείτε μας μια δράση που έγινε πρόσφατα και θεωρείτε σημαντική ή επιτυχημένη;

Δεν υπάρχει καμία δράση που κρίνουμε ως επιτυχημένη, αλλά μερικά χρόνια πριν η Πλατφόρμα αποφάσισε να οργανώσει μια αυτόνομη διαμαρτυρία, και όχι άλλη μια πορεία αντιπαράθεσης στις Πορείες για τη Ζωή. Η ιδέα ήταν ότι το δικαίωμα στην έκτρωση δεν πρέπει μόνο να το υπερασπιζόμαστε ως τέτοιο, αλλά ότι επιπλέον πρέπει να αγωνιστούμε προκειμένου να κάνουμε την πρακτική της έκτρωσης καλύτερα προσβάσιμη για όλες. Αυτή ήταν μια νόμιμη διαμαρτυρία και δεν υποστηρίχθηκε από πολλούς ανθρώπους, ούτε καν από αρκετά μέλη της Πλατφόρμας, αλλά εμείς θεωρούμε ότι είχε κάποια σημασία επειδή στεκόταν αλληλέγγυα σε περιθωριοποιημένες κοινωνικές ομάδες. Το αίτημα που εκφράστηκε ήταν η πρόσβαση στην έκτρωση να γίνει εντελώς ελεύθερη ανεξάρτητα από το καθεστώς πολιτότητας του κάθε ανθρώπου, έτσι ώστε οι φτωχές γυναίκες και οι μετανάστριες να μπορούσαν

να έχουν ασφαλή πρόσβαση στην έκτρωση στα δημόσια νοσοκομεία. Επιπλέον, αυτή η κίνηση προσπάθησε να θέσει το ερώτημα της έκτρωσης σε ένα ευρύτερο πλαίσιο σε σχέση με τη θέση των γυναικών στην Κροατία, ιδιαίτερα μετά την κρίση του 2008/2009 και το νέο πλαίσιο νόμου για την εργασία που πέρασε το 2014. Η περαιτέρω οικονομική φιλελευθεροποίηση που έφερε αυτός ο εργασιακός νόμος είχε σημαντικές επιπτώσεις για την οικονομική αλλά και την ευρύτερη κοινωνική θέση των γυναικών. Ο δείκτης ανεργίας ανάμεσα στις γυναίκες συνέχιζε να είναι μεγαλύτερος από τον δείκτη ανεργίας ανάμεσα στους άνδρες. Ακόμα και πριν από αυτόν τον νέο νόμο, δυσανάλογα μεγάλος αριθμός γυναικών είχαν προσωρινές, αναξιόπιστες και μη καταγεγραμμένες θέσεις εργασίας. Μετά το 2014, ο αριθμός των γυναικών σε αυτού του είδους τις εργασίες αυξήθηκε κατακόρυφα και ο νόμος έδωσε τη δυνατότητα στους εργοδότες να απολύουν τις έγκυες γυναίκες και τις γυναίκες που βρίσκονταν σε άδεια μητρότητας ή γονεϊκή άδεια. Σύμφωνα με έρευνα, το 40% των ερωτηθέντων γυναικών βίωσαν δυσμενή αντιμετώπιση από τους εργοδότες τους κατά τη διάρκεια ή μετά την εγκυμοσύνη τους. Για παράδειγμα, συχνά δεν ανανεωνόταν η σύμβαση εργασίας τους, απολύονταν, μειωνόταν ο χρόνος των διακοπών τους, δεν έπαιρναν προαγωγές ή ακόμα και υποβιβάζονταν σε άλλη θέση εργασίας. Η Εργατική Νομοθεσία επίσης αύξησε το ποσό των νόμιμων εβδομαδιαίων ωρών εργασίας και εισήγαγε το πλαίσιο ενός προγράμματος εργασίας ασταθούς ωραρίου. Αυτό το γεγονός φυσικά αύξησε τον φόρτο εργασίας που οι γυναίκες αντιμετωπίζουν, καθώς δουλεύουν τόσο εντός όσο και εκτός των σπιτιών τους. Η έρευνα αυτή επιπλέον δείχνει ότι οι γυναίκες είναι αυτές που κάνουν την πλειοψηφία των εργασιών του νοικοκυριού στην Κροατία. Καθώς τα περισσότερα κοινωνικά δικαιώματα στην Κροατία είναι συνδεδεμένα με το καθεστώς της αγοράς εργασίας, οι τροποποιήσεις που

έγιναν στην εργασιακή νομοθεσία επηρέασαν επιπλέον τη γενικότερη κοινωνική κατάσταση που βρίσκονται οι γυναίκες.

Είναι επιπλέον σημαντικό να αναφέρουμε ότι στην πλειοψηφία των περιπτώσεων οι γυναίκες είναι που χρησιμοποιούν την άδεια μητρότητας και τη γονεϊκή άδεια –για το 2016 υπολογίζεται ότι αποτελούσαν το 99,8% των χρηστών της άδειας μητρότητας και το 95,6% των χρηστών της άδειας γονεϊκότητας. Επιπλέον, το 48% των γυναικών στην Κροατία παίρνουν μικρότερους μισθούς από ό,τι οι σύντροφοί τους και οι εργαζόμενες γυναίκες που δεν πληρούν τις προϋποθέσεις να λάβουν αποζημίωση ως εργαζόμενοι ή ελεύθεροι επαγγελματίες γονείς, εξαιτίας μη επαρκούς χρόνου εργασίας, λαμβάνουν λιγότερα από τον βασικό μισθό.

Επίσης, πολλές γυναίκες δεν έχουν πρόσβαση σε γυναικολόγους ή πρέπει να πληρώνουν την «τιμή της αγοράς» για τις συνηθισμένες γυναικολογικές εξετάσεις. Αυτό αποτελεί πραγματικότητα ιδιαίτερα για τις Ρομά γυναίκες. Μόνο το 21% των Ρομά γυναικών έλαβαν κάποιου είδους περίθαλψη κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης τους, ενώ το 40% από αυτές δεν έχουν κανενός είδους ασφάλεια υγείας. Επιπλέον, πολλά νοσοκομεία δεν είναι εξοπλισμένα για γυναικολογικές εξετάσεις και για γέννες γυναικών με αναπηρίες, με αποτέλεσμα αυτές να αντιμετωπίζονται πολύ συχνά με προκατάληψη και από ανειδίκευτους επαγγελματίες υγείας. Φιλικό γυναικολόγοι και αναπαραγωγική περίθαλψη είναι ακόμα σε μεγάλο βαθμό μη διαθέσιμα για trans άτομα και για άτομα που δεν επιβεβαιώνουν το φύλο τους.

Είναι σημαντικό να σκεφτούμε ότι η Κροατία βρίσκεται στον πάτο όσον αφορά την ευρωπαϊκή κλίμακα παροχών στα παιδιά προσχολικής εκπαίδευσης: το 2015, το 19,9% των παι-

διών εγγράφηκε σε παιδικούς σταθμούς και το 57% των παιδιών σε νηπιαγωγεία. Οι χωρητικότητες των νηπιαγωγείων και βρεφονηπιακών σταθμών είναι τρομερά ανεπαρκείς. Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας είναι η φροντίδα των ηλικιωμένων. Μόνο περίπου το 2% του πληθυσμού άνω των 65 ετών ζουν σε δημόσιες εστίες για ηλικιωμένους και σύμφωνα με μια μελέτη στις περισσότερες των περιπτώσεων οι φροντίστριες στις οικογένειες είναι οι σύζυγοι (κυρίως γυναίκες) και τα ενήλικα παιδιά (συνήθως οι κόρες και όχι οι γιοι). Αυτό θέτει επιπλέον φόρτο εργασίας στις γυναίκες.

Τέλος, η Κροατία έχει εξαιρετικά ελλειπείς και αναποτελεσματικές πολιτικές όσον αφορά την αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών. Αν και σε ορισμένους τομείς, όπως στα επιδόματα μητρότητας και γονεϊκότητας, υπήρξε πρόσφατα μια αύξηση, η περιγραφθείσα κατάσταση μαζί με την πρότερα αναφερόμενη αδυναμία πρόσβασης στην έκτρωση καθιστά πολύ δύσκολο για τις γυναίκες και τα άτομα με διαφορετική ταυτότητα φύλου τόσο το να αποκτήσουν παιδιά όσο και το να αναζητήσουν πρόσβαση σε υπηρεσίες έκτρωσης. Όλοι οι προαναφερθέντες παράγοντες, μαζί με άλλους, συμβάλλουν στην επισφάλεια και στην έλλειψη αυτονομίας που αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι όταν λαμβάνουν αποφάσεις σχετικά με την αναπαραγωγή τους.

Οπότε, η διαμαρτυρία που αναφέραμε προσπάθησε να τονίσει ότι δεν μπορούμε να μιλάμε για έκτρωση μόνο όσον αφορά την αυτοδιάθεση του σώματος, αλλά πρέπει να εξετάσουμε και τα εργασιακά εισοδήματα και τις σχέσεις αναπαραγωγής, την παροχή της υγειονομικής περίθαλψης, τη φροντίδα των παιδιών κλπ. Δεδομένου ότι τέτοια ζητήματα είναι δύσκολο να διατυπωθούν με τη μορφή διαμαρτυρίας η διαμαρτυρία θεωρήθηκε από πολλούς και πολλές ανεπιτυχής.

6. Ποιες συμμετέχουν και υποστηρίζουν το κίνημα; Υπάρχουν άλλες ομάδες που να υποστηρίζουν τη δράση του ή να οργανώνουν δικές τους πρωτοβουλίες μαζί και με άλλες ομάδες; Πώς οργανώνεται ο κόσμος στο κίνημα· μέσω συνελεύσεων, οριζόντια; Ποιοι μπορούν να συμμετάσχουν και πόσο συχνά συναντιούνται;

Στο κίνημα συνήθως συμμετέχουν άνθρωποι που έχουν προηγούμενη ενασχόληση με τις φεμινιστικές δράσεις. Κόσμος που δεν είχε κάποια προηγούμενη συμμετοχή σε συλλογικές δράσεις δεν συμμετείχε συνήθως στις διεργασίες της Πλατφόρμας. Μέλη της Πλατφόρμας είναι ακτιβίστριες που δρουν στα πλαίσια κάποιας ΜΚΟ, φεμινίστριες καθηγήτριες πανεπιστημίου, εργαζόμενοι στον χώρο του πολιτισμού, μέλη αριστερών οργανώσεων (Το Εργατικό Μέτωπο), αυτόνομοι ακτιβιστές κ.τ.λ. Όσο συμμετείχαμε ακόμη στην Πλατφόρμα υπήρχαν περίπου 15-30 ενεργά μέλη με μια περιφερειακή υποστήριξη επιπλέον 20 ατόμων. Το μεγαλύτερο μέρος των συμμετεχουσών μπορούν να προσδιοριστούν ως φιλελεύθερες φεμινίστριες, με μια μειοψηφία από αριστερίστριες και ριζοσπάστριες φεμινίστριες. Κατά τη διάρκεια της καμπάνιας Πορεία για τη Ζωή συναντιούνταν κάθε εβδομάδα, ενώ το υπόλοιπο έτος μία φορά τον μήνα. Υπήρχε η πρόθεση οι συνελεύσεις να αποκτήσουν οριζόντια οργάνωση, πράγμα το οποίο δεν επιτεύχθη, γιατί είχαν μεγαλύτερη επίδραση κυρίως όσοι είχαν προηγούμενη εμπειρία σε συλλογικές διαδικασίες και όσοι ήταν πιο εξοικειωμένοι με τις δημόσιες ομιλίες. Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι συγκεκριμένοι άνθρωποι κυριαρχούσαν στις συζητήσεις και έπαιρναν τις περισσότερες αποφάσεις. Οι συζητήσεις σχετικά με τον τρόπο λειτουργίας των συνελεύσεων και την ανάθεση των υποχρεώσεων στην ομάδα ήταν ανεπιτυχείς. Τα μέλη προσπάθησαν να αποκεντρώσουν την εξουσία των συνελεύσεων καλώντας ακτιβιστές από διάφορα μέρη της

Κροατίας στις συνελεύσεις στο Ζάγκρεμπ και, για παράδειγμα, οργανώνοντας τον πρώτο μεγάλο στρατηγικό σχεδιασμό στην πόλη της Ριέκα. Ωστόσο, το πρόβλημα παρέμενε ανεπίλυτο. Έτσι, σε κάποιες πόλεις συστήθηκαν ομάδες ενάντια στις τοπικές Πορείες για τη Ζωή, ανεξάρτητες από την Πλατφόρμα. Για παράδειγμα, στη Ριέκα μια ομάδα από αναρχικούς ανέκοψε τη διαδρομή της Πορείας για τη Ζωή, με αποτέλεσμα να συλληφθεί και να προσαχθεί.

7. Ποια προβλήματα και όρια συνάντησε το κίνημα και πώς αποπειράθηκε να τα αντιμετωπίσει;

Αν και πολλοί άνθρωποι υιοθετούσαν μια στάση ενάντια στο κίνημα υπέρ της ζωής, δεν κατάφεραν όμως να οργανωθούν ως ένα κίνημα βάσης. Στην Κροατία απουσιάζει μια αντίστοιχη συλλογική εμπειρία. Μπορεί να ειπωθεί ότι το φεμινιστικό κίνημα υπάρχει, καθώς υπάρχει ποικιλία ομάδων με διαφορετικές στρατηγικές και πολιτικές τοποθετήσεις, αλλά εξακολουθούν να παραμένουν κλειστές και να υιοθετούν την άποψη ότι δεν μπορούν να διευρυνθούν και να αποκτήσουν μια πιο θετική επίδραση. Όσοι συμμετέχουν στην οργάνωση της Πλατφόρμας χρησιμοποιούν ακόμη τακτικές και πόρους προερχόμενους από ΜΚΟ. Η ομάδα παρουσιάζει τεράστια ετερογένεια όσον αφορά τις πολιτικές της τοποθετήσεις και αυτές παραμένουν αδιευκρίνιστες. Οι συμμετέχοντες θέτουν ερωτήματα σχετικά με τους ορισμούς λέξεων όπως «η γυναίκα», «ο φεμινισμός» κ.τ.λ, αλλά δεν υπάρχει βούληση να πραγματοποιηθεί αυτή η κρίσιμη συζήτηση. Οι αποφάσεις λαμβάνονται επί τούτου και οι αντιθέσεις δεν επιλύονται ποτέ με εποικοδομητικό τρόπο. Στην πραγματικότητα, οι αντιπαραθέσεις συνήθως λύνονται με την υποχώρηση κάποιας συμμετάσχουσας από την Πλατφόρμα. Έχουμε την εντύπωση ότι δεν διέθεταν συγκεκριμένη στρατηγική για την επίλυση του προβλήματος και

αυτό φαίνεται, για παράδειγμα, από το γεγονός ότι τα υποκείμενα με τις πιο προβληματικές αντιλήψεις, όπως οι TERF και φεμινίστριες που κλίνουν προς τις TERF²⁶, βρίσκονται ακόμη ανάμεσά τους. Το βασικό ζήτημα είναι ότι δεν λειτουργούν με μια πραγματικά οριζόντια και συλλογική δομή και πιστεύουμε ότι αυτό οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι οι περισσότεροι ακολουθούν τον τρόπο οργάνωσης των ΜΚΟ, που υιοθετεί την ιεραρχία και βασίζεται σε «επαγγελματικές» γνώσεις και στρατηγικές.

8. Σε ποιο βαθμό συμμετέχετε στο κίνημα και ποια είναι η προσωπική σας άποψη για αυτό;

Συμμετείχαμε στις δράσεις της Πλατφόρμας από την αρχή της σύστασής της ως ανεξάρτητες ακτιβίστριες, αλλά αποχωρήσαμε ύστερα από τον πρώτο μεγάλο στρατηγικό σχεδιασμό στη Ριέκα. Βασικό μας πρόβλημα ήταν η ύπαρξη ιεραρχίας και η υιοθέτηση των τακτικών των ΜΚΟ. Τελικά, αποφασίσαμε να αποχωρήσουμε τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή λόγω διαφωνιών επί της ορολογίας και λόγω κατηγοριών ότι η διαμαρτυρία για τις ελεύθερες εκτρώσεις θα κατέληγε σε αποτυχία, γιατί οι θέσεις που υποστηρίξαμε εμείς και κάποιες άλλες συντρόφισσες ήταν πολύ περίπλοκες και υπερβολικά «κομμουνιστικές».

26. Οι trans-exclusionary radical feminists (TERF) αποτελούν φεμινίστριες που ανήκουν στις τάσεις του φεμινισμού ο οποίος στέκεται κριτικά ή ακόμα και εναντιώνεται στα ζητήματα των trans ατόμων και των διεκδικήσεών τους. Οι TERF καταφάσκουν σε ένα γενετικό-βιολογικό διαχωρισμό μεταξύ των γυναικών, θέλοντας να ανασύρουν την έννοια της γυναίκας με βάση το βιολογικό φύλο. Για περαιτέρω πληροφορίες για τη συγκεκριμένη διαμάχη εντός των φεμινισμών δείτε το κείμενο: *Trans (inclusive) Feminism* vs TERF* από το 2^ο τεύχος του περιοδικού *Waves* (ΣτΜ).

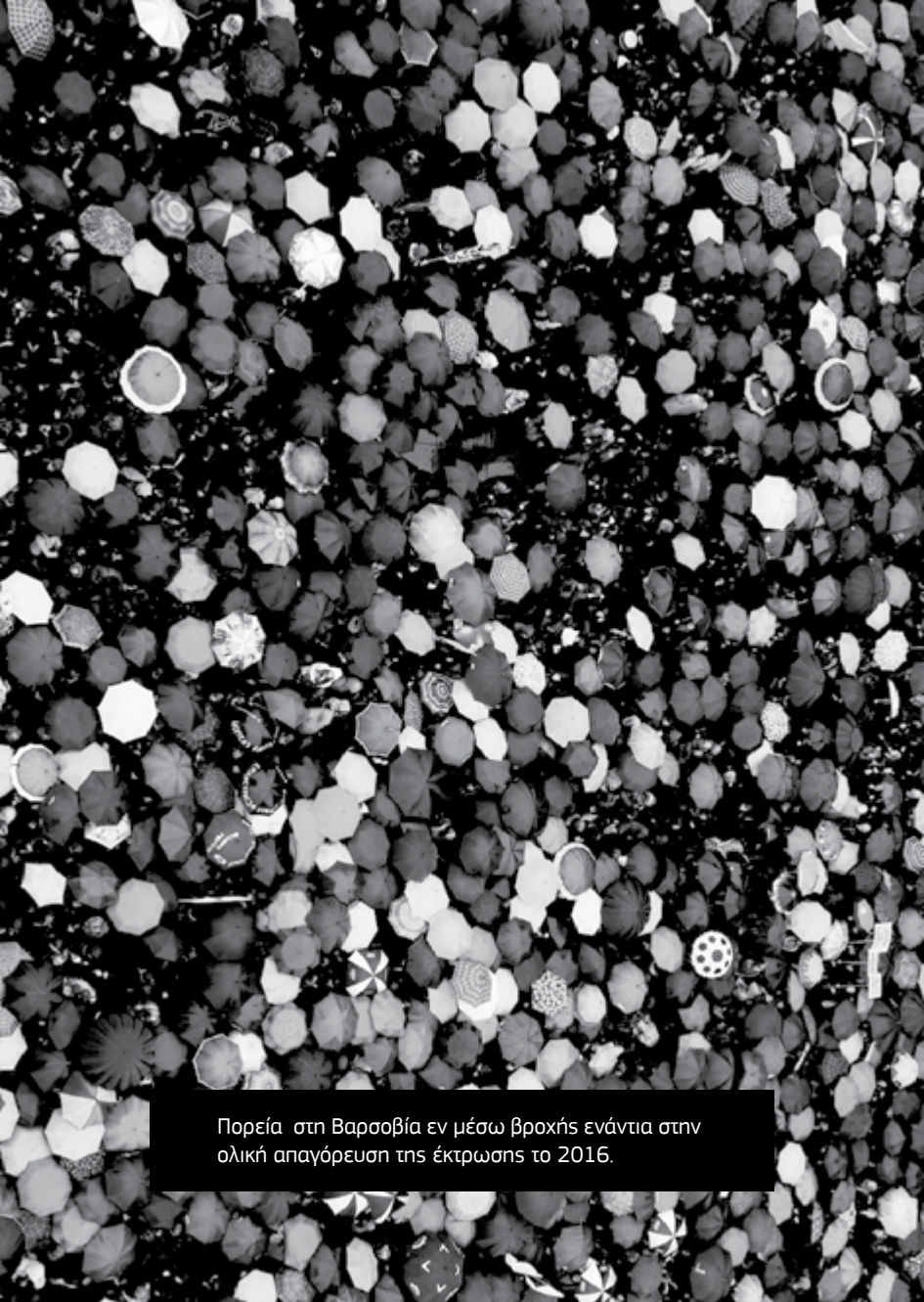
Η Πλατφόρμα παραμένει ενεργή και περιθωριακά παρούσα στα ΜΜΕ, αλλά δεν διατηρούμε πλέον σχέσεις μαζί της. Αναζητώντας τη σημερινή προοπτική, το συγκεκριμένο εγχείρημα ήταν καταδικασμένο λόγω των εξουσιαστικών συμπεριφορών κάποιων από τους συμμετέχοντες, την έλλειψη θεωρητικής συζήτησης και τον τρόπο καταμερισμού των υποχρεώσεων στην ομάδα.

Ένα ακόμη γενικό πρόβλημα είναι η ολοκληρωτική απουσία αναρχικών ή αυτόνομων φεμινιστικών ομάδων (ή και η απουσία συζητήσεων για φεμινιστικά ζητήματα στις αναρχικές ομάδες). Η αναρχοφεμινιστική ομάδα Anfema από το Ζάγκρεμπ είναι νεοσύστατη, ενώ οι ήδη υπάρχουσες ομάδες είναι μικρές και διασκορπισμένες.

Οι προοπτικές μας για το σήμερα είναι να οργανωθούμε πιο αυτόνομα και με πιο ξεκάθαρα σημεία έναρξης. Πλέον, πιστεύουμε ότι κάποιες πολιτικές θέσεις και αξίες πρέπει να αποτελούν προϋπόθεση για την οργάνωση ενός τέτοιου κινήματος, όπως για παράδειγμα η άρση του αποκλεισμού των trans γυναικών από τον αγώνα και η τοποθέτηση του ερωτήματος της έκτρωσης σε μια ευρύτερη κοινωνική προοπτική -στην περίπτωση μας μιας αντιεξουσιαστικής και αντικαπιταλιστικής οπτικής. Η αντικρατική και αντικαπιταλιστική προοπτική πρέπει να γίνει περισσότερο ορατή στο φεμινιστικό κίνημα και να διοχετεύεται κατάλληλα. Από την άλλη, πρέπει να δίνεται περισσότερη έμφαση στις κοινωνικές πλευρές των αναπαραγωγικών δικαιωμάτων παρά στην αυτοδιάθεση του σώματος. Αυτό το διάστημα ξεκαθαρίζουμε τις θέσεις μας ως νεοσύστατη ομάδα και αναζητούμε τι προοπτικές μπορούν να εμφανιστούν μέσα από αυτήν.

Κάποιες άλλες φεμινιστικές ομάδες βρίσκονται σε διαδικασία

συζητήσεων για την προοπτική της οργάνωσης μιας γενικής φεμινιστικής απεργίας στην Κροατία και προσκληθήκαμε σε διάλογο μαζί τους, ώστε να παρουσιάσουμε τις θέσεις μας. Είμαστε επιφυλακτικές για το πώς θα εξελιχθούν τα πράγματα αυτήν τη φορά.

Πορεία στη Βαρσοβία εν μέσω βροχής ενάντια στην ολική απαγόρευση της έκτρωσης το 2016.

iii. Συνέντευξη με συντρόφισσα από την Πολωνία που συμμετέχει στους αγώνες υπέρ των εκτρώσεων.

1. Ποιος ήταν ο νόμος σχετικά με τις εκτρώσεις στην Πολωνία πριν το 1993 και πώς εφαρμοζόταν στην πράξη;

Στην Πολωνία, πριν από το 1993, βρισκόταν σε ισχύ ο νόμος της 27ης Απριλίου του 1956 σχετικά με τις προϋποθέσεις της νόμιμης έκτρωσης. Ο συγκεκριμένος νόμος επέτρεπε τον τερματισμό της εγκυμοσύνης μόνο στις τρεις ακόλουθες περιπτώσεις: αν η ιατρική γνωμάτευση δημιουργούσε ανησυχίες για την υγεία του εμβρύου και/ή της μητέρας, αν η εγκυμοσύνη ήταν αποτέλεσμα αξιόποινης πράξης και αν η έγκυος αντιμετώπιζε συνθήκες κοινωνικής δυσχέρειας. Η τελευταία περίπτωση στοιχειοθετούνταν με μια δήλωση εκ μέρους της γυναίκας. Δεν υπάρχουν πολλές πληροφορίες σχετικά με το πώς εφαρμοζόταν. Το πιο σημαντικό όμως είναι ότι ανταποκρινόταν σε έναν από τους πιο κοινούς λόγους για τους οποίους οι γυναίκες δεν ήθελαν να κάνουν παιδιά.

2. Ποιες κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες, που αναδύθηκαν τις δεκαετίες του 1980-1990, οδήγησαν στην αναδιαμόρφωση του νόμου περί έκτρωσης το 1993 σε μια πιο αυστηρή κατεύθυνση; Με ποια διαδικασία έγινε η αλλαγή και ποιοι συνέβαλαν στη διαμόρφωση των νέων χαρακτηριστικών του νόμου;

Η εκκλησία ήταν εξ αρχής επικριτική προς τον νόμο του 1956 για την έκτρωση, αλλά μόνο στα τέλη της δεκαετίας του 1970 άρχισε να αντιμετωπίζεται ως ζήτημα που αφορά την κοινή γνώμη. Το 1977 η Πολωνική Επιτροπή για την Υπεράσπιση της Ζωής, της Οικογένειας και του Έθνους κατέθεσε ένα υπόμνημα που απαιτούσε αλλαγές στον σχετικό νόμο. Μάζεψαν

12.000 υπογραφές, αλλά το πολωνικό κοινοβούλιο απέρριψε το αίτημα, δηλώνοντας πως ο τρέχων νόμος προστατεύει τις γυναίκες από τις παράνομες αμβλώσεις οι οποίες γίνονται σε συνθήκες που διακινδυνεύουν την υγεία τους και τη ζωή τους. Παρόλα αυτά το δημοψήφισμα ήταν μια νίκη για την Επιτροπή, καθώς -σύμφωνα με μια από τις δημιουργούς του, την Marian Barański- σκοπός τους δεν ήταν η αλλαγή του νόμου, αλλά να αναδυθεί το ζήτημα στο επίπεδο του δημόσιου διαλόγου. Πράγμα το οποίο και κατάφεραν.

Κατά τη δεκαετία του 1980, η Καθολική Εκκλησία και οργανώσεις ενάντια στην ελεύθερη επιλογή σχετικά με την έκτρωση διεξήγαγαν μια σειρά από καμπάνιες και διαμαρτυρίες κατά των αμβλώσεων. Ως αποτέλεσμα οι συζητήσεις περί των εκτρώσεων έγιναν πιο συχνές και αναζωπυρώθηκαν. Είναι αξιοσημείωτο να αναφέρουμε, ως αναμφισβήτητη νίκη των οργανώσεων κατά της ελεύθερης επιλογής και ως ήττα του κινήματος υπέρ της έκτρωσης, ότι με το πέρασμα των χρόνων, ενόσω ο πόλεμος ενάντια στις εκτρώσεις συνεχιζόταν, η ρητορική μεταβαλλόταν σταδιακά από μια επιστημονική αντικειμενικότητα σε μια συναισθηματικά χρωματισμένη γλώσσα, η οποία χρησιμοποιούνταν από οργανώσεις κατά της ελεύθερης επιλογής (για παράδειγμα επέλεγαν να αυτοαποκαλούνται ως οργανώσεις «υπέρ της ζωής»).

Το 1987, μια καθολική οργάνωση, ο Σύλλογος της Καθολικής Διανόησης, έκανε έκκληση στο πολωνικό κοινοβούλιο με αίτημα να αντικαταστήσουν τον υπάρχοντα νόμο για τη διακοπή της κύησης με ένα νομοσχέδιο που αφορούσε την «προστασία της γονεϊκότητας». Η επιτροπή συγκροτήθηκε και το νομοσχέδιο βρισκόταν υπό διαβούλευση στο κοινοβούλιο για πολλά από τα επόμενα χρόνια. Κατ' αυτόν τον τρόπο δημιουργήθηκαν τα προσχέδια για τον νόμο κατά των εκτρώσεων που

ισχύει σήμερα στην Πολωνία.

Το 1989, το Κέντρο για την Έρευνα της Κοινής Γνώμης διεξήγαγε μια δημοσκόπηση ζητώντας από τους συμμετέχοντες τη γνώμη τους σχετικά με τον νόμο για τις αμβλώσεις. Το 20% των ερωτηθέντων επιθυμούσαν την ολική απαγόρευση των εκτρώσεων, το 25% επιζητούσε το δικαίωμα του τερματισμού της εγκυμοσύνης χωρίς κάποιον περιορισμό και περισσότεροι από τους μισούς δήλωναν ότι θα ψήφιζαν για εκτρώσεις χωρίς περιορισμούς σε ένα επερχόμενο δημοψήφισμα. Στα επόμενα τέσσερα χρόνια το ίδιο κέντρο επανέλαβε πολλές φορές τη δημοσκόπηση. Αυτά τα γεγονότα δείχνουν πώς το θέμα των εκτρώσεων έγινε δημόσιο ζήτημα και συζητιόταν ως προσωπική γνώμη.

Το 1992, ως απάντηση στο πρώτο νομοσχέδιο που οραματιζόταν την ολική απαγόρευση των εκτρώσεων και την τιμωρία των γυναικών που τερμάτιζαν την εγκυμοσύνη τους, ιδρύθηκε η πρωτοβουλία που είναι σήμερα γνωστή ως επιτροπή Bujak. Σκοπός της ήταν η συλλογή υπογραφών για τη διεξαγωγή εθνικού δημοψηφίσματος για το ζήτημα. Μετά από μαζική συμμετοχή πολιτικών, οργανώσεων, ακτιβιστών και ανθρώπων που συνήθως δεν ήταν ενεργοί στο πεδίο του κοινωνικού ακτιβισμού μαζεύτηκαν περίπου 1.300,00 με 1.700,00 υπογραφές. Επίσης, μαζικές διαδηλώσεις έλαβαν μέρος σε αρκετές πόλεις της Πολωνίας. Όμως, παρ' όλη την κοινωνική αντίσταση, το κοινοβούλιο απέρριψε το αίτημα για το δημοψήφισμα.

Ο νέος νόμος ίσχυε από την 7η Ιανουαρίου του 1993 και παραμένει έγκυρος και αμετάβλητος μέχρι σήμερα (2020). Προστατεύει τη ζωή του εμβρύου υπέρ της ευημερίας της κυοφορούσας και επιτρέπει τον τερματισμό της εγκυμοσύνης υπό

τις τρεις παρακάτω περιπτώσεις: αν η εγκυμοσύνη αποτελεί απειλή για τη ζωή ή την υγεία της εγκύου, αν οι προγεννητικές διαγνώσεις ή άλλες ιατρικές ενδείξεις παρουσιάζουν υψηλή πιθανότητα για σοβαρή ή αμετάκλητη βλάβη του εμβρύου ή ανίατη ασθένεια που απειλεί τη ζωή του και αν η εγκυμοσύνη είναι αποτέλεσμα αξιόποινης πράξης, όπως βιασμού ή αιμομιξίας. Η εφαρμογή του νόμου συνοδεύτηκε από μαζικές διαδηλώσεις σε όλη την επικράτεια της χώρας²⁷.

Η Καθολική Εκκλησία αναμείχθηκε σημαντικά στη διαμόρφωση του νέου νόμου, με το πρώτο προσχέδιο του νόμου να έχει προετοιμαστεί ουσιαστικά από επιτροπή αποτελούμενη από μέλη της Επισκοπής. Ένας από τους λόγους είναι ότι, μετά την αλλαγή του πολιτικού συστήματος το 1989, η εκκλησία έλαβε πάλι τη θέση σημαντικού πολιτικού παράγοντα, στον αντίποδα της περιθωριοποίησής της κατά τη διάρκεια της επικράτησης του κοσμικού δόγματος στην Πολωνική Λαϊκή Δημοκρατία. Η οργάνωση Solidarność (ηγετικός παράγοντας στην ανατροπή του κομμουνισμού τη δεκαετία του 1980) συγκροτήθηκε για τον επαναπροσδιορισμό της «πολωνικότητας» γύρω από τον αφανισμό των παραδόσεων και των θεσμών, όπως ο καθολικισμός και η εκκλησία. Σύμφωνα με τη νέα πολωνική μυθολογία ο αφανισμός πραγματοποιήθηκε κατά τον κομμουνισμό, καθώς ήταν ένα πολιτικό σύστημα που επιβλήθηκε στους Πολωνούς από έναν ξένο εισβολέα.

3. Ποια ήταν η αντίδραση του κόσμου μετά την αλλαγή του νόμου και πώς τους επηρέασε; Ποιες ήταν οι πρακτικές αλλαγές

27. Στο παρακάτω βίντεο, που δημιουργήθηκε με αφορμή τις μαζικές κινητοποιήσεις ενάντια στην περαιτέρω αυστηροποίηση του νόμου για τις εκτρώσεις το 2016, υπάρχουν κάποια πλάνα από τις διαδηλώσεις του 1993: https://www.youtube.com/watch?v=8EHJPyd8iyM&list=LLLCoxQIY_6I69sA_SXlqgtA&index=6&t=0s

που επέφερε στη διαδικασία της έκτρωσης και πώς διευθετούν οι γυναίκες το ζήτημα όλα αυτά τα χρόνια;

Οι πρακτικές αλλαγές στη διαδικασία των αμβλώσεων οδήγησαν στην άνθηση μιας παράνομης βιομηχανίας εκτρώσεων. Οι τιμές εκτοξεύτηκαν κατακόρυφα, περιορίζοντας σημαντικά την πρόσβαση σε αυτές. Προτού το χάπι άμβλωσης διαδοθεί, η πιο συχνή λύση για τον τερματισμό μιας εγκυμοσύνης ήταν να ταξιδέψουν οι ενδιαφερόμενοι στη Γερμανία ή στη Σλοβενία -χώρες όπου επιτρέπονται νόμιμα οι αμβλώσεις χωρίς περιορισμούς- και να απευθυνθούν σε ιδιωτικές κλινικές εκεί. Αυτό φυσικά απαιτούσε πολλά χρήματα και ήταν χρονοβόρο. Ως επακόλουθο, προφανώς, αναπτύχθηκε η βιομηχανία του τουρισμού με σκοπό την έκτρωση, εκμεταλλευόμενη όσους βρίσκονταν σε δεινή κατάσταση και προσφέροντας ταξίδια σε κλινικές του εξωτερικού υπό σημαντικές προϋποθέσεις, όπως μειώνοντας το κόστος της ιατρικής διαδικασίας με τη χρήση μη αποστειρωμένου εξοπλισμού κ.τ.λ. Όλα αυτά οδήγησαν στον στιγματισμό της έκτρωσης, ως διαδικασίας όχι μόνο αμαρτωλής αλλά και τρομερά επικίνδυνης. Επίσης, ο φιλελεύθερος λόγος τη συνέδεσε με ψυχολογικά τραυματικές εμπειρίες. Χάρη στη φανταστική δουλειά της Ομάδας για την Έκτρωση και των πολλών ετών της ριζοσπαστικής φεμινιστικής δράσης, αυτός ο λόγος έχει αρχίσει να μεταβάλλεται και η εμπειρία της έκτρωσης έχει ξεκινήσει σιγά σιγά να ομαλοποιείται, καθώς πολλές γυναίκες ενθαρρύνονται να ανοιχτούν για την εμπειρία τους. Δυστυχώς, αυτό το οποίο παραμένει αμετάβλητο είναι ότι, καθώς δεν μπορούμε να έχουμε νόμιμη πρόσβαση στην έκτρωση κατόπιν αιτήματος, θα υπάρξει κάποιος ο οποίος θα προσπαθήσει να επωφεληθεί από την ευαλωτότητα του εκάστοτε ατόμου. Επιπλέον, από τη στιγμή που το χάπι άμβλωσης διαδόθηκε ως μέθοδος, υπήρξε η ανάγκη να βρισκόμαστε σε επιφυλακή σχετικά με απατηλές ιστοσελί-

δες που πουλάνε χάπια σε τιμές διπλάσιες του κόστους, και δυστυχώς υπάρχουν αρκετές.

4. Ποια είναι η κοινή γνώμη για την πρακτική της έκτρωσης; Υπάρχει κάποιο μεγάλο κίνημα, είτε υπέρ είτε κατά των εκτρώσεων; Ποια κοινωνικά κομμάτια εμπεριέχει και επηρεάζει;

Η πλειοψηφία υποστηρίζει να παραμείνει ο νόμος περί εκτρώσεων ως έχει. Δυστυχώς επικρατεί ακόμα η πεποίθηση πως μια έκτρωση ισοδυναμεί με δράμα στη ζωή μιας γυναίκας, και επομένως ο αριθμός των εκτρώσεων πρέπει να κρατηθεί σε ένα ελάχιστο ποσοστό. Το 2017 η Ομάδα για την Έκτρωση διατύπωσε το σύνθημα «Η έκτρωση είναι ΟΚ!», ως ένα μέσο απενοχοποίησης των εκτρώσεων. Πόζαραν στο εξώφυλλο ενός γνωστού φιλελεύθερου φεμινιστικού περιοδικού, φορώντας μπλούζες με το συγκεκριμένο σύνθημα, κάτι το οποίο πυροδότησε μια μεγάλη συζήτηση σχετικά με το κατά πόσο το να τοποθετείσαι με τη συγκεκριμένη έκφραση είναι παρατραβηγμένο. Σε πολλές περιπτώσεις το σύνθημα αποδείχθηκε ως το πιο ριζοσπαστικό και με στεναχωρεί όταν ακούω ανθρώπους που αυτοχαρακτηρίζονται αριστεροί να του ασκούν κριτική. Πολλοί από αυτούς υποστηρίζουν το δικαίωμα στην έκτρωση χωρίς περιορισμούς, αλλά δεν θα ήθελαν να δουν την έκτρωση να απενοχοποιείται. Παρόλα αυτά, το σύνθημα είναι ήδη αρκετά γνωστό και, χάρη στη συλλογική προσπάθεια πολλών φεμινιστριών, γίνεται όλο και πιο δημοφιλές.

Παρόλο που πολλοί άνθρωποι υποστηρίζουν, μέχρι ενός σημείου, το δικαίωμα στον τερματισμό της κύησης, θα έλεγα πως το κίνημα που απαιτεί την πλήρη άρση των περιορισμών στις εκτρώσεις είναι μικρό, αλλά δυναμικό. Κάποια από τα πιο ριζοσπαστικά μυαλά των αριστερών κινημάτων στην Πολωνία μπορούν να βρεθούν σε ομάδες υπέρ των εκτρώσεων. Κά-

ποιες ριζοσπαστικές ομάδες που αξίζει να αναφερθούν είναι η Ομάδα για την Έκτρωση, η οποία κάνει εξαιρετική δουλειά προσπαθώντας να αναιρέσει το στίγμα που φέρει η πράξη της έκτρωσης και να την απενοχοποιήσει, ως κάτι το οποίο 1 στις 3 γυναίκες βιώνει κάποια στιγμή της ζωής της σύμφωνα με στατιστικές· η ομάδα Γυναικεία Συμφωνία για τις 8 Μάρτη διοργανώνει φεμινιστικές διαδηλώσεις με κεντρικό θέμα τις εκτρώσεις εδώ και 20 χρόνια· η θεματική ομάδα Πορεία για ασφαλείς εκτρώσεις διοργανώνει διαδηλώσεις κάθε χρόνο για τη Διεθνή Ημέρα για τις Ασφαλείς Εκτρώσεις (28 Σεπτεμβρίου)· τέλος, η ομάδα Εκτρώσεις Δίχως Σύνορα διευκολύνει την πρόσβαση στις ασφαλείς εκτρώσεις για όποια άτομα τη χρειάζονται, είτε αυτό παίρνει τη μορφή κάποιας συμβουλευτικής υπηρεσίας, είτε αυτό είναι η πρόσβαση σε χάπια ή φάρμακα, είτε είναι η οργάνωση ενός ταξιδιού σε κλινική εκτρώσεων στο εξωτερικό. Όλες/οι μοιραζόμαστε την ίδια οπτική· πως η έκτρωση είναι πιο πολύ κάτι πρακτικό και κομμάτι της ζωής, παρά ένα θέμα ντιμπέιτ μεταξύ των πολιτικών. Τα δικαιώματά μας δεν είναι προς συζήτηση!

Το κίνημα κατά των εκτρώσεων είναι επίσης αρκετά μικρό, αλλά έχει την υποστήριξη της κυβέρνησης και της εκκλησίας, καθώς και μια σημαντική οικονομική υποστήριξη. Κάνουν κάποιες ακτιβιστικές δράσεις στο δρόμο και συνήθως ο κόσμος είναι αρκετά επιθετικός προς αυτούς, λόγω της δικιάς τους επιθετικότητας και των αντικοινωνικών τους πρακτικών. Αρκετά συχνά τους συναντάς σε σημεία που κυκλοφορεί πολύς κόσμος να κρατάνε τεράστια πανό με εικόνες ματωμένων και διαμελισμένων εμβρύων που βρίσκονται στους τελευταίους μήνες της εμβρυϊκής ανάπτυξής τους. Επίσης, αρκετά συχνά περιφέρονται σε πολλές πόλεις της Πολωνίας προβάλλοντας αντίστοιχες εικόνες και τρομοκρατώντας τους περαστικούς με κλάματα μωρών που παίζουν από ηχεία στερεωμένα στα

αμάξια τους. Τα αμάξια αυτά δέχονται επιθέσεις και συχνά καταστρέφονται.

Δεν πρέπει όμως να ξεχνάμε πως στην πραγματικότητα είναι επικίνδυνοι και πρέπει να τους επιβλέπουμε προσεκτικά. Ακόμη περισσότερο τώρα που υπάρχει πρόσφορο έδαφος για τη διεύρυνση τους. Τις τελευταίες μέρες (κατά τον Μάιο του 2020) συνέβησαν μια σειρά από ανησυχητικά γεγονότα. Ο πρόσφατα εκλεγμένος πρόεδρος του Ανώτατου Δικαστηρίου, Aleksander Stepkowski, υπήρξε στο παρελθόν ηγέτης του Ordoluris, μιας συντηρητικής, καθολικής ομάδας ενάντια στις εκτρώσεις με μεγάλη επιρροή, η οποία προωθεί την πλήρη απαγόρευσή τους. Την ίδια ημέρα με την εκλογή, ο Υπουργός Δικαιοσύνης τίμησε δημόσια με μετάλλιο έναν ακτιβιστή κατά των εκτρώσεων, ο οποίος κακοποίησε μέχρι θανάτου μια έφηβη που προσπάθησε να κάνει έκτρωση. Παρακινούμενοι από αυτό, οι πολέμιοι των εκτρώσεων υιοθέτησαν μια καινούργια τακτική. Εκμεταλλευόμενοι την αλληλεγγύη μας, δημιουργούν ψεύτικες σελίδες στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ή διεισδύουν στις ομάδες υποστήριξης, προσποιούμενοι ανθρώπους ή οργανώσεις που προσφέρουν βοήθεια στην πρόσβαση στην έκτρωση. Έπειτα, παραπλανούν τους ανθρώπους ώστε να αποκτήσουν τα στοιχεία τους ή απλώς τους δίνουν ψευδείς πληροφορίες για τη διαδικασία της έκτρωσης.

5. Πως εμφανίστηκαν οι νέες προτάσεις για περαιτέρω περιορισμό του νόμου περί εκτρώσεων; Ποιες ήταν οι αλλαγές που εισηγήθηκε το νομοσχέδιο του 2016 και ποιος ήταν υπεύθυνος για τον σχεδιασμό του; Πώς αυτός συνδέεται με άλλους νόμους της πολωνικής κυβέρνησης, όπως π.χ. το νομοσχέδιο που απαγορεύει τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στα σχολεία;

Το νομοσχέδιο που ονομάστηκε «Σταματήστε τις Εκτρώσεις «επι-

Απεργία γυναικών, 3/2018, Βαρσοβία, Πολωνία.

χειρεί να εξαλείψει την πιθανότητα να τερματιστεί μια εγκυμοσύνη λόγω μη αναστρέψιμης βλάβης του εμβρύου ή λόγω ανίατης ασθένειας που απειλεί τη ζωή του. Τόσο το μίσος προς ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα, όσο και η απαγόρευση της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης και των εκτρώσεων προέρχονται από πρωτοβουλίες και οργανώσεις που συνήθως διαπλέκονται μεταξύ τους, εκπροσωπούν ακροδεξιές, συντηρητικές και μισογύνικες ιδεολογίες και έχουν στενές σχέσεις με την Καθολική Εκκλησία, που αποτελεί μια υπολογίσιμη πολιτική δύναμη στην Πολωνία.

β. Πώς αντέδρασαν οι υποστηρικτές του δικαιώματος στην έκτρωση; Πώς οργανώθηκε η διαδήλωση της Μαύρης Δευτέρας και ποια ήταν η επίδρασή της;

Θα ήταν αλήθεια αν λέγαμε ότι η Μαύρη Δευτέρα ήταν η μεγαλύτερη διαδήλωση στην Πολωνία μετά το 1989, με τους συμμετέχοντες να υπολογίζονται γύρω στους 150.000 σε όλη τη χώρα. Όταν η τότε πρωθυπουργός Beata Szydło ανακοί-

νωσε το σχέδιο της κυβέρνησης για περαιτέρω περιορισμούς στις εκτρώσεις το 2015, μια ομάδα στο facebook με το όνομα Κορίτσια για τα Κορίτσια δημιουργήθηκε αντανakλαστικά. Μέσα σε λίγες ώρες χιλιάδες άτομα έγιναν μέλη, συνδεδεμένα από την άμεση ανάγκη τους να αντιδράσουν. Όλοι μαζί αποφάσισαν να δράσουν χωρίς τη διαμεσολάβηση κομμάτων ή οργανώσεων. Διαδηλώσεις οργανώθηκαν σε πολλές μικρές ή μεγάλες πόλεις. Η κρεμάστρα έγινε το σύμβολο αυτών των διαδηλώσεων, καθώς παλιότερα αποτελούσε ένα κακόφημο μέσο έκτρωσης –και συχνά επικίνδυνο ή θανατηφόρο. Διάφορες κοινωνικές δράσεις συνόδευαν τις διαδηλώσεις, όπως για παράδειγμα η αποστολή μιας κρεμάστρας σε πολιτικούς που υποστήριζαν την απαγόρευση των εκτρώσεων ή γράμματα γυναικών που περιέγραφαν την περίοδό τους, στα πλαίσια μιας καμπάνιας που ονομάστηκε Δύσκολη Περίοδος για την Κυβέρνηση. Εκείνο το διάστημα δημιουργήθηκε η επιτροπή Σώστε τις Γυναίκες, η οποία συνέλεγε υπογραφές για το προσχέδιο ενός νομοσχεδίου που προέβλεπε τη χαλάρωση των περιορισμών στις εκτρώσεις.

Τον Σεπτέμβριο του 2016, όταν στη Βουλή τέθηκαν υπό διαβούλευση τα δύο πρότζεκτ –το Σώστε τις γυναίκες και το Σταματήστε τις Εκτρώσεις (το οποίο επιχειρούσε να εξαλείψει την πιθανότητα να τερματιστεί μια εγκυμοσύνη λόγω μη αναστρέψιμης βλάβης του εμβρύου ή λόγω ανίατης ασθένειας που απειλεί τη ζωή του)– διοργανώθηκαν δύο διαδηλώσεις (οργανωμένες από αριστερά ή φιλελεύθερα κόμματα). Παρόλο που συγκέντρωσαν πολύ κόσμο, δεν είχαν ιδιαίτερη επίδραση στην κυβέρνηση και έτσι έγινε ξεκάθαρο πως απαιτούνταν πιο ριζοσπαστικές δράσεις. Νέες ομάδες δημιουργήθηκαν, όπως η Πολωνική Πανεθνική Γυναικεία Απεργία –που δημιουργήθηκε κυρίως από γυναίκες που γνωρίστηκαν μέσω των δράσεων της διαδικτυακής ομάδας Κορίτσια για τα Κορίτσια

στο facebook. Αποφάσισαν να διοργανώσουν μια απεργία εμπνευσμένη από την ιστορική δράση στην Ισλανδία. Η βασική ιδέα ήταν πως οι γυναίκες σε όλη την Πολωνία θα σταματούσαν τη δουλειά για μια ημέρα και αντί να κάτσουν στο σπίτι θα διαδηλώναν. Η απεργία πραγματοποιήθηκε την 3η Οκτωβρίου του 2016, παίρνοντας διάφορες μορφές. Η κορύφωσή της ήταν η διαδήλωση στη Βαρσοβία, ωστόσο υπήρξαν και πολλές διαδηλώσεις σε άλλες πόλεις. Οι γυναίκες που δεν μπορούσαν να απεργήσουν εκείνη την ημέρα ντύθηκαν στα μαύρα, κάποια σχολεία οργάνωσαν ειδικές διαλέξεις για τα δικαιώματα των γυναικών κ.ά. Οι διαδηλώσεις πλαισιώθηκαν από γυναίκες και άντρες διαφορετικών ηλικιών και γενιών, συμπεριλαμβανομένων πολλών νεαρών κοριτσιών για τις οποίες η Μαύρη Δευτέρα αποτέλεσε τη δίοδο στον ακτιβισμό.

Το μέγεθος και η κλίμακα της απεργίας έκαναν εντύπωση στην κυβέρνηση -δύο μέρες μετά τις διαδηλώσεις η Βουλή καταψήφισε τον αμφιλεγόμενο νόμο (που περιόριζε τις εκτρώσεις). Η κυβέρνηση ανακοίνωσε πως σκοπεύει να τροποποιήσει τον νόμο, αυστηροποιώντας τον, και να εξαλείψει τις εκτρώσεις στην Πολωνία, χρησιμοποιώντας όμως διαφορετική προσέγγιση, π.χ. προσφέροντας οικονομική βοήθεια στις γυναίκες που επιλέγουν να συνεχίσουν την κύηση, ακόμα και αν το έμβρυο πάσχει από κάποια ανίατη ασθένεια. Παρόλα αυτά το κίνημα δεν σταμάτησε και οι διαδηλώσεις συνεχίστηκαν σε πολλές πόλεις για αρκετές από τις επόμενες εβδομάδες.

7. Ποιοι συμμετέχουν και στηρίζουν αυτό το κίνημα; Υπάρχουν άλλες ομάδες που υποστηρίζουν τις δράσεις του ή οργανώνουν πρωτοβουλίες με άλλες ομάδες; Πώς οργανώνονται οι άνθρωποι σε αυτό το κίνημα; Ποιες/οι μπορούν να συμμετάσχουν και πόσο συχνά συναντιούνται;

Από την περίοδο που το νομοσχέδιο Σταματήστε τις Εκτρώσεις παρουσιάστηκε πρώτη φορά στη Βουλή επανέρχεται συστηματικά κάθε χρόνο. Οι διαδηλώσεις, παρόμοιες με την απεργία της Μαύρης Δευτέρας, επίσης οργανώνονται ξανά και παραμένουν μεγάλες και πολυπληθείς. Το κίνημα που δημιουργείται σε αυτές τις περιστάσεις δεν έχει κάποια ομοιογένεια στην πολιτική του ατζέντα, κάτι το οποίο μερικές φορές αποτελεί λόγο συγκρούσεων στο εσωτερικό του, καθώς πολλοί άνθρωποι ή ομάδες που συμμετέχουν στις διαδηλώσεις δεν επιθυμούν την αυστηροποίηση του νόμου, αλλά ούτε και την άρση των περιορισμών του. Η πιο αναγνωρίσιμη ομάδα που αναδύθηκε από τις διαδηλώσεις του 2016 -η Πολωνική Πανεθνική Γυναικεία Απεργία- ξεκίνησε με την πρόθεση να αποτελέσει μια οριζόντια οργάνωση, ωστόσο σύντομα διάφορες ηγετικές φιγούρες αναδύθηκαν από αυτήν και η ομάδα μετατοπίστηκε σε μια πιο θεσμική και φιλελεύθερη μορφή. Αν και δεν συμφωνώ απαραίτητα με την ατζέντα τους, πρέπει να ομολογήσω πως έχουν τεράστιες οργανωτικές δυνατότητες, κάτι που είναι σημαντικό όταν οι συνθήκες απαιτήσουν ξανά μαζικές διαδηλώσεις. Υπάρχουν επίσης διάφορες ομάδες με οριζόντια δομή που αναδύθηκαν από το κίνημα την περίοδο των διαδηλώσεων του 2016, οι οποίες έχουν μια πιο ριζοσπαστική οπτική. Μια από αυτές οργανώνει ετήσια από το 2018 την Πορεία για τις Ασφαλείς Εκτρώσεις, στη Διεθνή Ημέρα για Ασφαλείς Εκτρώσεις στις 27 Σεπτεμβρίου. Επίσης, υπάρχουν και άλλες άτυπες ομάδες, τα μέλη των οποίων συχνά διαπλέκονται (είναι μικρός αυτός ο χώρος). Αυτές εστιάζουν στην άμεση προσφορά βοήθειας σε γυναίκες που θέλουν να κάνουν έκτρωση, στην παροχή μέσων αντισύλληψης σε έκτακτες περιπτώσεις κ.λπ.

Φυσικά, όλα αυτά που αποτυπώνονται ελπίζουμε να μην μείνουν απλά ως μελάνι στο χαρτί. Θέλουμε μέσα από την ανάδειξη αυτών των ζητημάτων να διερευνήσουμε και νέα πεδία αγώνα. Η σχέση μας με το σώμα μας, η πρόσβαση μας στην περίθαλψη, αλλά και η επαφή μας με την ιατρική είναι θέματα που συχνά δεν συζητιούνται, ούτε γίνονται αντιληπτά ως πεδία ανταγωνισμού. Αυτή την αντίληψη θέλουμε να πολεμήσουμε, τόσο μέσα μας όσο και γύρω μας, προκειμένου να αλλάξουμε την πραγματικότητα που διαχωρίζει το προσωπικό και το πολιτικό, το ιδιωτικό από το δημόσιο, τις ντόπιες από τις μετανάστριες, την πολιτική από τις ζωές μας. Ελπίζουμε αυτή η συλλογική αποτύπωση να συνεισφέρει σε αυτή τη προσπάθεια.